

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น
ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

(The Learning and Reproduction of Indigenous Knowledge
in Formal Education)

ผู้วิจัย

รองศาสตราจารย์ณัฐกฤต ดิฐวิรุฬห์
สำนักเทคโนโลยีการศึกษา
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช

ทุนอุดหนุนการวิจัย

โดย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

(ก)

คำนำ

งานวิจัย เรื่อง การเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นของการศึกษาในระบบโรงเรียนชั้นนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยโดยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายที่จะเผยให้เห็นกระบวนการเรียนรู้และผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีของภูมิปัญญาผ้าจก ของชุมชนรางบัว ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี โดยโรงเรียนประจำชุมชนคือโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สถานศึกษาของชุมชนและเพื่อชุมชน โดยจะนำเสนอให้เห็นฐานคิดและกระบวนการวิธีการนนำภูมิปัญญาท้องถิ่น การทอผ้าจกมาพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากอาจารย์เฉลิมศักดิ์ บุญประเสริฐ ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว อาจารย์นาถยา เทียมแพ คณะครู และนักเรียน ตลอดจนชาวบ้านรางบัว ศูนย์วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏจอมบึงที่เป็นแหล่งข้อมูลกับผู้วิจัย ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสิ่งที่ปรากฏในเอกสารงานวิจัยคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์ และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับอนุชนรุ่นหลังเพื่อสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของภูมิปัญญาที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ พร้อมทั้งเกิดศักยภาพในการปรับปรุงภูมิปัญญาให้ดำรงอยู่ในสังคมสมัยใหม่อย่างมีศักดิ์ศรี และอยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป

ณัฐกฤต ดิฐวิรุฬห์

กันยายน 2545

(ข)

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ต้องการนำเสนอกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระบบโรงเรียน เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากการริเริ่มของบุคคลในชุมชน ปรากฏการณ์ทางสังคมที่กล่าวถึงนี้คือการตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อวิถีชีวิตในแง่ของความเชื่อ ค่านิยม และจิตสำนึกของคน ตลอดจนความเชื่อมโยงของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่จนผู้คนในชุมชนมีความเห็นพ้อง และความร่วมมือกันที่สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียนในการมาจะนำมาซึ่งการเกิดการสืบทอดยังคนรุ่นต่อไปของชุมชน

การสืบค้นข้อมูลจะใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพจากปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเลือกกรณีศึกษาเฉพาะภูมิปัญญาผ้าจกในชุมชนรางบัว ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้วิธีการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) จากแนวคำถาม (guideline) และนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดหมวดหมู่ มโนทัศน์

จากการศึกษาพบว่าผ้าจกเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวไทย-ยวนชาวโยนกเชียงใหม่ซึ่งแสนที่อพยพมาตั้งรกรากที่ราชบุรีในสมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาเมื่อประเทศถูกพัฒนาสู่สังคมทันสมัย ทำให้ศิลปหัตถกรรมการทอผ้าจกเริ่มซบเซาและสูญหายไปจากสังคมไทย รวมเวลาแล้วประมาณ 60 ปี ในช่วงปี พ.ศ. 2529 อาจารย์อุดม สมพร ผู้มีเชื้อสายไทย-ยวน ได้เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาผ้าจก จึงได้ประสานกับภาคราชการ ดำเนินการสืบสานการริเริ่มที่จะสืบทอดภูมิปัญญาผ้าจก วิธีการหนึ่งคือการฝึกอบรมให้มีการฝึกทอผ้าจกกับชาวไทย-ยวนที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดราชบุรี ชาวรางบัวเป็นชุมชนหนึ่งในโครงการข้างต้น เมื่อชาวรางบัวจำนวนหนึ่งได้รับการฝึกอบรมและเริ่มทอผ้าจกเป็นอาชีพเสริมกับการทำการเกษตร อาจารย์นายยา เทียมแพ อาจารย์ผู้สอนวิชาศิลปะและดนตรีของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว โรงเรียนประจำชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความสนใจในมรดกทางภูมิปัญญาของสังคมไทย และอาจารย์ทศ เจริญสุข อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้น จึงมีความคิดที่จะนำภูมิปัญญาผ้าจกมาพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบในโรงเรียน การดำเนินการเริ่มต้นจากอาจารย์นายยา เทียมแพ ไปฝึกการทอผ้าจกจากชาวบ้าน นำความรู้ที่ได้มาพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นทั้งในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้นและจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการตั้งแตปี พ.ศ. 2532 จนถึงปัจจุบัน และผลจากการดำเนินการทั้งหมดนี้ ทำให้ภูมิปัญญาผ้าจกมีการสืบทอดโดยทอดกันอย่างแพร่หลายทั้งในลักษณะของอาชีพหลักและอาชีพเสริมโดยการปรับเปลี่ยนจากภูมิปัญญาที่ผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน มาเป็นการผลิตเพื่อการค้าตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ค
สารบัญภาพ	จ
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา	3
คำถามในการวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัย	5
ส่วนที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย	5
ส่วนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียน	8
ส่วนที่ 3 การกดทับภูมิปัญญาท้องถิ่นของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย	12
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	20
ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย	20
สนามการวิจัย	21
การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักและวิธีการเก็บข้อมูล	21
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	23
การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล	23
การนำเสนอผลการวิจัย	24
บทที่ 4 บริบทชุมชน	25
ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน	25
ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน	31

สารบัญภาพ

	หน้า	
ภาพที่ 1	แผนที่จังหวัดราชบุรี	25
ภาพที่ 2	สภาพความแห้งแล้งของชุมชนรางบัว	27
ภาพที่ 3	ตัวอย่างอักษรไท-ยวนที่เขียนในใบลาน	29
ภาพที่ 4	วัดรางบัววัดประจำหมู่บ้านรางบัว	30
ภาพที่ 5	โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราษฎร์บำรุง)	33
ภาพที่ 6	แผนที่โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว	34
ภาพที่ 7	ผ้าชิ้นดินจกโบราณ	38
ภาพที่ 8	ย่ามจกไท-ยวน และพระภิกษุใช้ย่ามจก	38
ภาพที่ 9	ผ้าจกตระกูลคูบัว	40
ภาพที่ 10	ผ้าจกตระกูลดอนแร่	41
ภาพที่ 11	ผ้าจกตระกูลหนองโพและบางกระโด	41
ภาพที่ 12	ผ้าจกที่เป็นฝีมือทออย่างประณีต งดงามของชาวรางบัวในปัจจุบัน	42
ภาพที่ 13	คุณยายสำลี แป้งหอมทอผ้า	43
ภาพที่ 14	ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์คุณยายสำลี แป้งหอม ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน	44
ภาพที่ 15	อาจารย์นาดยา เทียมแพ ดูนักเรียนฝึกทอผ้าจก	51
ภาพที่ 16	นักเรียนชายฝึกทอผ้าจก	52
ภาพที่ 17	ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์อาจารย์นาดยา เทียมแพ	52

(จ)

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 แสดงรายละเอียดผู้ให้ข้อมูลหลัก	22
ตาราง 2 แสดงข้อมูลจำนวนนักเรียน ปีการศึกษา 2545 จำแนกตาม ชั้น ห้องเรียนและเพศ	32

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

มนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะดำรงอยู่และรักษาเผ่าพันธุ์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมและธรรมชาติของสังคมโลก ตลอดจนจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ การเรียนรู้และการปรับตัวจึงเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์เพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างมีดุลยภาพ อย่างพึ่งพิงกันไม่ทำลายซึ่งกันและกัน การดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคมโลกทุกสังคมจะมีลักษณะพิเศษที่มนุษย์สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและตลอดการดำเนินชีวิต ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุสำคัญในความจำเป็นทางด้านชีวภาพและสังคมที่มนุษย์ต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่รอดได้ในสภาพแวดล้อมทุก ๆ สภาพ มนุษย์จึงถูกบีบบังคับให้ดิ้นรนต่อสู้กับสภาพการณ์ต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อม ความจำเป็นนี้จึงเป็นสาเหตุให้มนุษย์มีการจัดระบบความเป็นอยู่และค่อย ๆ สร้างสังคมเพื่อรวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อน โดยการเริ่มต้นจากครอบครัวเดี่ยวและเผ่าพันธุ์เดี่ยวก่อนเพื่อแบ่งการงานทางวัตถุเป็นสำคัญ หลังจากนั้นเมื่อได้รับความรู้และประสบการณ์มากขึ้นจนได้เรียนรู้ว่าจะแสวงหาความรู้และแสดงเจตนาออกมาได้อย่างไรแล้วก็รู้จักให้ชื่อสิ่งต่าง ๆ และกำหนดสิ่งที่เป็นความรู้ความสามารถขึ้นมาได้ ความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาได้ถูกปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ ความรู้จึงมีความเจริญงอกงามขึ้นแต่ละยุคสมัย (คณะกรรมการฝ่ายการศึกษาของคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ 2516 : 32-33) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าถ่ายทอดประสบการณ์ของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและขยายวงกว้างขวางออกไปจะดำเนินไปอย่างไม่มีขีดจำกัด

การดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคมโลกทุกสังคมจะมีลักษณะพิเศษที่มนุษย์สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ หรือเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและตลอด การดำเนินชีวิตความสามารถที่กล่าวถึงนี้ได้สั่งสมพัฒนาสืบทอดต่อมาเป็นลำดับตั้งแต่บรรพกาลจนถึงปัจจุบัน กระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาตนของมนุษย์นี้เราเรียกว่า “การศึกษา” การศึกษาของมนุษย์จะมีตั้งแต่เกิดจนตายหรือมนุษย์มีการศึกษาอยู่ตลอดชีวิต การศึกษากับวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงเป็นกระบวนการที่ผสมผสานจนแยกกันไม่ออก กระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดชีวิตนี้จะมีการสั่งสมจนกลายเป็นองค์ความรู้และประสบการณ์ ที่เราเรียกว่า “ภูมิปัญญา (wisdom)” ภูมิปัญญาของมนุษย์จะถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งต่อเนื่องกันไป การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำรงอยู่ของมนุษย์ตามวิถีทางที่เหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมา ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรมและความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2541 :

11- 26) ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคม และถูกปรับเปลี่ยนมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้นสังคมใดที่มีฐานทางภูมิปัญญาที่เข้มแข็งสังคมนั้นจะสามารถดำรงอยู่บนพื้นฐานของตนเองอย่างมั่นคงยั่งยืน ภูมิปัญญาจึงเป็นต้นกำเนิดของโครงสร้างทางสังคมและกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ในที่สุดจากเหตุผลข้างต้นจึงอาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาเป็นตัวชี้วัดความเจริญของทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนหรือความเป็นชาติของกลุ่มคนนั้นๆ และในระดับปัจเจกบุคคล ภูมิปัญญาจะเป็นเครื่องชี้วัดความสามารถทางการคิดและจิตวิญญาณของบุคคลคนนั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับวัฒนธรรมว่า “การรักษาวัฒนธรรมคือการรักษาชาติ” และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้บัญญัติว่า “รัฐพึงส่งเสริมและรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของชาติ” และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงมีพระราชดำริว่า “ชาติไทยของเรามีความเจริญด้วยศีลธรรม จรรยา และศิลปวัฒนธรรมอันครบถ้วนทุกสาขาที่สืบทอดต่อเนื่องกันมาแต่บรรพกาล สิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติล้ำค่าและความเป็นนิมิตหมายสำคัญอย่างเอกที่แสดงให้เห็นความเป็นชาติไทยและคนไทยซึ่งแตกต่างจากชาติอื่นคนอื่น จึงเป็นสิ่งที่คนไทยพึงศึกษาให้เห็นแจ้งถึงคุณค่าและพยายามถนอมรักษาไว้ด้วยความรู้ความสามารถและความฉลาดรอบคอบเพื่อมิให้ต้องสูญหายหรือแปรสภาพไปในทางเสื่อม ในการนี้ทุกคนจะต้องทราบแก้ไขโดยตระหนักว่าการศึกษาและรักษาวัฒนธรรมไทย แท้จริงก็คือการจรรโลงรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยของชาติไทยและคนไทยแต่ละคนไว้นั่นเอง” (มนตรีโรจน์วิสุทธิ์ 2539 : 3 อ้างจาก สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2534) ดังนั้นการส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมเพื่อให้วัฒนธรรมมีความเจริญงอกงามก็คือการสร้างความมั่นคงในชาตินั่นเอง

ในสังคมที่ไม่มีความเจริญงอกงามทางวัฒนธรรม บุคคลจะไร้ความสามารถทางการคิด และไม่มีจิตวิญญาณในศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์สังคมนั้น จะเป็นสังคมที่เกิดความอ่อนแอทางภูมิปัญญาจนนำไปสู่ภาวะไร้ภูมิปัญญา สังคมใดที่เกิดภาวะไร้ภูมิปัญญาบุคคลที่อยู่ในสังคมจะไม่มีความคิดที่เป็นภูมิปัญญาของตนเอง ภาวะแบบนี้จะเป็นที่มาของการลอกแบบเลียนแบบภูมิปัญญาอื่นมาเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต เมื่อภูมิปัญญาอื่นครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จฝังตรึงอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ผู้คนเห็นว่าวัฒนธรรมใหม่เป็นสิ่งที่ดีงาม วัฒนธรรมที่ก่อเกิดมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นสิ่งที่คร่ำครึ โบราณ ล้าหลัง วัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมนั้นๆ ก็จะถูกกดทับ (subjugated) จนกระทั่งถูกลืมเลือนหายไปจากสังคม สังคมนั้นจะมีวัฒนธรรมใหม่ที่มีใช้วัฒนธรรมที่มาจากภูมิปัญญาของเผ่าพันธุ์ดั้งเดิม ในปัจจุบันได้เกิดภาวะความอ่อนแอทางภูมิปัญญาในหลายส่วนของสังคมโลก ส่งผลให้เกิดการลอกเลียนแบบภูมิปัญญาอื่นที่มีไร้รากเหง้าของตนเองมาเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาตะวันตกซึ่งเป็นฐานความรู้ของสังคมอุตสาหกรรมและสังคมทันสมัยจึงเป็นภูมิปัญญาที่แผ่ขยายและครอบงำแบบแผนการดำรงชีวิตของผู้คนโดยทั่วไป ส่งผลให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมโดยเฉพาะในภูมิภาคตะวันออกที่มีแบบแผนการดำรงชีวิตในลักษณะของสังคมประเพณี (traditional society) ถูกมองว่าล้าหลัง ไม่สามารถทำให้ผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้ ไม่มีความจำเป็นต้องผลิตซ้ำหรือสืบทอดอีกต่อไปแล้ว ปรากฏการณ์

ในลักษณะนี้จึงเป็นการครอบงำทางความคิดอย่างแยบยล จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการยึดครองในลักษณะของอาณานิคมในรูปแบบใหม่ รูปแบบของการยึดครองแบบนี้มิใช่การใช้กำลังเข้ายึดครองแบบเดิมในสมัยยุคล่าอาณานิคม การครอบงำแบบนี้ผู้คนจะไม่รู้สึกรู้สีกตัวภายใต้แนวคิดของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย (modernization) ตามแบบอย่างของภูมิปัญญาตะวันตก

สำหรับประเทศไทยของเรามีการพัฒนาประเทศตามทิศทางในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาประเทศทุกฉบับมุ่งพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยตามทฤษฎีการพัฒนาเพื่อความทันสมัย (modernization theory) หรือ ทฤษฎีการแพร่กระจายของความเจริญ (diffusionism) เพื่อปรับตัวให้เหมาะสมสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่ามาจากสังคมตะวันตกภายใต้โครงการความร่วมมือ และการให้ความช่วยเหลือต่างๆ โดยเฉพาะการช่วยเหลือทางด้านการศึกษาที่มีการให้ทุนกับคนไทยเพื่อไปศึกษาในประเทศตะวันตกจำนวนมาก และการส่งผู้เชี่ยวชาญมาเพื่อให้คำแนะนำในการพัฒนาประเทศส่งผลให้สังคมไทยรับเอาภูมิปัญญาจากภายนอกหรือภูมิปัญญาตะวันตกเข้ามาในวิถีชีวิตมากมาย

การพัฒนาสังคมไทยที่เป็นไปในทิศทางแห่งการยึดถือเอาภูมิปัญญาตะวันตกเป็นแบบอย่างทุกด้านไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่กล่าวถึงข้างต้น อาจกล่าวอีกลักษณะหนึ่งได้ว่าเป็นวาทกรรมการพัฒนาแบบผูกขาดรวมศูนย์ที่สร้างพื้นที่ (space) ทางอุดมคติเข้าครอบงำหรือเป็นผู้กระทำ สร้างอัตลักษณ์ ความหมายให้กับคนในสังคมเพื่อบดบังปิดกั้นมิให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทยได้มีโอกาสแสดงออก หรือมีพื้นที่ทางสังคม (social space) ซึ่งหมายความว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทยจะไม่มีเจตจำนงจำเป็นต่อวิถีชีวิตของผู้คนอีกต่อไป ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเริ่มขาดช่วงหรือไม่มีการผลิตซ้ำ (reproduce) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมจึงเริ่มเลือนหายไปจากสังคมไทย

แต่อย่างไรก็ตามผู้คนในหลายส่วนของสังคมไทยได้ตระหนักถึงความเสื่อมถอยและตระหนักถึงปัญหาที่กระทบต่อสังคมไทยที่เป็นผลมาจากวาทกรรมการพัฒนาสู่ความทันสมัย จึงมีความพยายามเสนอวาทกรรมการพัฒนาในแนวของการบูรณาการที่สอดคล้องกับสภาพสังคมไทย แนวทางหนึ่งคือการส่งเสริมให้มีการสืบทอดทางภูมิปัญญาดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมไทยเพื่อให้เกิดการผลิตซ้ำกับเยาวชนอย่างเป็นระบบด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ต้องการนำเสนอกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระบบโรงเรียน เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากการริเริ่มของบุคคลในชุมชน ปรากฏการณ์ทางสังคมที่กล่าวถึงนี้คือการตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อวิถีชีวิตในแง่ของความเชื่อ ค่านิยม และจิตสำนึกของคน ตลอดจนความเชื่อมโยงของภูมิปัญญา

ท้องถิ่นกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่จนผู้คนในชุมชนมีความเห็นพ้อง และความร่วมมือกันที่สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อให้เกิดการสืบทอดยังคนรุ่นต่อไปของชุมชน

คำถามการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง เรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นของการศึกษาในระบบโรงเรียน มีคำถามการวิจัย ดังนี้

“ชุมชนมีแนวทางในการดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างไร และฐานคิดที่อยู่เบื้องหลังการผลิตซ้ำทางภูมิปัญญาคืออะไร”

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ (phenomenology) ที่เกิดขึ้นในชุมชนในส่วนของ การเรียนรู้และการผลิตซ้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแบบแผนที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชน โดยในการวิจัย จะใช้ทฤษฎีการสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) เป็นกรอบในการศึกษาเพื่อให้ข้อสรุปเชิง ทฤษฎี (substantive theory) ซึ่งการรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยจะเลือกพื้นที่ภาคสนามที่ ศึกษาแบบเจาะจง คือเลือกพื้นที่ที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับปรากฏการณ์ข้างต้น ซึ่งก็คือหมู่บ้าน ชุมชนรางบัว ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี และเลือกศึกษาเฉพาะกรณีภูมิปัญญา ผ่าจัก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยนี้จะทำให้ได้ข้อมูลของกระบวนการเรียนรู้ และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น ของการศึกษาในระบบโรงเรียนกรณีภูมิปัญญาผ่าจัก ซึ่งจะเป็นเป้าหมายสำคัญของการสืบทอด ทางภูมิปัญญาในแบบแผนของการเรียนรู้ร่วมกันที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนไทย และนอกจากนี้ยังจะ ทำให้ทราบถึงกระบวนการต่อสู้ ปรับปรนของชุมชนในการเรียนรู้โดยอาศัยฐานคิดจากภูมิปัญญา ของตนเองเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตให้สามารถอยู่ร่วมกับกระแสการพัฒนาจากภูมิปัญญา ตะวันตกได้อย่างเหมาะสม ตามรูปแบบของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่เกิดจากวิถีคิดและความร่วมมือ กันของสมาชิกในชุมชน

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องในการวิจัย

ในการศึกษาเรื่องการเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นของการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในประเด็นต่างๆ เพื่อเป็นฐานคิดในการเผยให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมโดยการปรับปรนให้สอดคล้องกับวิถีการพัฒนาเพื่อความทันสมัยด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยมีประเด็นต่างๆ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย

ส่วนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

ส่วนที่ 3 การกตัญญูภูมิปัญญาท้องถิ่นของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย

ส่วนที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย

สังคมไทยดำรงอยู่ได้ด้วยความเป็นปึกแผ่นมาช้านาน ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของความรู้/ความคิดที่มีความเข้มข้นทางภูมิปัญญา แล้วนำภูมิปัญญาที่สั่งสมหลายชั่วอายุคนมาใช้ในการดำรงชีวิต ปรับแปรสภาพให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมแต่ละท้องถิ่นและพลวัตรของความเปลี่ยนแปลงของสังคม ภูมิปัญญาจึงหมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2541 : 9) การสั่งสมทางภูมิปัญญาจนเป็นสมบัติล้ำค่าของสังคมไทยเกิดจากความเชื่อสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วทดลองทำลองผิดลองถูกจนหยั่งรู้ และสรุปเป็นกระบวนการที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติในลักษณะของการเกื้อหนุน เอื้ออาทรไม่ทำลายล้างซึ่งกันและกันตามสภาพท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น หรืออาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความสามารถในการปรับตัวและเรียนรู้ของกลุ่มคนในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพื่อการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดโดยปกติสุขของบุคคลหรือกลุ่มคนในชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดปรับเปลี่ยนจากบุคคลในชุมชนท้องถิ่นรุ่นหนึ่งมายังอีกรุ่นหนึ่งสืบทอดกัน อันเป็นผลเกิดขึ้นเนื่องมาจากการที่บุคคลมีความสัมพันธ์กับบุคคลและธรรมชาติแวดล้อมหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยแสดงออกในด้านคติ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม การทำมาหากิน การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

ภูมิปัญญาในลักษณะข้างต้นนี้เมื่อปฏิบัติสืบทอดกันจะกลายเป็นวัฒนธรรม วัฒนธรรมจึงเป็นภูมิปัญญาที่สะสมมาจากการปฏิบัติจริง และถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ความรู้ของมนุษย์ไม่ได้มีแต่ที่เกดขึ้นจากการทดลองในห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น ความรู้่อีกกระแสดหนึ่งซึ่งเกดขึ้นมาก่อน คือความรู้ที่เกดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลองทางสังคม คือความรู้กระแสวัฒนธรรมหรือความรู้ดั้งเดิม (traditional knowledge) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ความรู้เหล่านี้ที่ถูกดค้นพบ ลองใช้ ดัดแปลงถ่ายทอดกันมาด้วยเวลานานเป็นพันเป็นหมื่นปีจึงมีค่างิ่งนัก เป็นมรดกทางปัญญาของมนุษย์ (human heritage) ด้วยการศึกษาย่างที่ทำกันในปัจจุบันมรดกทางปัญญาเหล่านี้จะสูญหายไปอย่างรวดเร็ว (ประเวศ วะสี 2541 : ค) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทยจึงเป็นความสามารถ และทักษะที่สั่งสม เรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคน (Kaewdang, Rung 2000 : 11) จนเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา

จากการให้ความหมายค่างาค่าว่าศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นดังกล่าว ก็จะช่วยในการกำหนดขอบข่ายของสิ่งที่เรียกว่าศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อมหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งผลของการจัดระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้เกิดระบบความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี คำสอนต่างๆ ของคนที่เกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม รวมถึงสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อหาค่าอธิบายในปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติแวดล้อม ตลอดจนการสร้างความมั่นใจของความคุ้มครองให้เกิดความสงบสุขต่อการดำเนินชีวิตของคน

กลุ่มที่ 2 ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ซึ่งผลของการจัดระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้เกิดแบบแผนปฏิบัติหรือปทัสถานสำหรับการอยู่ร่วมกันของบุคคลในชุมชนท้องถิ่น คำสอน พิธีกรรมและประเพณีบางอย่าง เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 ศักยภาพและภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ (หรือการจัดระบบการผลิต การทำมาหากิน) ซึ่งผลของการจัดระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้เกิด แบบแผนการคิดของคนเกี่ยวกับการอาศัยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านต่าง ๆ เช่น การใช้สมุนไพร การรักษาป่าชุมชน การใช้แหล่งน้ำ นอกจากนั้นยังรวมถึงลักษณะการผลิตหรือการทำมาหากินที่ก่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมด้วยเช่นกัน (รัตนะ บัวสนธิ์ 2537 : 176-177) อย่างไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

ทั้ง 3 ประเด็นจะเป็นมิติของเรื่องเดียวกัน คือชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการที่คนไทยมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การประกอบอาชีพ การจัดการบริหารภายในองค์กรต่างๆ ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคมจะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ และสุดท้ายในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2541 : 18-19 อ้างอิงจาก สามารถ จันทรสุรย์ 2533) ความเชื่อที่คนปฏิบัติจะสอดคล้องกับการดำรงอยู่ที่พึ่งพาอาศัย เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

ด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยกัน ดังนั้นเมื่อกาลเวลาและสภาพธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญาจึงมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่กับธรรมชาติได้ กระบวนการเรียนรู้ในวิถีสังคมไทยจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลา ตลอดชีวิตอย่างไม่หยุดนิ่งเกิดขึ้นด้วยตนเอง หรือด้วยการเรียนรู้จากผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ช่วยให้เกิดศักยภาพมากขึ้นในการดำรงชีวิตทุกด้าน มีทักษะของการแก้ไขจัดการปัญหา กระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาของชุมชนเกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพเนื้อหาที่มีความหลากหลายไม่เหมือนกัน ความสามารถ ความถนัดที่ไม่เหมือนกันของผู้เรียน ผู้สอนแต่ละคน (อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ 2540 : 27-28) การเรียนรู้ในสังคมไทยจึงเป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีแบบแผน และด้วยความที่มีความเป็นญาติพี่น้องหรือมีความสัมพันธ์ในโครงสร้างทางสังคมในแนวราบ การแสดงตนว่าเป็นเจ้าของความรู้จึงไม่มีการตีค่าเป็นเงินตรา แต่จะเป็นในรูปแบบของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การถ่ายทอดประสบการณ์จึงเป็นการแลกเปลี่ยนทางความรู้แล้วนำไปทดลองปฏิบัติในสถานจริงของตนเองและประยุกต์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมกับตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นภูมิปัญญาที่ไม่ได้เกิดในห้องทดลองแต่จะเกิดจากการทดลองใช้ในวิถีชีวิตจริงแล้วหาข้อสรุปเป็นชุดความรู้เพื่อถ่ายทอดสู่คนอื่น ๆ ต่อไป

ส่วนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียน

สังคมไทยเมื่อรับเอากระแสการพัฒนาประเทศตามอุดมการณ์การพัฒนาเพื่อความทันสมัยที่มีฐานคิดมาจากภูมิปัญญาตะวันตก แนวคิดหนึ่งของอุดมการณ์นี้คือการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบในรูปแบบของการศึกษาในโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อมุ่งฝึกฝนคนให้เรียนรู้ อักษรวิธีหรือวิชาหนังสือเพื่อฝึกคนให้เข้ารับราชการ ปรัชญาการณทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้นำไปสู่การยอมรับทางสังคมว่าผู้ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนคือผู้มีการศึกษา สามารถนำความรู้ที่ได้ไปยกระดับฐานะทางสังคม (อุษณีย์ ธโนศวรรย์ 2545 : 1) พร้อมกันนี้ภูมิปัญญาตะวันตกก็สร้างกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งเพื่อตีความเป็นสังคมที่พัฒนาแล้วหรือเป็นสังคมที่ยังไม่พัฒนาจากจำนวนผู้รู้หนังสือ รัฐจึงดำเนินการขยายการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียนออกไป

เมื่อดำเนินการไประยะหนึ่งพบว่ายังไม่เพียงพอที่ขยายออกไปสู่การศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อให้เกิดการจัดการศึกษาตามวิธีการของภูมิปัญญาตะวันตกแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมเป้าหมายที่ต้องการทั้งหมด ทั้งนี้เพื่อขจัดความเป็นผู้ไม่รู้หนังสือออกไปจากสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้การศึกษาในระบบโรงเรียนฝังตรึงอยู่ในโครงสร้างทางสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเยาวชนหรือผู้ที่ต้องการที่จะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามกระแสสังคมปัจจุบันที่เน้นความทันสมัยในวัฒนธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการศึกษาตามวิธีการจัดการศึกษาที่เป็นฐานคิดของภูมิปัญญาตะวันตก การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงฝังตรึงและมีความสำคัญยิ่งในสังคมไทย

ด้วยเหตุนี้ผู้คนในสังคมไทยส่วนมากจึงเกิดความเข้าใจว่า การศึกษา คือ การไปโรงเรียน รัฐเองก็ได้ทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาลให้การพัฒนาศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อมุ่งหวังว่าโรงเรียนจะเป็นศูนย์กลางของความรู้และสติปัญญาเพื่อการพัฒนาประเทศชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2541 : 64) ตามอุดมการณ์ทุนนิยมผลของการดำเนินการที่กล่าวมานำไปสู่ความเข้มแข็งของการศึกษาในระบบโรงเรียนและสามารถตอบสนองนโยบายรัฐที่ต้องการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย ด้วยการให้ความรู้และตอบสนองความต้องการของคนจำนวนหนึ่งในสังคม

ผลของการดำเนินการที่ผ่านมาทำให้เกิดระบบชนชั้นในสังคมมากยิ่งขึ้นด้วยเหตุที่ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาเพื่อชนชั้นผู้ได้เปรียบทางสังคม และยังเป็นกระบวนการครอบงำบุคคลโดยระบบราชการและการเมือง (กล้า ทองขาว 2531 : 17) ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม และนอกจากนี้สถาบันโรงเรียนยังผูกขาดการให้การศึกษาด้วยการให้วุฒิปัตรกำกับหรือรับรองการมีความรู้ของผู้คน ทำให้คนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่สามารถสนองต่อวิถีชีวิตของคนอย่างแท้จริงได้ ดังที่ อีแวน อิลลิช (Ivan Illich) ได้เสนอแนวคิดที่ต่อต้านระบบโรงเรียนไว้ในหนังสือชื่อ Deschooling Society ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนทำให้นักเรียนไร้อำนาจ โรงเรียนเป็นสถานที่ผูกขาดในเรื่องการจัดการศึกษา วิธีการถ่ายทอดแนวความคิดความรู้ทำให้มนุษย์ขาดความรู้ขั้นพื้นฐาน อิลลิช ได้เสนอให้เลิกล้มระบบโรงเรียน และให้ผู้เรียนสร้างความสัมพันธ์ใหม่กับสิ่งแวดล้อมโดยเลือกเอาเองว่าจะเรียนจากอะไร จากใคร ด้วยระบบเครือข่ายความรู้ที่กำหนดขึ้น (ทองปลิว ชื่นชม 2544 : 179-180) แนวคิดการเลิกล้มระบบโรงเรียนแล้วทดแทนด้วยระบบเครือข่ายความรู้จะเป็นแนวที่ให้ผู้เรียนมีอิสระในการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองโดยปราศจากการบังคับ และทำให้คนมีความเสมอภาคทางการศึกษา รูปแบบของการศึกษาในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิดข้างต้นและดำรงอยู่มาช้านานแล้ว

ในส่วนของคุณค่าความรู้ และวิธีการที่จะดำเนินการถ่ายทอดประสบการณ์กับคนในสังคมที่มีฐานคิดในแบบของภูมิปัญญาตะวันตก คือกระบวนการถ่ายทอดจะต้องมีแบบแผนเป็นระบบ โดยจะต้องกำหนดจุดมุ่งหมายว่าหลักสูตรที่เป็นชุดความรู้ที่ต้องการจะหล่อหลอมคนให้มีความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ค่านิยม และทักษะอย่างไร เป้าหมายข้างต้นถูกนำมาพัฒนาเป็นหลักสูตร

(curriculum) ภายในตัวหลักสูตรจะมีโครงสร้างหลักสูตรที่ประกอบด้วยรายวิชาต่างๆ หรือการกำหนดเนื้อหาที่จะถ่ายทอดกับผู้เรียน ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรก็จะต้องมีการทดลองนำหลักสูตรไปใช้เพื่อประเมินจุดอ่อนจุดแข็งจากการทดลองใช้เพื่อปรับปรุงให้เหมาะสมต่อไป กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรจะมีขั้นตอนดังนี้

- 1) การกำหนดจุดมุ่งหมาย เป็นการกำหนดเป้าหมายของหลักสูตรว่าต้องการให้หลักสูตรนั้นสร้างคนให้เป็นบุคคลเช่นไรการกำหนดจุดมุ่งหมายจึงเป็นการกำหนดกรอบของเนื้อหาโดยภาพกว้าง การกำหนดจุดมุ่งหมายจึงส่งผลโดยตรงต่อการกำหนดเนื้อหา กิจกรรม และประสบการณ์สำหรับผู้เรียน รวมทั้งการประเมินผลสัมฤทธิ์ และการประเมินหลักสูตร
- 2) การกำหนดเนื้อหาของหลักสูตร เป็นการกำหนดรายละเอียดของหัวข้อเนื้อหาให้เหมาะสมกับระดับชั้นจากกรอบเนื้อหาที่ได้กำหนดไว้ใน การกำหนดจุดมุ่งหมาย การกำหนดเนื้อหานี้จะหมายถึงรวมถึงการสร้างแผนการเรียนรู้ในโครงสร้างของหลักสูตรด้วย
- 3) การนำหลักสูตรไปใช้ เป็นขั้นตอนของการนำแผนการเรียนรู้ที่ได้กำหนดไว้แล้ว ไปจัดเป็นกิจกรรม และประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเป็นการจัดดำเนินการในรูปของการสอน และการประเมินผล
- 4) การประเมินหลักสูตร เป็นกระบวนการของการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจุดอ่อนข้อบกพร่อง และปัญหาของการนำหลักสูตรจากที่นำไปทดลองใช้เพื่อเป็นแนวทางและข้อคิดในการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้สอดคล้องเหมาะสมต่อไป
- 5) การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตร เป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะเฉพาะบางลักษณะของหลักสูตรที่เป็นจุดบกพร่องจากการประเมินหลักสูตร โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงความคิดหรือความเชื่อพื้นฐานของหลักสูตร (ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล 2536 : 30-55)

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรที่นำเสนอข้างต้น มีแม่แบบจากฐานคิดของภูมิปัญญาตะวันตกที่นำไปสู่การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยการนำองค์ความรู้ต่างๆ มาจัดอย่างเป็นระบบเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้กับผู้เรียนอย่างเป็นขั้น เป็นขั้นตอน ซึ่งจะเป็นวิธีที่ทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์อย่างเห็นที่มาที่ไป ในมุมมองหนึ่งถือว่าเป็นข้อดีที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสะดวกในการเรียนรู้ แต่ในอีกมุมมองหนึ่งจะเป็นการทำให้การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้คนในสังคมตะวันออกแปลกแยกจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ข้อโต้แย้งทั้งสองมุมมองจึงเป็นการมองจากฐานคิดคนละกระบวนทัศน์ (paradigm) ซึ่งคงจะไม่สามารถระบุได้ว่ากระบวนทัศน์ใดถูกต้องเหมาะสม เพราะในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย จากดั้งเดิมเช่นนี้คงจะยึดติดกับวิถีคิดแบบใดแบบหนึ่งอย่างเป็นเส้นตรงไม่ได้ คงต้องผสมผสานกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมมากที่สุด จากแนวคิดข้างต้นจึงเป็นที่มาของการปรับระบบการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนให้ตอบสนองความต้องการของสังคมไทยมากขึ้นโดยการเปิดโอกาสให้โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาสามารถพัฒนาหลักสูตรในระดับรายวิชาที่สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน ที่เรียกว่า “หลักสูตรท้องถิ่น”

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจะเป็นการนำหลักสูตรแม่บท มาปรับ ขยาย หรือการสร้างหลักสูตรย่อยขึ้นมาเสริมหลักสูตรแม่บท โดยให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนจะได้นำความรู้และประสบการณ์ไปใช้ในชีวิตจริง และเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2544 : 245) แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

อุดม เขยกิจวงศ์ (อุดม เขยกิจวงศ์, 2545 : 12-15) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น 1) หลักสูตรท้องถิ่นจะต้องเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของผู้เรียนที่ เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อาศัยอยู่เพื่อให้ผู้เรียนสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีคุณค่าและมีความสุข 2) หลักสูตรท้องถิ่นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่าง เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน การเรียนการสอนจึงต้องสามารถทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้หาสาเหตุที่ แท้จริงของ ปัญหาที่เกิดขึ้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับชีวิตของผู้เรียนและชุมชนต้องเริ่มจาก การหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา เพื่อกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาได้ตรงและสอดคล้องกัน จากนั้น จึงหาวิธีแก้ไขปัญหาคือ เพื่อส่งผลให้พันทุกข์และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข 3) กระบวนการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่น จะต้องการเรียนรู้แบบองค์รวม ซึ่งเหมาะสมกับชีวิตจริง มากกว่าการเรียนรู้แบบแยกส่วน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาเริ่มต้นของการเรียนรู้ในชีวิตจริงมาจากผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ความคิดและทักษะในชุมชน โดยใช้หลักพื้นฐานของทฤษฎี เชิงระบบ (system approach) เป็นการนำองค์ประกอบหลายๆ ส่วนมาสอดคล้องประสานกันอย่างมีความ สอดคล้อง สัมพันธ์ต่อเนื่อง และส่งเสริมกันและกัน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เพราะการดำเนิน ชีวิตของผู้เรียนจะขึ้นกับสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน การจัดการศึกษาจึงต้องใช้เทคนิคและกระบวนการที่พิจารณาผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสภาพความเป็นอยู่ ผสมผสานกับทฤษฎีใน ลักษณะของการบูรณาการ กลมกลืนกับชีวิตจริง ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ใหม่ด้วย ตนเอง ที่จะสามารถนำไปใช้ใน ชีวิตของตนเองได้ 4) รูปแบบของการเรียนรู้จะต้องมีลักษณะของ การต่อยอดความคิดมากกว่าการถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียว ถ้ามนุษย์คิดได้ คิดเป็น จะสามารถ แสวงหาความรู้ได้ มนุษย์จะแสวงหาความรู้ได้ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นการเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติจริงหลายๆ กระบวนการจึงจะทำให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหา เป็น รวมทั้งสามารถปรับตัวให้เหมาะสมในยุคข้อมูลข่าวสารและสังคมแห่งการเรียนรู้ข่าวสารข้อมูล ในการประกอบอาชีพหรือการแข่งขัน อันจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตที่ดีอยู่ในสังคมได้อย่าง มีความสุข

จึงอาจกล่าวได้ว่าในสภาพที่การศึกษาในระบบโรงเรียน และโครงสร้างทางสังคมที่ยอมรับกับคุณวุฒิและเครื่องกำกับความรู้ที่โรงเรียนเป็นผู้ออกให้เพื่อที่จะเข้าสู่กระบวนการประกอบ อาชีพ ยังฝังตรึงกับโครงสร้างทางสังคมในระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตเพื่อการค้า การที่จะสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการ โดยไม่ใช่แค่เพียงสืบทอดภูมิปัญญาเพื่อใช้สอยใน คราวเรือนแต่เพียงอย่างเดียว แต่จะต้องสามารถประยุกต์ให้สามารถใช้เพื่อการดำรงอยู่ในสังคม ทันสมัยได้ด้วย

ส่วนที่ 3 การก่อกำเนิดปัญหาท้องถิ่นของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย

3.1 วิธีการทางวิทยาศาสตร์ฐานคิดการพัฒนาเพื่อความทันสมัย

มนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะดำรงอยู่และรักษาเผ่าพันธุ์ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมและธรรมชาติของสังคมโลก ตลอดจนจักรวาลอันกว้างใหญ่ไพศาล ดังนั้นมนุษย์จึงต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ การเรียนรู้และการปรับตัวจึงเป็นภูมิปัญญาของมนุษย์เพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างมีดุลยภาพ อย่างพึ่งพิงกันไม่ทำลายซึ่งกันและกัน แต่เมื่อมนุษย์มีการขยายเผ่าพันธุ์มีพัฒนาการมากขึ้นทำให้เกิดการสั่งสมทางภูมิปัญญา และแสวงหาวิธีที่จะดำรงอยู่ โดยมีความเชื่อว่าการดำรงอยู่อย่างมีประสิทธิภาพจะต้องควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปตามความต้องการของมนุษย์ ความเชื่อที่กล่าวถึงนี้ทำให้เกิดการพัฒนาทางความคิด หรือภูมิปัญญาในการต่อสู้กับธรรมชาติ ภายใต้กระบวนทัศน์ (paradigm) ของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นฐานคิดของกระบวนการพัฒนาสู่ความทันสมัย (modernization) ที่ว่าการเอาชนะเพื่อที่จะควบคุมธรรมชาติจะทำให้มนุษย์มีปัจจัยในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ท้นกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นวิวัฒนาการ (evolutionary)

การพัฒนาเพื่อความทันสมัยเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคมโลกที่เปลี่ยนผ่านจากยุคของสังคมเกษตรกรรมสู่ยุคอุตสาหกรรมหรือทุนนิยม ซึ่งมาจากแนวคิดการแบ่งแยกสังคมออกเป็น 2 ชั่ว คือสังคมแบบดั้งเดิม (traditional society) และสังคมทันสมัย (modern society) โดยแนวคิดนี้เสนอว่า ภาวะดั้งเดิมและภาวะทันสมัยจะปรากฏอยู่ในทุกมิติของสังคม ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของเทคโนโลยี เกษตรกรรม อุตสาหกรรม นิเวศวิทยา และการติดต่อสัมพันธ์กันของคนในสังคม แนวคิดนี้เสนอว่า สังคมจะมีการปรับเปลี่ยนจากภาวะดั้งเดิมไปสู่ภาวะทันสมัย โดยกระบวนการนี้ เราเรียกว่า กระบวนการก้าวสู่ความทันสมัย (modernization) และนอกจากนี้แนวคิดนี้ยังเสนอว่า ในทุกๆ ระบบสังคมจะมีภาวะดั้งเดิมและภาวะทันสมัยดำรงอยู่ด้วยกัน (นภาพรณ์ หะวานนท์ 2540 : 37)

แนวคิดของภาวะความทันสมัยเกิดขึ้นในประเทศตะวันตกและแผ่ขยายไปทั่วโลก จึงอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการก้าวสู่ความทันสมัยเป็นกระบวนการที่มีวิถีคิดจากภูมิปัญญาตะวันตก (western wisdom) โดยมีแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับสังคมดั้งเดิม หรือสังคมประเพณีในประเด็นต่างๆ ดังนี้ 1) ภาวะสังคมสมัยใหม่จะครอบคลุมสังคมอย่างกว้างขวาง 2) มุ่งเน้นความมีประสิทธิภาพของระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม 3) เป็นระบบทุนนิยมและเศรษฐกิจเสรี 4) มุ่งเน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามความแตกต่างทางสังคม และระบบการแบ่งงาน 5) มีระบบและโครงสร้างการปกครองและบริหารในรูปแบบของรัฐบาล 6) พื้นฐานของภาวะความทันสมัยคือวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Halen Thomas and David F. Walsh 1998 : 363)

การเปลี่ยนแปลงสู่สังคมทันสมัยซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นภูมิปัญญาของสังคมตะวันตก ซึ่งเริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ที่เรียกว่า ยุคของการเกิดแสงสว่างทางปัญญา (enlightenment) ที่

ปฏิเสธในแนวของความเชื่อในพระเจ้า หรืออำนาจที่เร้นลับพิสูจน์หาตัวตนไม่ได้ ความเชื่อในยุคนีจึงอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ หรือฐานคิดที่เชื่อในตรรกะ (logic) ของความเป็นวิทยาศาสตร์ตามแนวทางของปฏิฐานนิยม (positivism) ซึ่งเชื่อในเรื่องของเหตุและผลที่ปรากฏเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม แนวความคิดปฏิฐานนิยมจึงถูกนำมาใช้ในการหาความจริงเกี่ยวกับตัวมนุษย์และความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เกิดเป็นแนวคิดหรือวิธีการทางมนุษยศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนคติฐานที่เชื่อในตัวมนุษย์ด้วยกันว่าเป็นผู้ดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น สังคมจะพัฒนาหรือไม่พัฒนาอยู่ที่ตัวมนุษย์เอง พระผู้เป็นเจ้ามิได้มีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องหรือรับผิดชอบ ตรงกันข้ามมนุษย์จะต้องรับผิดชอบต่อสังคมของตนเอง ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถกำหนดกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องรอหรือพึ่งพระเจ้าหรืออำนาจเร้นลับต่าง ๆ (พีริลลิตี คำนวนคิลปี 2543 : 16-17) ภายใต้กระบวนทัศน์ของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่เป็นวิธีคิดในความเป็นเหตุเป็นผลที่วัดได้สัมผัสได้ มองสรรพสิ่งแบบแยกส่วน ลดส่วน (reduction) และแบบกลไก (mechanistic) ที่ให้ความสำคัญและยอมรับความรู้เฉพาะกับสิ่งที่ชี้แจง วัด คำนวนได้ ด้วยหลักการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific-method) เท่านั้น ความรู้อื่นๆ ที่ชี้แจง วัดไม่ได้ อย่างชัดเจนแม่นยำ หรือพิสูจน์ให้ประจักษ์หรือเห็นแบบชัดเจนไม่ได้ เช่น ความเชื่อทางด้านศาสนา จิตวิญญาณ ความรู้สึกทางด้านจิตใจ อารมณ์ เป็นสิ่งที่เชื่อถือไม่ได้ (อรศรี งามวิทยาพงศ์ 2544) กระบวนทัศน์ของวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์จึงเป็นที่มาของการจัดแบ่งความรู้ออกเป็นส่วนๆ เป็นศาสตร์เฉพาะทาง เช่น แพทย์ศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ ฯลฯ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญหรือความชำนาญเฉพาะทาง

ดังนั้นกระบวนทัศน์ของการพัฒนาที่มีพื้นฐานของภูมิปัญญาในวิธีคิดแบบแยกส่วนของสังคมอุตสาหกรรมจึงเป็นกระบวนการที่ถูกครอบงำโดยการแบ่งแยกจิตออกจากวัตถุตามแนวทางของเดการ์ตส์ (Cartesian Split) และโดยกระบวนทัศน์แบบกลไก (วีระ สมบูรณ์ (ผู้แปล) 2543 : 8) โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับทุกสรรพสิ่งของผู้คนและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้แนวคิดในวิธีการทางวิทยาศาสตร์ยังเป็นทัศนะการมองสรรพสิ่งในจักรวาลในลักษณะของระบบเครื่องยนต์กลไกที่ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบพื้นฐานทางวัตถุที่แยกขาดจากกันเป็นส่วนๆ และให้ทัศนะต่อชีวิตในสังคมว่าเป็นการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด รวมทั้งก่อให้เกิดความเชื่อ ความศรัทธาในความก้าวหน้าทางวัตถุอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (พริตจ็อบ คาปรั 2544 : 18) แนวคิดข้างต้นเป็นที่มาของการพัฒนาศาสตร์ต่างๆ เพื่อควบคุมเอาชนะธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติตามความต้องการของมนุษย์ โดยคำนึงถึงว่าสภาพแวดล้อมหรือธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับมนุษย์อย่างแยกกันไม่ออก วิธีการทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นแนวความคิดที่ตรงข้ามกับสภาพความเป็นจริงในวิธีการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ต้องเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งในจักรวาล นอกจากนี้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ยังเข้าแทนที่ หรือสวมรอยความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาแบบอื่นๆ ที่ไม่ใช่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์อีกด้วย

ในระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา การแสวงหาความรู้ความจริงด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของประเทศตะวันตกได้แผ่ขยายครอบงำวิถีคิด ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนส่วนใหญ่ในโลกภายใต้ระบบทุนนิยมเสรี โดยภูมิปัญญาที่เป็นฐานคิดของระบบทุนนิยมเสรี (capitalism) จะเป็นไปในเรื่องของความเป็นปัจเจกเพื่อการปลดปล่อยมนุษย์ให้ได้มีอิสระทางความคิด และการกระทำที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองอย่างมีศักยภาพ แนวคิดนี้จะเอื้ออำนวยต่อระบบทุนนิยม เพราะมนุษย์จะแข่งขันกันเพื่อแสวงหากำไรหรือประโยชน์สูงสุดกับตนเอง และในปัจจุบันสังคมโลกกำลังก้าวข้ามจากยุคอุตสาหกรรมพัฒนาไปสู่ยุคข่าวสารข้อมูลหรือยุคสารสนเทศ (information society age) ภูมิปัญญาความรู้ที่เน้นความเป็นปัจเจกจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญ บนฐานคิดภายใต้ระบบทุนนิยมเสรีที่เน้นการแข่งขัน และประกอบกับความก้าวหน้าในการพัฒนาเทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสารมีความก้าวหน้าสูงยิ่ง ในทุกมุมโลกสามารถติดต่อกันได้อย่างสะดวกรวดเร็วด้วยเครือข่ายสารสนเทศ (internet) ที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ (globalization) จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้อุดมการณ์ทุนนิยมสามารถฝังตรึงครอบงำความคิดของผู้คน โดยกระแส โลกาภิวัตน์ ส่งเสริมให้เกิดวิถีการดำรงชีวิต และการผลิตที่เป็นแบบแผนเดียวกันทั้งโลก เมื่อโลกทั้งโลกมี แบบแผนเดียวกันคนที่มีข่าวสารอยู่ในมือ และ/หรือครอบครองแหล่งแพร่กระจายข่าวสาร ก็จะเป็นผู้ที่มีโอกาสเอาชนะคู่แข่ง ซึ่งก็คือการเอาชนะเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองได้แบบเบ็ดเสร็จ ภูมิปัญญาตะวันตกที่ส่งเสริมความเป็นปัจเจกเพื่อความก้าวหน้าและการแข่งขันจึงเป็นวิถีคิดที่ส่งเสริมความเป็นตัวตนของบุคคลเพื่อความเป็นเลิศ จะทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมเพื่อที่จะบ่งบอกถึงความเหนือกว่า

ในกระแสของยุคโลกาภิวัตน์ที่ข้อมูลข่าวสารมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อวิถีการดำรงอยู่ของคน การครอบงำทางอุดมการณ์ที่มีประสิทธิภาพและรัฐนิยมใช้ ก็คือการใช้สื่อที่อยู่ในความควบคุมครอบงำให้คนเชื่อการดำเนินการพัฒนาประเทศที่อาศัยภูมิปัญญาตะวันตกทุกด้านเป็นทิศทางที่ถูกต้อง ทุกคนจะต้องให้ความร่วมมือกับภาครัฐ วิธีการที่กล่าวถึงนี้จึงเป็นกระบวนการครอบงำอุดมการณ์ของการพัฒนาตามภูมิปัญญาตะวันตก ซึ่ง อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) มองว่าวิธีการครอบงำเพื่อครองความเป็นเจ้า (hegemony) ที่รัฐโดยชนชั้นปกครองหรือนายทุนจะครอบงำทางอุดมการณ์ที่เป็นวัฒนธรรม ความเชื่อผ่านจิตสำนึกของคน วิธีการครอบงำจะกระทำโดยการยึดครองกลไกต่าง ๆ ของรัฐ (state apparatus) เพื่อสร้างโลกทัศน์ของคนซึ่งจะเป็นที่มาของการสยบยอม และคล้อยตามอุดมการณ์ของรัฐที่จะนำไปสู่การพัฒนาเพื่อความทันสมัยตามแบบของภูมิปัญญาตะวันตก และนอกจากนี้ผู้ปกครองซึ่งเป็นชนชั้นนายทุนจะใช้อำนาจที่มีอยู่ทั้งในรูปของทุน ความรู้เข้าครอบครองสื่อและอำนาจรัฐ ทำให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาตามอุดมการณ์ทุนนิยมได้อย่างเบ็ดเสร็จ (Gramsci, Antonio 1984 : 65-88)

จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาตะวันตกที่เป็นฐานคิดการพัฒนาเพื่อความทันสมัยจะมีกระบวนการที่มุ่งเอาชนะเพื่อที่จะควบคุมธรรมชาติให้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งจะตรงกันข้ามกับภูมิปัญญาตะวันออกที่มีฐานคิดจากความเอื้ออาทร พึ่งพาซึ่งกันและกัน และดำรงอยู่อย่างพึ่งพิงอิงกันกับธรรมชาติไม่ทำร้ายธรรมชาติ

ในการต่อสู้เอาชนะธรรมชาติตามกระบวนการพัฒนาสู่ความทันสมัยที่เกิดขึ้นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แผ่ขยาย แทรกซึมไปในทุกอณูของสังคมโลกก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างใหญ่หลวง โดยโครงสร้างทางสังคมของสังคมทันสมัยที่ฝังรากลึกกับการพัฒนาตามแนวทางของภูมิปัญญาตะวันตกจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เรียกว่า วัฒนธรรมตะวันตก จะครอบงำกดทับอารยธรรมดั้งเดิมของสังคมที่ดำรงอยู่ภายใต้ฐานคิดที่เป็นสังคมประเพณีซึ่งเป็นสังคมที่ตั้งอยู่บนฐานทางภูมิปัญญาแห่งความผูกพันกับธรรมชาติ เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน

3.2 การพัฒนาประเทศตามอุดมการณ์ทุนนิยม

ในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาสังคมไทยภายใต้นโยบายรัฐที่ต้องการนำพาประเทศสู่สังคมทันสมัยได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-2 เน้นการสร้างเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการลงทุนกระจายการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนน ไฟฟ้า และประปา แต่เกิดปัญหาช่องว่างของการกระจายรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชนบท แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม การลดการเพิ่มประชากร และการกระจายรายได้ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ความผันผวนทางการเมืองและวิกฤตการณ์น้ำมันก่อให้เกิดปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัดอย่างรุนแรง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6 จึงมุ่งเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ รวมทั้งให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจน (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2544 : 4) ต่อมาเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวอย่างมาก แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จึงเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน ในช่วงนี้เองที่ประเทศไทยต้องประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงซึ่งส่งผลต่อสังคมในทุกด้าน แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางเพราะตระหนักปัญหาที่เป็นผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาว่าทำให้สังคมมีปัญหา และในแผนพัฒนาฉบับปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาประเทศ โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้คนสามารถพึ่งตนเองได้ จะเห็นได้ว่าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1-ฉบับปัจจุบันเป็นความพยายามทางนโยบายที่จะปรับเปลี่ยนประเทศสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (capitalism) ที่มุ่งพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัยตามทฤษฎีการทำให้ทันสมัย (modernization theory) หรือทฤษฎีการแพร่กระจายของความเจริญ (diffusionism) เพื่อปรับตัวให้เหมาะสม สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่ามาจากสังคมตะวันตก ส่งผลให้สังคมไทยรับเอาภูมิปัญญาจากภายนอกหรือภูมิปัญญาตะวันตกเข้ามามากมาย ทั้งนี้โดยมีความเชื่อว่าเมื่อใช้แบบอย่างของการพัฒนาตามประสบการณ์ของภูมิปัญญาตะวันตกที่เน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การเอาชนะธรรมชาติ การสร้างเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาการผลิตให้ได้ผลผลิตปริมาณมากตามระบบทุนนิยมแล้วประเทศชาติจะพ้นจากการถูกเรียกขานว่า ประเทศกำลังพัฒนาหรือด้อยพัฒนา

การพัฒนาเพื่อความทันสมัยในระบบทุนนิยมเสรีได้แผ่ขยายแนวความคิดเพื่อให้ผู้คนเห็นคล้อยตาม และดำเนินการพัฒนาประเทศด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีตามแนวทางของภูมิปัญญาที่เกิดจากประเทศตะวันตกประเทศจะเจริญก้าวหน้าเสมอเหมือนประเทศตะวันตก ในทางกลับกันมิได้พิจารณาในแงุ่มที่ตรงกันข้ามว่าการพัฒนาบนพื้นฐานของภูมิปัญญาตะวันตก จะเป็นเรื่องของการสนองความต้องการขยายพลังอำนาจของลัทธิทุนนิยมเพื่อการบริโภคนิยม เพื่อครอบงำเหนือมนุษย์ที่เป็นชนอิกกลุ่มหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ในโลกใบเดียวกันด้วยเป้าประสงค์แห่งการดูดซับทรัพยากรเพื่อความมั่งคั่งของโลกตะวันตกภายใต้ดัชนีชี้วัดที่เรียกว่า ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตามกฎของความเป็นสังขรรณแห่ง “ความอยู่รอดของผู้แข็งแรง” ที่ว่าแต่ละคนเปรียบเสมือนอนุหน่วยหนึ่งมีค่าเท่าเทียมกันขึ้นอยู่กับว่าใครจะสามารถทำตัวให้แข็งแรงกว่ากัน ซึ่งเป็นบรรยากาศของความเป็นปัจเจกนิยมสุดโต่ง ในบรรยากาศนี้เองการแข่งขัน ช่วงชิงจึงเป็นไปอย่างสุดเหวี่ยงถึงขั้นทำลายล้างในทุกรูปแบบในนามของการแข่งขันเสรีและความมีประสิทธิภาพแบบฉบับของภูมิปัญญาเช่นนี้ทำให้จิตวิญญาณ หรือความสำนึกในความเป็นมนุษย์ หรือชุมชนร่วมกันจึงไม่อาจมีตัวตนอยู่ได้ (เสนห์ จามริก 2542 : 223)

ส่วนในด้านระบบสังคมการพัฒนาเพื่อความทันสมัยการเน้นความเป็นปัจเจกบุคคล (individualism) การต่อสู้เพื่อเสรีภาพของมนุษย์และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย คือ มนุษย์พยายามต่อสู้เอาชนะธรรมชาติโดยการพัฒนาหลังการผลิต และต่อสู้กับระบบสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมากดขี่กันเองโดยการพัฒนาสิทธิเสรีภาพศักดิ์ศรีของมนุษย์ และก่อตั้งระบอบประชาธิปไตย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2544 : 4) จากกระบวนการที่ตนของการพัฒนาที่ต้องการนำพาสังคมไทยสู่ความทันสมัย ทำให้มีความพยายามพัฒนาชนบทให้เป็นเมืองด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ และในขณะเดียวกันรัฐก็ได้หยุดการพัฒนาเมือง แต่ยังคงพัฒนาเมืองให้เจริญก้าวหน้าต่อไปอีก ทั้งนี้เพื่อให้เมืองขยายและเจริญเติบโตทัดเทียมกับเมืองสำคัญๆ ของโลก ผลของการพัฒนาตามอุดมการณ์ทุนนิยมข้างต้นทำให้เมืองขยายตัวเร็วขึ้น ยิ่งเมืองขยายตัวมากขึ้นเท่าไรช่องว่างของความเจริญระหว่างเมืองกับชนบทก็ยิ่งห่างมากขึ้นทุกที จึงเป็นธรรมดาที่เมืองจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรจากชนบทมาเพื่อหล่อเลี้ยงการขยายตัวของเมืองส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติของชนบททุกชนิดหมดไปอย่างรวดเร็ว ความสมดุลของสภาพแวดล้อมกับแบบแผนในการดำรงอยู่ของชาวชนบทจึงได้รับผลกระทบอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะในประเด็นของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิถีการผลิตเพื่อยังชีพแบบดั้งเดิมที่มีความหลากหลายและสมดุลกับธรรมชาติเริ่มประสบภาวะไร้ความสมดุล นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาเพื่อความทันสมัยยังเป็นฐานคิดของวิถีการผลิตในแบบของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ การผลิตในรูปแบบของอุตสาหกรรมเป็นเหตุให้โรงงานอุตสาหกรรมกระจายตัวไปตามภูมิภาคต่างๆ ของประเทศตามนโยบายส่งเสริมของรัฐบาล และเหตุผลในเรื่องของราคาที่ดินที่ถูกกว่าในเมือง ส่งผลให้เกิดการปิดล้อมของโรงงานอุตสาหกรรมกับชนบท การพัฒนาตามอุดมการณ์ทุนนิยมจึงส่งผลกระทบต่อสังคมรอบด้าน

3.3 การกดทับ และบดบังภูมิปัญญาท้องถิ่น(Local Wisdom)

การที่สังคมไทยดำรงอยู่อย่างเป็นปึกแผ่นมาเป็นเวลาช้านานเป็นผลมาจากการที่สังคมไทยภายใต้กรอบของสังคมประเพณี (traditional society) มีรากฐานของระบบความคิด หรือภูมิปัญญาที่เข้มแข็ง และใช้ภูมิปัญญาในวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนเพื่อการผลิตแบบยังชีพอย่างไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ภูมิปัญญาในวิถีสังคมไทยจึงเป็นภูมิปัญญาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทำให้เกิดภาวะสมดุลระหว่างระบบนิเวศกับมนุษย์ นอกจากนี้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นยังมีลักษณะที่เอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยกันทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ จึงเป็นบ่อเกิดของโครงสร้างทางสังคมที่มีดุลยภาพและเป็นเอกภาพ ทำให้สมาชิกในสังคมดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข แบบแผนที่กล่าวถึงนี้จึงตรงกันข้ามกับภูมิปัญญาตะวันตกที่ต้องการควบคุมและเอาชนะธรรมชาติ

ในทางตรงข้ามกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาของกระบวนการพัฒนาเพื่อความทันสมัยมาจากหลักตรรกะทางวิทยาศาสตร์ที่มองสรรพสิ่งในโลกเป็นรูปธรรม หรือวัตถุที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ การที่จะสืบค้นให้ได้มาซึ่งความจริงจะต้องใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์ได้ ในกรอบของวิธีคิดที่กล่าวถึงนี้จึงเป็นที่มาของการจำแนกเป็นศาสตร์สาขาต่างๆ เพื่อแสวงหาความรู้อย่างลุ่มลึกและเฉพาะทาง ดังนั้นความรู้อื่นที่มีได้เกิดจากกระบวนการแสวงหาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จึงไม่ถูกสถาปนาว่าเป็นศาสตร์ ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์จะเข้าแทนที่ สวมรอยความรู้อื่นๆ ที่มีใช้ความรู้ที่ได้มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ จะเห็นได้ว่ากระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาของกระบวนการพัฒนาเพื่อความทันสมัยจะครอบงำวิธีคิดของวิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ว่าต้องได้มาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น และนอกจากนี้ยังครอบงำอุดมการณ์ที่เป็นความคิดความเชื่อของมนุษย์ว่าความรู้ที่เกิดจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นความรู้ที่ปราศจากอคติเป็นกลาง ไม่มีพรหมแดนของชาติ ศาสนา ตลอดจนกาลเวลาทั้งๆ ที่ในความเป็นจริงความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์เกิดจากการตั้งสมมุติฐานก่อนว่าอะไรจริง อะไรไม่จริง ดังนั้นศาสตร์ทั้งหลายที่สถาปนาขึ้นและมีที่มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์จึงกดทับ บดบัง ปิดกั้นศาสตร์อื่นๆ ที่มีได้มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ศาสตร์อื่นๆ ที่กล่าวถึงนี้กลายเป็นความล้าหลัง ความมกมายไม่ทันสมัย ไม่สามารถนำพาสังคมประเทศชาติไปสู่ภาวะของความทันสมัยได้ จึงไม่จำเป็นต้องมีการผลิตซ้ำศาสตร์ที่เป็นความรู้ดั้งเดิมจึงลบลือนไปจากสังคม

ณ จุดนี้จะทำให้ได้ภาพชัดเจนว่าภูมิปัญญาตะวันตกที่มาจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นกระบวนทัศน์ของการพัฒนาเพื่อความทันสมัยเป็นภูมิปัญญาที่ปิดกั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่เป็นรากเหง้าของสังคมไทย เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาที่มีที่มาจากวิธีการบอกเล่าต่อแล้วลงทำดูในสถานการณ์จริง มิได้เกิดจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นการตั้งสมมุติฐานและทดลองตามขั้นตอนที่กำหนด

นอกจากนี้การพัฒนาสู่ความทันสมัย จะพิจารณาจากวิธีคิดที่ว่าพัฒนาเป็นเรื่องของเงื่อนไขของเวลาที่มุ่งเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวจากความด้อยพัฒนาสู่การพัฒนา ซึ่งเป็นความเชื่อในความเป็น “ธรรมชาติ” หรือความเป็นสากลของสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” ว่าสามารถ ใช้ได้กับทุกสถานที่ ทุกบริบท (context free) การพัฒนาจึงเป็นเทคนิควิทยาการและวิธีการในการผลิต และจัดการกับพื้นที่ทางสังคม (social space) กระบวนการพัฒนา (development process) ก็คือกระบวนการในการผลิตและจัดการกับพื้นที่ชุดหนึ่ง (spatial production and appropriation) โดยพื้นที่จะเป็นตัวสร้างความหมาย (signifier) ซึ่งก็คือการสร้างเอกลักษณ์ ความคิด ความหมาย ตัวตนให้กับคนในสังคมผ่านการสร้างพื้นที่เฉพาะแบบต่างๆ ขึ้นมาในสังคม พื้นที่จึงเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความรู้ และความสัมพันธ์ทางสังคม ฟูโก (Foucault) สรุปว่า พื้นที่คือฐานรากของการทำงานของอำนาจทุกชนิด พื้นที่ที่กล่าวถึงนี้เป็นผลผลิตของเทคนิควิทยาการของการสร้างพื้นที่ (technologies of spaces) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2543 : 210-230) ซึ่งเป็นพื้นที่ทางสังคม ดังนั้นวาทกรรมการพัฒนาเพื่อความทันสมัยจึงเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมจากการทำงานของอำนาจที่เป็นความรู้ของภูมิภาคตะวันตกที่สถาปนาขึ้นว่าสามารถใช้ได้กับทุกสังคมที่มีแบบแผนการดำรงชีวิตแตกต่างจากสังคมตะวันตก ความรู้ที่ว่าด้วยการพัฒนาตามวิธีการของทุนนิยมจึงเป็นการใช้อำนาจทางภูมิปัญญาของประเทศตะวันตกในการจัดระเบียบทางสังคมให้คนเชื่อว่าการพัฒนาตามภูมิปัญญาตะวันตกจะนำไปสู่ความสุข ความเป็นมาตรฐานในการดำรงชีวิต เจกเช่นประเทศตะวันตก

การพัฒนาเพื่อความทันสมัยภายใต้แนวคิดของภูมิภาคตะวันตกจะสถาปนาพื้นที่ซึ่งเป็นฐานรองรับอำนาจของวาทกรรมด้วยการสร้างคู่ตรงข้ามเพื่อให้เห็นความแตกต่างเหลี่ยมล้ำ คือพื้นที่ของความไม่เป็นเมืองกับชนบท โดยทำให้คนเชื่อว่าเมืองคือตัวแทนของความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคนิควิทยาการ และศิลปวัฒนธรรม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2543 : 212) ดังนั้นถ้าต้องการพัฒนาเป็นให้มีความเป็นเมืองก็ต้องพัฒนาด้วยวิธีการของภูมิภาคตะวันตกด้วยการพัฒนาเพื่อความทันสมัยตามวิธีการของทุนนิยม เมื่อสามารถครอบงำให้คนคล้อยตามได้ กระบวนการพัฒนาจึงเป็นวิธีการครอบงำผ่านความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันตกเพื่อปิดกั้นการพัฒนาในแนวทางอื่น การปิดกั้นด้วยวิธีที่แยบยลนี้ส่งผลให้ชนบทถูกมองโดยกระบวนการทางการเมืองว่าควรจะต้องถูกปรับเปลี่ยน ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นองค์ประกอบของชนบทโดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมไม่มีความจำเป็นที่จะต้องสืบทอดหรือผลิตซ้ำกลายเป็นภูมิปัญญาที่ล้าสมัย ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเริ่มขาดช่วง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายส่วนเริ่มเลือนหายไปจากสังคมไทย การกดทับทงภูมิปัญญาด้วยการสร้างพื้นที่จึงเป็นกระบวนการวิธีที่แยบยลของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย ทำให้สามารถกดทับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสถาปนาความเป็นหนึ่งเดียวของการพัฒนาตามภูมิปัญญาตะวันตกภายใต้ข้ออ้างการพัฒนาเพื่อความทันสมัยนั่นเอง ความรู้ที่เป็นศาสตร์ต่างๆ ของภูมิภาคตะวันตกจึงเป็นความรู้ที่ไม่เป็นกลาง เป็นสิ่งบริสุทธิ์อย่างที่เชื่อกัน แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นความรู้ที่เกิดจากเจตจำนงบางประการ เพื่อที่จะจัดระเบียบสรรพสิ่งให้เป็นไปในทิศทางที่มีเป้าหมายกำหนดไว้

(นภกรณ์ หะวานนท์ 2544 : 188) จึงอาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการครอบงำและกดทับความรู้ (subjugated knowledge) ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของการพัฒนาสู่ความทันสมัย (modernization) ที่สถาปนาจากภูมิปัญญาตะวันตก ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่สามารถผลิตซ้ำ (reproduction) หรือสืบทอดได้ต่อไป

แต่อย่างไรก็ตามผู้คนในหลายส่วนของสังคมเริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเพื่อความทันสมัยว่าจะมีผลทำให้มรดกทางภูมิปัญญาโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหายไปจากสังคมไทย กระบวนการสืบทอดด้วยการเรียนรู้เพื่อที่จะทำให้เกิดการผลิตซ้ำทางภูมิปัญญาได้เกิดขึ้นในหน่วยงานหลายส่วนของสังคมไทยทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ในกรณีหนึ่งของการสืบทอดแก่นุชนรุ่นต่อไปของสังคมก็คือการเปิดให้การศึกษาในระบบโรงเรียนได้สามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาในชุมชนที่โรงเรียนโดยเฉพาะโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติรับผิดชอบให้บริการอยู่ เพื่อจัดดำเนินการสอนเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษา วิธีการสืบทอดในลักษณะนี้อาจพิจารณาได้ในอีกลักษณะหนึ่งว่าเป็นความพยายามที่จะเปิดพื้นที่ทางสังคม (social space) ให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีที่ยืนในสังคมไทย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความซับซ้อน เชื่อมโยงกันในหลายมิติที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศตามอุดมการณ์ของภูมิปัญญาตะวันตกที่มุ่งสู่การพัฒนาเพื่อความทันสมัยตามวิธีการของทุนนิยม ซึ่งส่งผลต่อการกดทับ (subjugated knowledge) ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีพื้นที่ทางสังคม (social space) ในการแสดงออกเพื่อนำไปสู่การผลิตซ้ำทางภูมิปัญญา ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่การพัฒนาวิธีคิดของคนเพื่อต่อสู้กับการกดทับ ด้วยการแสวงหาวิธีทางในการผลิตซ้ำด้วยการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่อนุชนรุ่นหลัง การที่จะอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ครอบคลุมจำเป็นต้องใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการศึกษาจากความหมายที่คนในชุมชนมีต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม (social phenomena)

วิธีการวิจัยนี้จึงเป็นลักษณะของสหวิทยาการ (interdiscipline) หรือองค์รวม (holistic) ของปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และการปรับตัวเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับสภาพบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งรายละเอียดของแบบแผนการวิจัยมีดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบจากการพัฒนาเพื่อความทันสมัยในฐานะที่เป็นวาทกรรมการพัฒนาปฐมบทของการกดทับภูมิปัญญาท้องถิ่น และข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ศึกษาข้อมูลในส่วนของบริบทชุมชน ลักษณะทางภูมิปัญญาผำจากในฐานะของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านรางบัว โดยศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย
3. ศึกษาข้อมูลในส่วนของกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการวิธีในการถ่ายทอดภูมิปัญญาผำจากเพื่อการผลิตซ้ำทางภูมิปัญญาของการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตโดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย

สนามการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกสนามการวิจัยโดยยึดหลักการที่ว่า ในชุมชนหนึ่งชุมชนใดมีปรากฏการณ์ทางสังคมสอดคล้องกับองค์ประกอบในลักษณะที่ชุมชนดำเนินการถ่ายทอดเพื่อที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่จะนำไปสู่การผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้สามารถศึกษารายละเอียดที่เป็นสาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์เหล่านั้น โดยสนามการวิจัยที่เลือกคือ ชุมชนรางบัว (บ้านรางบัว) ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นชุมชนดั้งเดิมจนถึงปัจจุบันมีอายุถึง 200 กว่าปี ชาวบ้านรางบัวมีการสืบสายทางชาติพันธุ์โดยมีบรรพบุรุษเป็นชาวชวโยนกเชียงแสนหรือชาวไท-ยวนที่อพยพจากเมืองเชียงแสนมาตั้งแตรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในปีพุทธศักราช 2347 ชาวรางบัวจะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก อาชีพรองคืออาชีพรับจ้าง และเลี้ยงสัตว์ ภูมิปัญญาที่เป็นภาวะดั้งเดิม (traditional society) ของชุมชน คือ การทอผ้าจาก ผ้ากของชุมชนนี้ใช้เป็นเครื่องประดับและเครื่องนุ่งห่มของทั้งหญิงและชายมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สิ่งเหล่านี้เป็นอุดมการณ์ที่เห็นเป็นรูปธรรม แต่ในเชิงนามธรรมการทอผ้าจากจะผูกพันกับประเพณี ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม และหล่อหลอมให้เกิดความอดทนที่จะดำรงอยู่

ในปัจจุบันได้มีความพยายามสืบทอดภูมิปัญญาผ้าจาก ผ่านกระบวนการทางการศึกษาในระบบโรงเรียนโดยโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราษฎร์บำรุง) ซึ่งเป็นโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ของคณะครูและชาวบ้านชุมชนรางบัว ทั้งนี้เพื่อฝึกฝนให้เยาวชนสามารถเรียนรู้ภูมิปัญญานี้อย่างเป็นระบบ โดยอาศัยแหล่งความร่วมมือจากผู้นำชุมชน และคณะผู้บริหาร ครูอาจารย์ของโรงเรียน และความรู้จากผู้ที่ป็นปราชญ์ชาวบ้าน ที่ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในกรณีของภูมิปัญญาผ้าจากซึ่งเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ตกทอดมาหลายชั่วอายุคน

สนามการวิจัยนี้จึงเป็นสนามที่สามารถศึกษาปัจจัยที่ประกอบเป็นโครงสร้างทางสังคม (social structure) และนำไปสู่ความเป็นวัฒนธรรม (culture) เพื่อให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะของวิถีคิด และความเป็นองค์รวมของวิถีคิดของคนในการต่อสู้กับการกดทับทางภูมิปัญญาของการพัฒนาเพื่อความทันสมัยที่มีฐานคิดจากภูมิปัญญาตะวันตก โดยการเปิดพื้นที่ทางสังคม (social space) เพื่อให้ภูมิปัญญาผ้าจากได้มีที่ยืนในสังคมและผู้คนทั่วไปตระหนักในคุณค่าทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) และวิธีการเก็บข้อมูล (data collection)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยวิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) (Strauss, Anselm and Corbin, Juliet 1998 : 201- 215) ซึ่งจะกำหนดลักษณะของ

ผู้ให้สัมภาษณ์ไว้กว้าง ๆ ตามกรอบแนวคิดของผู้ให้ข้อมูลหลักที่จะอธิบายเพื่อสะท้อนวิถีคิดและความคิดตามมุมมองของแต่ละคนจากพฤติกรรมที่เคยปฏิบัติมาต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในกระบวนการเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจกของการศึกษาในระบบโรงเรียน ผู้ให้ข้อมูลหลักจะเป็นผู้มีบทบาท ผู้เกี่ยวข้อง หรือผู้มีอิทธิพลต่อปรากฏการณ์ที่ต้องการหาคำอธิบาย เช่น ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู-อาจารย์ ฯลฯ วิธีเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎีนี้จะไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า

ตาราง 1 แสดงรายละเอียดผู้ให้ข้อมูลหลัก

ลำดับที่	ชื่อ	เพศ	อายุ	สถานะทางสังคม
1	คุณยายลำลี แป้งหอม	หญิง	86	ผู้อาวุโส
2	อาจารย์สุรินทร์ เหลือลมัย	ชาย	65	ผู้อาวุโส
3	อาจารย์เฉลิมศักดิ์ บุญประเสริฐ	ชาย	57	ผู้อำนวยการโรงเรียน
4	อาจารย์นารถา เทียมแพ	หญิง	48	อาจารย์ผู้สอน
5	คุณทิพย์วรรณ ทับทิมหิน	หญิง	17	นักเรียน
6	คุณลม ดาวดิ่งษ์	หญิง	47	ชาวบ้าน
7	คุณวรรณ ดาวดิ่งษ์	หญิง	45	ชาวบ้าน
8	คุณลีลา กองแก้ว	หญิง	36	ชาวบ้าน
9	คุณสุภาวดี กองแก้ว	หญิง	18	นักศึกษา
10	เด็กหญิงพรทิพย์ พงษ์ศักดิ์	หญิง	11	นักเรียน
11	เด็กหญิงอนูธิดา เป็งแก้ว	หญิง	11	นักเรียน
12	เด็กชายพนม คงอยู่	ชาย	11	นักเรียน
13	เด็กชายชัยชนะ ทองดอนนาค	ชาย	11	นักเรียน
14	เด็กหญิงพรทิพย์ ยางงาม	หญิง	11	นักเรียน
15	เด็กหญิงพรพรรณ ยางงาม	หญิง	11	นักเรียน
16	คุณเสาวณี ม่วงทวี	หญิง	21	แม่บ้าน
17	คุณสมจิต ทิพวัจนา	หญิง	33	ชาวบ้าน
18	คุณสมนึก มั่นพรม	หญิง	44	ชาวบ้าน
19	คุณจินดา ชมภูพันธ์	หญิง	40	ชาวบ้าน

ในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยจะใช้การสัมภาษณ์ระดับลึก (indepth interview) โดยใช้แนวคำถาม (guideline) แนวคำถามจะเป็นประเด็นเพื่อขุดค้นภูมิหลัง ความรู้ ความคิดเห็น เจตคติ ความเชื่อ ประสบการณ์ และความเกี่ยวข้อง ในประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นมาของภูมิปัญญาผ้าจกในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน ฐานคิดที่อยู่ในใจของผู้ให้ข้อมูลหลักในแง่มุมของการนำภูมิปัญญาผ้าจกมาจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะของวิชาเลือก เพื่อจัดการศึกษาให้กับผู้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ตลอดจนผลที่ได้จากการจัดการศึกษาว่ามีผลต่อการผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจก

ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ทันทีเพื่อให้สามารถอ้างอิงนำไปสู่ผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป ทั้งนี้เพื่อสืบค้นมโนทัศน์ที่แตกต่างไปจากมิติ (dimensions) และคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ผ่านมา เมื่อได้ข้อมูลเพิ่มเติมแล้วจะนำมาตีความ (interpretation) เพื่อจัดหมวดหมู่ออกเป็นมิติ (dimensions) ต่าง ๆ กระบวนการนี้จะดำเนินการต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะมั่นใจว่าแม้ว่าจะดำเนินการสัมภาษณ์ต่อไปอีกก็จะไม่พบข้อมูลใหม่ (theoretical saturation) ซึ่งหมายถึงว่าจะสามารถหาข้อสรุปที่เป็นแบบแผนเชิงมโนทัศน์ที่เป็นแบบแผนเดียวกัน หรือแบบแผนที่แน่นอนได้

ในการสัมภาษณ์ระดับลึกผู้วิจัยจะเป็นผู้ศึกษาข้อมูลและสัมภาษณ์ระดับลึกด้วยตนเองทุกราย และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ขณะที่ทำการสัมภาษณ์จะทำการบันทึกเสียงด้วยเครื่องบันทึกเสียงขนาดเล็ก โดยผู้ช่วยวิจัยจะทำหน้าที่ในการจัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์การบันทึกเสียง จัดบันทึกข้อมูลทั่วไปในการสัมภาษณ์ จากนั้นผู้ช่วยวิจัยจะนำเทปที่ได้จากการบันทึกมาถอดคำพูด คำต่อคำโดย และผู้วิจัยจะเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแนวคำถาม (guideline) ของการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แนวคำถามจะสร้างขึ้นโดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์และปัญหาการวิจัย โดยกำหนดประเด็นต่าง ๆ ให้ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้วิธีการศึกษาจากความหมายของคนในชุมชนที่มีต่อปรากฏการณ์ทางสังคม จะต้องอาศัยข้อมูลเพื่อสร้างมโนทัศน์ที่จะนำไปสู่ข้อสรุปที่เป็นแบบแผนเชิงมโนทัศน์ที่เป็นแบบแผนเดียวกัน ดังนั้นการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลจะอาศัยข้อมูลที่ได้จาก

การสัมภาษณ์ระดับลึก (depth interview) แล้วนำมาแยกส่วนเพื่อจัดหมวดหมู่ ซึ่งจะต่ออาศัย การตีความโดยอาศัยพื้นฐานในกรอบความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้าง (construct) มโนทัศน์ (concepts) ซึ่งจะนำไปสู่ข้อเสนอ (proposition) และข้อสรุปในปรากฏการณ์ทางสังคม

การนำเสนอผลการวิจัย

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยในรายละเอียด ดังนี้

- บทที่ 1 บทนำ
- บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการวิจัย
- บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย
- บทที่ 4 บริบทชุมชน
- บทที่ 5 ผ่าจกมรดกทางภูมิปัญญาของชาวรางบัว
- บทที่ 6 กระบวนการเรียนรู้และผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจกของการศึกษาในระบบ โรงเรียน
- บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

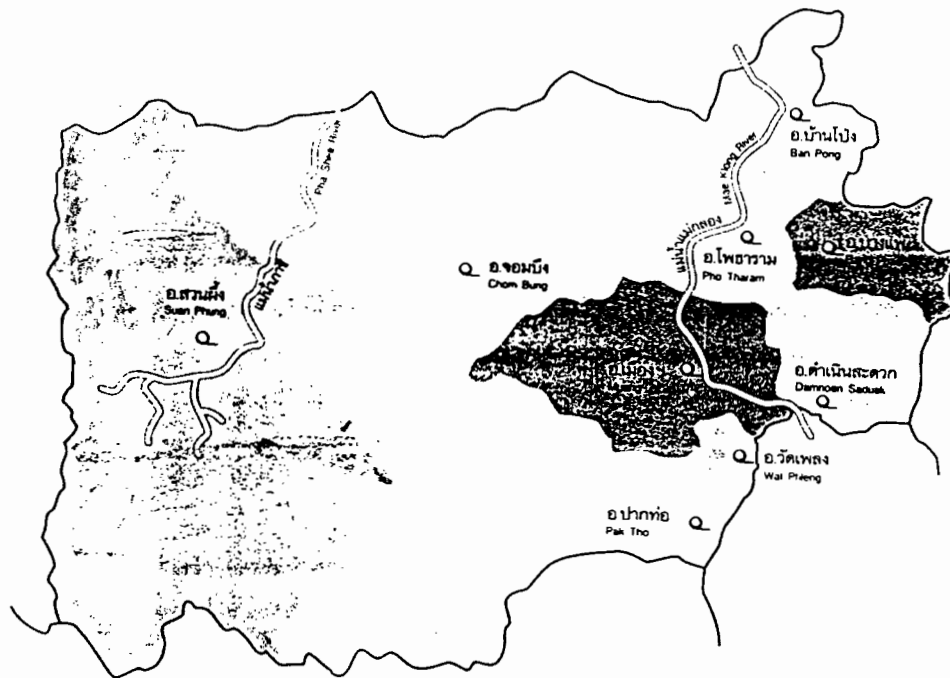
บทที่ 4 บริบทชุมชน

ในการศึกษากระบวนการเรียนรู้และผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) ในส่วนของการนำเสนอในเรื่องของบริบทของชุมชนนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ประวัติความเป็นมา สภาพทั่วไปของชุมชนที่ศึกษา เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ เชื่อมโยงของบริบทในวิถีชีวิตความเป็นอยู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นกรณีภูมิปัญญาผ้าจก ในฐานะของภูมิปัญญาดั้งเดิมด้านศิลปวัฒนธรรมของชาวราชบุรี

ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

1. ที่ตั้ง

ชุมชนราชบุรีตั้งอยู่ที่ตำบลราชบุรี อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี มีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 130 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวเมืองราชบุรี ประมาณ 35 กิโลเมตร เป็นชุมชนเก่าแก่ชุมชนหนึ่งของจังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดราชบุรี

ที่มา : หอการค้าจังหวัดราชบุรี (2540) 12 ปีหอการค้าจังหวัดราชบุรี ราชบุรี : ม.ป.พ.

แต่เดิมที่ตั้งของตำบลรางบัวเป็นลำรางขนาดใหญ่ มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ที่มีดอกบัวขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นที่มาของชื่อ ชุมชนรางบัว ตำบลรางบัวจึงเป็นตำบลเก่าแก่ตำบลหนึ่งขึ้นอยู่กึ่งอำเภोजอมบึงเดิม ต่อมาเมื่อมีการยกฐานะเป็นอำเภोजอมบึง จึงได้มีการแบ่งการปกครองออกเป็นหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน และมีการจัดระเบียบการปกครองท้องที่ขึ้น โดยการรวบรวมเอาหมู่บ้านต่างๆ ขึ้นเป็นตำบลรางบัวในปัจจุบัน บ้านรางบัวที่เป็นชุมชนดั้งเดิมก็จะเป็นหมู่บ้านหนึ่ง (หมู่ที่ 6) ในตำบลรางบัว

ตำบลรางบัวเป็นตำบลหนึ่งใน 6 ตำบล ของอำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี แบ่งการปกครองออกเป็น 14 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านรางดอกอว เรียกสั้น ๆ ว่า บ้านรางอว
หมู่ที่ 2	บ้านหนองบัวค้าย
หมู่ที่ 3	บ้านชัยใหญ่
หมู่ที่ 4	บ้านหนองนกระเรียน
หมู่ที่ 5	บ้านหนองแร้ง
หมู่ที่ 6	บ้านรางบัว
หมู่ที่ 7	บ้านทุ่งกว้าง
หมู่ที่ 8	บ้านเนินสูง
หมู่ที่ 9	บ้านหนองดับเต่า
หมู่ที่ 10	บ้านกลาง
หมู่ที่ 11	บ้านหนองสังข์
หมู่ที่ 12	บ้านบ้านสันดอน
หมู่ที่ 13	บ้านหนองเต่าดำ
หมู่ที่ 14	บ้านหนองน้ำใส

ตำบลรางบัว มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่ทั้งหมด 2,068 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 8,590 คน เป็นชาย 4,375 คน หญิง 4,233 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 สิงหาคม 2545) มีพื้นที่ประมาณ 178.54 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 111,590 ไร่ พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ลาดเชิงเขา และที่ราบสูง ดินมีสภาพเป็นดินร่วนปนทราย (องค์การบริหารส่วนตำบลรางบัว (2545 : 1-2) พื้นที่โดยทั่วไปจึงเป็นที่ที่แห้งแล้งเป็นส่วนใหญ่

ภาพที่ 2 สภาพความแห้งแล้งของชุมชนรางบัว ถึงแม้ว่าจะอยู่ในฤดูฝนจนชาวรางบัวจำนวนหนึ่งหันมาเลี้ยงสัตว์แทน

ในส่วนของระบบคมนาคม เส้นทางคมนาคมที่เอื้ออำนวยความสะดวกให้ชาวรางบัวได้ติดต่อกับสังคมภายนอกมีเส้นทางหลัก 2 เส้นทาง ซึ่งเป็นถนนลาดยาง เส้นทางแรกคือถนนสายจอมบึง - ชักป่าหวาย (สวนผึ้ง) เส้นทางสายนี้เป็นเส้นทางที่เชื่อมระหว่างอำเภอจอมบึงผ่านตำบลรางบัว ตำบลป่าหวาย และตำบลท่าเคยกับอำเภอสวนผึ้ง ส่วนเส้นทางอีกสายหนึ่งคือเส้นทางสายน้ำฝู - หนองนกระเรียน เส้นทางสายนี้เชื่อมการคมนาคมระหว่างอำเภอเมืองผ่านตำบลน้ำฝู ตำบลรางบัว ตำบลป่าหวาย และอำเภอสวนผึ้ง สำหรับเส้นทางการคมนาคมในหมู่บ้านถนนส่วนใหญ่ยังมีสภาพเป็นถนนลูกรัง ทำให้ต้องมีการบำรุงรักษากันอยู่เป็นประจำ

2. ประวัติความเป็นมา

ชาวรางบัวเป็นชุมชนที่ผู้คนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวเมืองเชียงใหม่ นครอาณาจักรล้านนาไทย ซึ่งมีชื่อเรียกตัวเองว่า “ขวน” ชาวขวนในจังหวัดราชบุรีจึงได้ชื่อว่า “ชาวล้านนาไทยห่างถิ่น” (อุดม สมพร 2538 : 47) โดยในปีพุทธศักราช 2347 ปีชวด ซึ่งเป็นปีที่ 23 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขณะนั้นเมืองเชียงใหม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า พม่าได้อาศัยเมืองเชียงใหม่เป็นที่ตั้ง เป็นแหล่งสะสมอาหารและกำลังพลสำหรับการยกทัพเข้าตีเมืองฝายเหนือของไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงรับทราบข่าวจึงมีพระราชบัญชาที่จะกำจัดอิทธิพลของพม่าให้สิ้นไปจากแผ่นดินไทย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์กับพระยายมราช

ยกทัพจากกรุงเทพฯ ไปรวมกับกองทัพนครลำปาง กองทัพนครเชียงใหม่ กองทัพเมืองน่าน และกองทัพนครเวียงจันทน์ รวมเป็น 5 กองทัพ เมื่อเดือน 5 ปีชวด พุทธศักราช 2347 กองทัพไทยล้อมเมืองเชียงแสนไว้ประมาณ 1 เดือนก็ตีเมืองได้ (พิลาวรรณ อัมพรสินธ์, นาถยา เทียมแพ และรัตนาภรณ์ หลีจินตะ 2541 : 3) เนื่องจากราษฎรไทยในเมืองเชียงแสนในเมืองเชียงแสนขาดเสบียงอาหาร ผู้คนอดอยาก ต้องฆ่าช้าง ม้า วัว ควายกินเกือบจะหมดสิ้น ราษฎรไทยจึงพากันเป็นกบฏพากันเปิดประตูเมืองรับกองทัพไทย ทหารไทยฆ่าฟันพม่าแตกหนีออกจากเมืองเชียงแสนไปจนหมดสิ้น ทหารไทยได้รื้อกำแพงเมือง เผาบ้านเรือนเพื่อมิให้เป็นที่อยู่อาศัยและช่องสุ่มกำลังของพวกเขาพม่าต่อไปได้ต่อไป จากนั้นได้อพยพครัวเรือนของชาวเชียงแสนประมาณ 23,000 คน จัดแบ่งครอบครัวออกเป็น 5 ส่วน โดยแบ่งให้ไปกับกองทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองน่าน เมืองลำปาง เมืองเวียงจันทน์ และกองทัพเมืองหลวง กองทัพละ 1 ส่วน ดังนั้นชาวโยนกเชียงแสนจึงต้องเดินทางอพยพครอบครัวไปอยู่ตามเมืองดังกล่าวข้างต้น

ส่วนกองทัพเมืองหลวงก็นำเอาชาวโยนกเชียงแสนส่วนหนึ่งเดินทางลงมากรุงเทพฯ มีบางส่วนของตั้งหลักแหล่งที่เมืองสระบุรี ส่วนที่เหลือทรงโปรดเกล้าให้ไปตั้งถิ่นฐาน ณ เมืองราชบุรี (อุดม สมพร 2540 : 8 อ้างอิงจาก สมเด็จพระนเรศวรมหาราชานุภาพ) ผู้คนกลุ่มนี้จึงถูกเรียกว่าเป็นชาวไท-ยวนหรือชาวโยนกเชียงแสน ชาวไท-ยวนที่อพยพมาอยู่เมืองราชบุรีในขณะนั้นมีประมาณ 2,000 กว่าคน

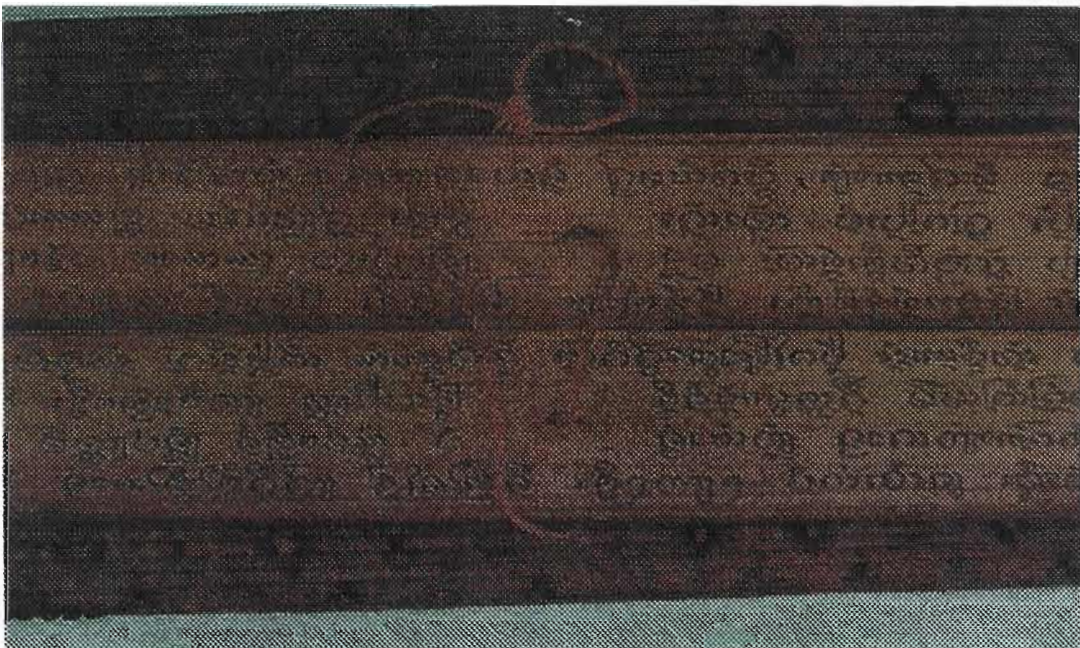
เมื่อแรกเข้ามาอยู่ในราชบุรี บรรพบุรุษชาวชาวโยนกเชียงแสนหรือชาวไท-ยวนได้ตั้งถิ่นฐานท่ามาหากินบริเวณ "บ้านไร่หนี" (บ้านไร่ริมน้ำ)ริมฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลองใกล้ๆ ตัวเมืองราชบุรี ห่างจากตัวเมืองราชบุรีประมาณ 2 กิโลเมตร เมื่อผู้คนมากขึ้นก็ขยายที่ทำกินเพิ่ม จะไปทางตะวันตกก็ติดตัวเมือง ทางเหนือกับตะวันออกก็ติดแม่น้ำ ครั้นจะข้ามแม่น้ำก็มีชาวเขมรอาศัยอยู่ (เช่น บ้านพงสวาย) ส่วนทางใต้ก็มีพวกเขมรอีกกลุ่มหนึ่งตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ทางตะวันตกเฉียงใต้จึงเหมาะสมที่สุด จะเห็นได้ว่าไม่ไกลจากบ้านไร่หนีไปทางทิศนี้มีชาวไท-ยวนกลุ่มใหญ่อาศัยอยู่ ไม่ว่าจะเป็นบ้านคูบัวซึ่งเป็นที่ที่มีชาวโยนกเชียงแสนหรือชาวไท-ยวนอยู่มากที่สุด เกณฑ์ดลนตะโก บ้านเจดีย์หัก บ้านอ่างทอง บ้านดอนแร่ หรือบ้านห้วยไผ่ (สุตารา สุจฉายา (บรรณาธิการ) 2541: 238) และต่อมาก็มีการขยายครัวเรือนออกไปอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงอีกหลายแห่ง เช่นที่ อำเภอบ้านโป่งตำบลหนองปลาหมอ อำเภอปากท่อที่ตำบลทุ่งหลวง อำเภองอบบึงที่ตำบลรางบัว เป็นต้น ชุมชนรางบัวจึงเป็นชุมชนที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวโยนกเชียงแสนหรือชาวไท-ยวนที่อพยพมาจากเมืองเชียงแสนเมื่อครั้งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

3. ภาษา ความเชื่อ พิธีกรรม และวิถีการดำรงชีวิต

3.1 ภาษา

ชาวโยนกเชียงแสนหรือชาวไท-ยวน ในยุคก่อนจะมีภาษาเป็นของตนเอง ตัวหนังสือที่ใช้คือตัวอักษรไทยโบราณ และพูดภาษาคำเมือง ดังตัวอย่าง เช่น คำพูดภาษาไทยกลาง

“กินข้าวไม่อร่อย” คำพูดภาษาไทย-ยวน คือ “กินเข้าบ่ล้า” หรือคำพูดภาษาไทยกลาง “เราคูยกัน” คำพูดภาษาไทย-ยวน คือ “เฮาอู้กัน” เป็นต้น (อุดม สมพร 2540 : 18-19) ในปัจจุบันชาวร่างบัวที่อาศัยอยู่ในชุมชนร่างบัวเกือบทั้งหมดจะไม่พูดภาษาคำเมืองและเรียนรู้ตัวอักษรดั้งเดิมแล้ว เนื่องจากถ้าพูดภาษาของตนเองจะถูกเหยียดหยามว่าเป็น “คนลาว” เพื่อเป็นการกลบสิ่งที่คิดว่า เป็นเหตุให้คุณค่าความเป็นมนุษย์ของเขาลดลงหรือมีคุณค่าน้อยกว่าผู้ที่มีชาติพันธุ์อื่นๆ ทุกคนจึงพูดภาษากลาง และประกอบบริบทต่างๆ ที่ชาวร่างบัวจะต้องสัมผัสอยู่ในวิถีการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียน ระบบการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนการติดต่อสื่อสารกับสังคมภายนอกต่างใช้ภาษาที่เป็นภาษาไทยกลาง ทำให้ภาษาไทย-ยวนที่เป็นภาษาดั้งเดิมหมดความสำคัญในวิถีชีวิต กรณีนี้นับเป็นกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงสาเหตุของการไม่มีการผลิตซ้ำทางภูมิปัญญาแล้วในที่สุดภาษาไทย-ยวนก็จะเลือนหายไปจากสังคม

ภาพที่ 3 ตัวอย่างอักษรไท-ยวนที่เขียนในใบลาน

ที่มา : อุดม สมพร (2540) *ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ หน้า 18

3.2 พิธีกรรม ความเชื่อ

ในส่วนของความเชื่อและพิธีกรรม ชาวไท-ยวนจะนับถือผี โดยนับถือผีข้างแม่เช่นเดียวกับคนญวนทางภาคเหนือ เวลาผัดผัก็ต้องเลี้ยงผีหรือต้องไปขอขมาผีประจำตระกูล (ผีบรรพชน) ทุกปีก่อนเข้าพรรษาจะมีพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ ในวันนั้นคนที่เป็นเครือญาติในสายตระกูลจะต้องไปร่วมงานที่บ้านต้นผี (อุดม สมพร 2540 : 19, สุดาร่า สุจฉายา (บรรณาธิการ) 2541: 240)

ชาวรางบัวในปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 98 ส่วนที่เหลือจะนับถือศาสนาคริสต์ซึ่งจะเป็นราษฎรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 4 บ้านหนองนกกระเรียน แแถบ้านซอนด้า (องค์การบริหารส่วนตำบลรางบัว (2545 : 2) ในส่วนของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจะมีความเชื่ออย่างมีความผูกพันที่ แนบแน่นเฉกเช่นคนในภาคกลางโดยทั่วไป คือในทุก ๆ เช้ายกเว้นวันพระ พระจะออกบิณฑบาตรไปยังบ้านที่ตักบาตรพระเป็นประจำทุกเช้า ส่วนในวันพระชาวรางบัวจะเดินทางมาทำบุญที่วัดรางบัววัดประจำหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันพระช่วงเช้าพรรษาญาติที่ใช่เป็นสถานที่ตักบาตรพระยามเช้าจะเนืองแน่นไปด้วยผู้คน ที่มีหลากหลายตั้งแต่เด็กจนถึงผู้สูงอายุ หลังจากทำบุญตักบาตร และพระฉันเรียบร้อยแล้วก็จะมีการฟังเทศน์ พร้อมๆ กับการปรึกษาหารือในภารกิจที่ร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้าน จากที่กล่าวแล้วว่าชาวรางบัวจะผูกพันกับศาสนาพุทธอย่างแนบแน่น พิธีกรรมในปัจจุบันของชาวรางบัวจึงเป็นไปตามแบบอย่างของความผูกพันในพระพุทธศาสนา

วัดที่อยู่ในตำบลรางบัว มีจำนวน 5 แห่ง คือ

1) วัดรางบัว	ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 6
2) วัดหนองบัวค้าย	ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 2
3) วัดชัยใหญ่	ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3
4) วัดหนองนกกระเรียน	ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 8
5) วัดป่าภวนาวิเวก	ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 13

ภาพที่ 4 วัดรางบัว วัดประจำหมู่บ้านรางบัว ตำบลรางบัว อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี

3.3 วิธีการดำรงชีวิต

ในด้านของการประกอบอาชีพชาวราบัวส่วนใหญ่จะมีอาชีพหลักคือการทำ การเกษตรการทำนา ทำไร่ มีการทำสวนผักอยู่บ้างในบางหมู่บ้าน อาชีพเลี้ยงสัตว์ และอาชีพค้าขาย แต่ด้วยความที่สภาพดินเป็นดินร่วนปนทรายจึงไม่สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ในภาคการเกษตรได้ ลำห้วย มีน้อยบางแห่งอยู่ในสภาพตื้นเขิน และไม่มีระบบชลประทาน ทำให้น้ำที่จะใช้เพื่อการเกษตรมี ไม่เพียงพอ การทำนาข้าวทำได้เพียงปีละครั้งเพราะต้องพึ่งน้ำฝน ถ้าปีใดฝนตกก็จะได้ผลผลิตดี ในปีใดที่ฝนแล้งชาวราบัวจะไม่สามารถทำนาได้ หรือได้ผลผลิตน้อย หลายครั้งที่หว่านกล้าแล้วไม่ สามารถดำนาได้เนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จนชาวราบัวในหลายครอบครัวเปลี่ยนอาชีพ หลักจากการทำนามาประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์แทน

นอกจากอาชีพหลักคือการทำเกษตรแล้ว ชาวราบัวยังมีอาชีพรองคืออาชีพ รับจ้าง และอาชีพเสริมสำหรับกลุ่มแม่บ้านและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน คือ การทอผ้าจก ที่มีชื่อว่า “ผ้าจกรางบัว” ซึ่งมีการทำอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะในหมู่ที่ 1 บ้านรางดอกอว หมู่ที่ 3 บ้านซำใหญ่ และหมู่ที่ 6 บ้านรางบัว

4. ความสัมพันธ์ของครอบครัว

ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนราบัวจะเป็นไปในลักษณะของความเป็นเครือญาติ ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นว่าชุมชนราบัวผู้คนส่วนใหญ่เป็นชาวไทย-ยวนที่ถูกกวาดต้อนอพยพมาจาก เมืองโยนกเชียงแสนในรัชสมัยของรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดังนั้นผู้คน ในชุมชนส่วนใหญ่แล้วจะมีเชื้อสาย หรือสืบทอดความเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกัน ส่งผลให้โครงสร้าง ทางสังคมมีความเป็นญาติพี่น้องสูงมาก

ข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียน

1. ข้อมูลโรงเรียนโดยทั่วไป

โรงเรียนที่อยู่ในเขตตำบลราบัวเป็นโรงเรียนที่สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ มีจำนวน 5 แห่ง ดังนี้

- 1) โรงเรียนวัดหนองบัวคำ หมู่ที่ 2 บ้านหนองบัวคำ
- 2) โรงเรียนวัดซำใหญ่ หมู่ที่ 3 บ้านซำใหญ่
- 3) โรงเรียนบ้านหนองกระเรียน หมู่ที่ 4 บ้านหนองกระเรียน
- 4) โรงเรียนบ้านหนองแรม หมู่ที่ 5 บ้านหนองแรม
- 5) โรงเรียนวัดชุมชนวัดรางบัว หมู่ที่ 6 บ้านรางบัว

ในจำนวนโรงเรียนทั้งหมดมีโรงเรียน 2 แห่ง ที่เป็นโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา โดยเปิดสอนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 คือ โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว และโรงเรียน

บ้านหนองกระเรียน และจากโรงเรียนทั้ง 5 แห่ง โรงเรียนชุมชนวัดรางบัวเป็นโรงเรียนแห่งแรกที่เปิดสอนวิชาการทอผ้าตีนจกเป็นวิชาเลือก

2. ข้อมูลโรงเรียนโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราชบุรีบำรุง)

โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราชบุรีบำรุง) ตั้งอยู่ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี เป็นโรงเรียนในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาเปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ในปัจจุบันมีอาจารย์เฉลิมศักดิ์ บุญประเสริฐ เป็นผู้อำนวยการโรงเรียน มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 401 คน โดยแบ่งเป็นนักเรียนชาย จำนวน 225 คน นักเรียนหญิง จำนวน 176 คน จำนวนห้องเรียนมี ทั้งหมด 12 ห้องเรียน โดยแยกเป็นชั้นอนุบาลจำนวน 2 ห้องเรียน ชั้นประถมศึกษา จำนวน 6 เรียน ชั้นมัธยมศึกษาจำนวน 4 ห้องเรียน มีอาจารย์ผู้สอนทั้งหมด 19 คน เป็นอาจารย์ชาย 6 คน อาจารย์หญิงจำนวน 13 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 1 กันยายน 2545)

ตาราง 2 แสดงข้อมูลจำนวนนักเรียน ปีการศึกษา 2545 จำแนกตามชั้น ห้องเรียนและเพศ

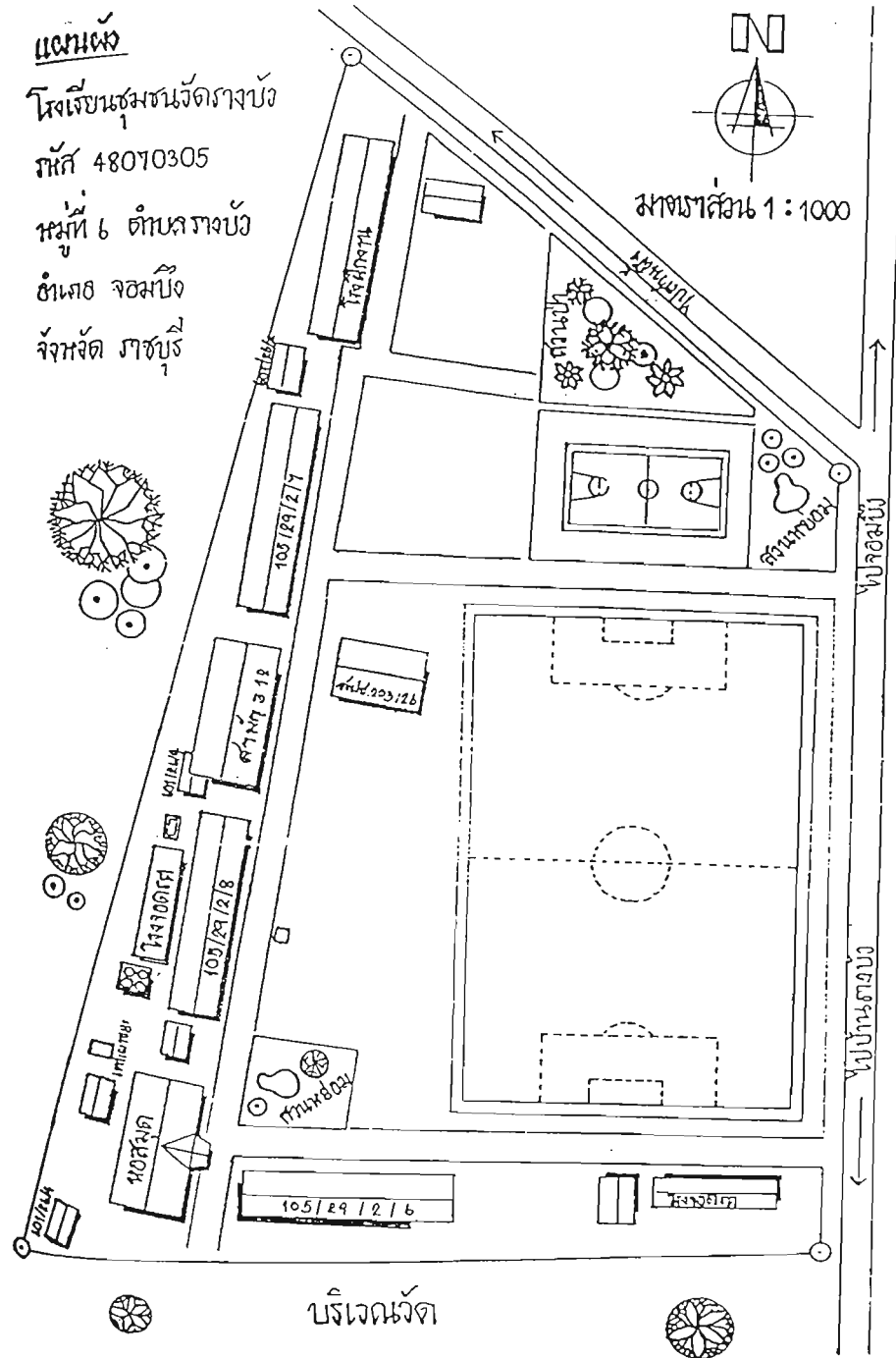
ชั้น	จำนวนนักเรียน			จำนวนห้องเรียน
	ชาย	หญิง	รวม	
อนุบาล 1	16	19	35	1
อนุบาล 2	20	10	30	1
รวมก่อนประถมศึกษา	36	29	65	2
ประถมศึกษาปีที่ 1	21	13	34	1
ประถมศึกษาปีที่ 2	14	14	28	1
ประถมศึกษาปีที่ 3	13	16	29	1
ประถมศึกษาปีที่ 4	17	18	35	1
ประถมศึกษาปีที่ 5	25	15	40	1
ประถมศึกษาปีที่ 6	13	22	35	1
รวมประถมศึกษา	103	98	201	6
มัธยมศึกษาปีที่ 1	40	16	56	2
มัธยมศึกษาปีที่ 2	16	16	32	1
มัธยมศึกษาปีที่ 3	30	17	47	1
รวมมัธยมศึกษา	86	49	135	4
รวมทั้งสิ้น	225	176	401	12

โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2481 โดยนายอยู่ ศรีโยธิน เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งโดยใช้ศาลาวัดรางบัวเป็นสถานที่เรียน มีนายมานพ คุณศรี เป็นครูใหญ่คนแรก และเปิดทำการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2498 ได้รับงบประมาณจากทางราชการเป็นจำนวน 3,500 บาท เพื่อก่อสร้างอาคารเรียน โดยมี พระครูแหลม กิตติสารโ เจ้าอาวาสวัดรางบัว และนายสังข์ ศรีธธาผล รักษาการครูใหญ่ในขณะนั้น พร้อมด้วยชาวรางบัวร่วมกับก่อสร้างบนที่ดินทางทิศตะวันตกของวัดรางบัวของ นายหู้ นางกิม ปานแปลง ที่บริจาคให้วัดรางบัว เป็น สถานที่ก่อสร้าง ต่อมานายปราโมทย์ คงรักษา ได้มาดำรงตำแหน่งครูใหญ่และได้ดำเนินการก่อสร้างอาคารเรียนต่อจนเสร็จ โดยมีพระครูแหลม กิตติสารโและประชาชนร่วมบริจาคสมทบ และเปิดใช้เพื่อการเรียนการสอนเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2501 ดังนั้นที่ตั้งของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ในปัจจุบันจึงเป็นที่ธรณีสงฆ์ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2504 นายไพบูลย์ มุลดี ซึ่งทำหน้าที่รักษาการครูใหญ่ได้ขออนุญาตจากจังหวัดเพื่อเปิดทำการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2504 จากนั้นก็มีการก่อสร้างอาคารเรียน และระบบสาธารณูปโภค และสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวกเรื่อยมา โดยใช้เงินใน 2 ส่วน คือจากงบประมาณแผ่นดิน และจากเจ้าอาวาสวัดรางบัวกับชาวบ้านร่วมบริจาค โดยในปัจจุบันโรงเรียนมีที่ดิน จำนวน 12 ไร่ 20 ตารางวา มีอาคารเรียน 3 หลัง อาคารหอสมุดโรงเรียน อาคารอเนกประสงค์ สนามกีฬาฟุตบอล อาคารฝึกงาน และบาสเกตบอล

ภาพที่ 5 โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราษฎร์บำรุง) ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลรางบัว อำเภोजอมบึง จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 6 แผนผังโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว

ที่มา : โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (2545) แผนปฏิบัติการ ปีการศึกษา 2545 โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราษฎร์บำรุง) ราชบุรี : เอกสารอัดสำเนา หน้า 9

ในปี พ.ศ. 2534 โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ได้รับอนุมัติให้เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาและเปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในช่วงนี้เองที่หมู่บ้านโดยการสนับสนุนของจังหวัดมีการจัดอบรมเกี่ยวกับการทอผ้าจก โดยมีอาจารย์สมบุญ คำยอด วิทยากรผู้สอนซึ่งมีความเชี่ยวชาญการทอผ้าจกจากบ้านห้วย ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ได้จัดอบรมการทอผ้าจกกับชาวบ้าน จำนวน 15 คน นับเป็นจุดเริ่มต้นของการสืบทอดภูมิปัญญาผ้าจกหลังจากสูญหายไปมากกว่า 40 ปี อาจารย์นงนุช เทียมแพ อาจารย์คนหนึ่งของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัวที่มีความสนใจในด้านศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นพิเศษ ได้ฝึกการทอผ้าจกจากพี่สุรินทร์ แก้วดี และพี่ลม ดาวดึงส์ สองคนในจำนวนที่ฝึกอบรมกับอาจารย์สมบุญ คำยอด และนำมาสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มวิชาเลือกเพื่อสอนนักเรียนในระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาตามลำดับจนกระทั่งปัจจุบัน

ในปัจจุบันพื้นที่ในการให้บริการของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว คือพื้นที่ของหมู่ที่ 1 บ้านรางดอกอาว หมู่ที่ 6 บ้านรางบัว และหมู่ที่ 13 บ้านหนองเต่าดำ ซึ่งมีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,791 คน โดยภารกิจที่เป็นสถานศึกษาของชุมชนโรงเรียนจึงได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานว่าจะจัดการศึกษาให้นักเรียนทุกคนมีคุณภาพตามมาตรฐานด้านผู้เรียนตามมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ มีคุณธรรม จริยธรรม ภายใต้วัฒนธรรมไทยโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว 2545ข : 6) ตามปรัชญาของโรงเรียนที่ว่า "มีคุณธรรม นำวิชาการ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น" (โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว 2545ก : 4) ทั้งนี้เพื่อมุ่งสู่ความเป็นโรงเรียนของชุมชนและเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง

บทที่ 5

ผ้าจกมรดกทางภูมิปัญญาของชาวราบัว

ชาวราบัวเป็นชุมชนที่ผู้คนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวเมืองเชียงใหม่ นครอาณาจักรล้านนาไทย ซึ่งมีชื่อเรียกตัวเองว่า “ยวน” หรือที่เรียกว่าชาวไท-ยวน ซึ่งแยกตัวจากกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานครั้งแรกที่บ้านไร่ที่มาตั้งที่ชุมชนแห่งนี้ประมาณเกือบ 200 ปี ชาวราบัวยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษของตนเองไว้ไม่ว่าจะเป็น ภาษาพูด และศิลปหัตถกรรมการทอผ้าจก ในส่วนของการทอผ้าจกได้มีการสืบสานถ่ายทอดทั้งในแง่ของการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่สืบสานกันระหว่างญาติพี่น้องและการเรียนรู้อย่างเป็นทางการในระบบด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดดำเนินการสอนโดยโรงเรียนชุมชนวัดราบัว พร้อมทั้งปรับปรุงวิธีการทอให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าแทนที่จะผลิตเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือน

ผ้าจกกับวิถีชีวิตชาวไท-ยวน

ในสมัยบรรพบุรุษผ้าจกเป็นปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ ผ้าจกเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่สมาชิกของครอบครัวที่เป็นเพศหญิงจะต้องมีความสามารถในการทอเพื่อใช้สอยในครอบครัว และมีการถ่ายทอดและสั่งสมวิธีการทอผ้าให้กับสมาชิกที่เป็นเพศหญิง แม่หรือยายจะเป็นผู้ที่รับหน้าที่อบรมและถ่ายทอดวิธีการ กรรมวิธี และประสบการณ์ในการทอผ้าให้กับบุตรสาวหรือหลานสาว จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นเสมือนมรดกทางวัฒนธรรม (วรรณภา วุฒทะกุล และยุรรัตน์ พันธุ์ธรา 2537 : 18) นอกจากผ้าจกจะมีความสำคัญในฐานะของการเป็นปัจจัยที่สนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของเกรตเรจชีวิตไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อนุ่งห่ม และพิธีกรรมต่างๆ แล้วผ้าจกยังมีความสำคัญในพื้นฐานทางวิถีคิดของบรรพบุรุษในการคิดสร้างสรรค์สิ่งๆ ที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ให้ปรากฏสืบต่อกันมา งานทอผ้าจกถ้าหากสัมผัสอย่างใกล้ชิดแล้วจะพบว่าเป็นงานที่ผลิตด้วยมือ (hand made) ในทุกขั้นตอนของการทอ กว่าจะทอได้เสร็จแต่ละผืนใช้เวลาเป็นเดือนๆ ดังนั้นผู้ทอจึงต้องใช้ความละเอียดอ่อน ความประณีต ความขยัน ความอดทน และความพยายามอย่างมาก

สำหรับในส่วนของการนำผ้าจกมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันนั้น ส่วนใหญ่จะใช้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของผ้าที่ใช้สิ่งที่เรียกว่า ผ้าชิ้น การประกอบจะนำผ้าจกมาประกอบที่ส่วนล่างทำให้เรียกกันว่า ผ้าชิ้นดินจก สตรีชาวไท ยวนในสมัยโบราณจะต้องฝึกหัดทอผ้าชิ้นโดยเฉพาะชิ้นดินจก เพราะมีค่านิยมกันว่าสตรีใดที่สามารถทอผ้าจกได้จะเป็นผู้มีคุณสมบัติของกุลสตรี เหมาะสมที่จะเป็นแม่บ้านแม่เรือน ในแต่ละครัวเรือนจะต้องมีการสอนและฝึกหัดให้ลูกสาว เมื่อใดที่ลูกสาวออกเหย้าออกเรือนผู้เป็นแม่จะเตรียมผ้าชิ้นดินจกไว้เป็นของขวัญรับไหว้ในวันแต่งงาน และผ้าชิ้นผืนนั้นจะถูก

เก็บไว้อย่างมิดชิดเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานในเวลาต่อมา ผ้าขึ้นตีนจกบางผืนถูกเก็บไว้นานกว่า 100 ปี (อุดม สมพร 2538 : 91) ส่วนในวิถีชีวิตประจำวันการนุ่งขึ้นของสตรีชาวไทย-ยวนจะแตกต่างกันตามวัยและโอกาส กล่าวคือผู้เฒ่าเมื่ออยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนจะนุ่ง “ขึ้นแล” ถ้าเป็นวัยสาวหรือแม่บ้านหรืองานพิธีต่างๆ ไป จะนุ่ง “ขึ้นตา” ซึ่งก็คือผ้าขึ้นธรรมดา หรือบางครั้งจะนุ่ง “ขึ้นชิว” แต่เมื่อออกจากบ้านไปทำบุญหรือไปงานเทศกาลประเพณีที่พิเศษ ทั้งหญิงสาวและผู้เฒ่าจะนุ่ง “ขึ้นตีนจก”

ขึ้นแล เป็นขึ้นที่ทออย่างง่ายไม่มีลายประกอบมากนักใช้นุ่งทำงานในบ้าน นอกบ้าน สตรีชาวไทย-ยวนสมัยก่อนมีขึ้นแลไว้นุ่งทุกคน

ขึ้นตา ซึ่งก็คือผ้าขึ้นธรรมดามี 2 ลักษณะ คือ **ขึ้นตาผ้าพื้น** ที่เป็นการทอแถบสีต่างๆ พันรอบตัว อีกลักษณะหนึ่ง คือ **ขึ้นตาหมู** คือขึ้นที่ตรงส่วนตัวขึ้นมีการจกลายประกอบ ขึ้นตานี้ถือว่าเป็นงานหัตถกรรมที่มีศิลปการทอต่างจากขึ้นตีนจก

ขึ้นชิว เป็นขึ้นที่ใช้ทอเพื่อนุ่งทำงานอยู่กับบ้าน ตัวขึ้นเป็นผ้าพื้นสีดำ ตัวขึ้นเป็นสีเขียวจกลายประกอบระหว่างรอยต่อตีนกับตัว และตัวกับหัวขึ้น

ขึ้นตีนจก ขึ้นลักษณะนี้จะหมายถึง ขึ้นที่มีตีนประกอบด้วยส่วนที่เป็นผ้าซึ่งทอลวดลายด้วยวิธีจก การจกเป็นคำที่แสดงถึงวิธีการทอผ้าด้วยวิธีการสังหรือควัก เอาเส้นด้ายพิเศษมาผูกมัดขัดกับด้ายเส้นยืนเป็นเป็นลวดลายต่างๆ ตามแบบเพื่อให้เกิดความสวยงาม ขึ้นตีนจกจะประกอบด้วยผ้า 3 ส่วน มีหัวขึ้น ตัวขึ้น และตีนขึ้น ทอด้วยวิธีจก แต่จะทอเป็นผ้าคนละผืนแล้วนำมาเย็บติดกัน (อุดม สมพร 2538 : 37-91, พิไลวรรณ อัมพรสินธ์, นาถยา เทียมแพ และรัตนภรณ์ หลีจินตะ 2541 : 7) จะเห็นได้ว่าผ้าจกจะเป็นภูมิปัญญาของชาวไทย-ยวนที่มีลักษณะเป็นศิลปหัตถกรรมที่อยู่ในวิถีชีวิต มีความละเอียดอ่อน มีคุณค่าโดยเฉพาะคุณค่าในวิถีของความผูกพันกับความ เป็นสังคม ประเพณี

นอกจากจะใช้ผ้าทอจกเพื่อประกอบเป็นตีนขึ้นแล้วผ้าทอจกทำเป็นผ้าปกหัวนาศ(ผ้าคลุมหัวนาศเวลาแห่นาคไปบวช) ย่ามจก(ย่ามที่สะพายบ้านิยมทำขึ้นเพื่อถวายพระ) ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าขาวม้า ผ้าตะเจก (ผ้าเช็ดหน้าหรือเช็ดน้ำหมาก) กระเป๋าถักคาดเอว หมอนจก ผ้าโจงกระเบนของผู้ชาย(ผ้าโจงกระเบนหรือผ้าม่วงไม่ใช่ผ้าในวิถีชีวิตไทย-ยวนดั้งเดิมแต่เป็นผลจากการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย)

ภาพที่ 7 ผ้าชิ้นตีนจกโบราณ

ที่มา : อุดม สมพร (2540) *ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ หน้า

32

ภาพที่ 8 ข้ามจกไท-ยวน และพระภิกษุใช้ข้ามจก

ที่มา : อุดม สมพร (2540) *ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์ หน้า

45

เอกลักษณ์และลายของผ้ายก

ผ้ายก ลวดลายจะมีความละเอียดอ่อน จะจึงเป็นกรรมวิธีการทอหรือการทำลวดลายบนพื้นผ้า ด้วยวิธีการเพิ่มเส้นด้ายเส้นพิเศษเข้าไป นอกจากด้ายเส้นพุ่งธรรมดาโดยเพิ่มเส้นด้ายเป็นช่วงๆ ไม่ติดต่อกันตลอดหน้ากว้างของผืนผ้า การจกกระทำโดยใช้ไม้หรือขนเม่นหรือ นิ้วมือ ยกหรือส้วง หรือจกด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดด้ายเส้นพุ่งพิเศษเข้าไป ชาวไท-ยวนในจังหวัดราชบุรีทอผ้ายกเพื่อสร้างลวดลายบนผ้าโดยการคว่ำหน้าของผ้าลงกับที่ กล่าวคือ ด้านที่มองเห็นขณะทอจะเป็นด้านในหรือด้านหลังของผ้า ด้านหน้าของผ้าจึงเป็นด้านที่คว่ำอยู่ (พิไลวรรณ อัมพรสินธ์, นาถยา เทียมแพ และรัตนภรณ์ หลีจินตะ 2541: 10) ดังนั้นเมื่อผู้ทอผ้ายกต้องการที่จะดูผลงานของตัวเองจะต้องก้มแล้วแหงนหน้ามองดู ในบางรายจะใช้กระจกส่องดู

ลวดลายที่ใช้ในการทอผ้ายกของชาวไท-ยวนมีการสืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยเฉพาะลายผ้ายกที่นำมาใช้ประกอบเป็นตีนหรือเชิงชั้น ยังมีลายต่างๆ อีกมากมาย ได้แก่ ลายดอกเซีย ลายโค้งแก้ง ลายกาบ ลายหัก ลายหน้าหมอน หรือลายจกผสม นอกจากลายที่เป็นหลักของผืนผ้าแล้วในแต่ละผืนจะต้องจกลายประกอบเชิง เช่น มะลิเลื้อย กูดซ้อน ขอบประแจ ดอกแก้ว ดอกข้าวดอก และชะเปา (วิเชียร เทียมเมือง 2542 : 108)

ลวดลายที่ใช้ทอผ้ายกของชาวไท-ยวน จังหวัดราชบุรี จากการศึกษาของอาจารย์อุดมสมพรผู้นำในการฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมการทอผ้ายกในจังหวัดราชบุรี ได้แบ่งกลุ่มลักษณะของลวดลายผ้ายกออกเป็น 3 กลุ่ม (อุดม สมพร 2538 : 49-51, พิไลวรรณ อัมพรสินธ์, นาถยา เทียมแพ และรัตนภรณ์ หลีจินตะ 2541: 10-13) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ผ้ายกตระกูลคูบัว
2. ผ้ายกตระกูลดอนแร่
3. ผ้ายกตระกูลหนองโพและบางกระโด

ผ้ายกตระกูลคูบัว เป็นผ้ายกที่ทอกันมากในชุมชนชาวไท-ยวนที่ ตำบลคูบัว ตำบลดอนตะโก อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ลายที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้ายกตระกูลนี้ได้แก่ ลายดอกเซีย ลายโค้งแก้ง ลายหน้าหมอน ลายนกคู่กินน้ำส่วนต้น เป็นลายหลัก ลักษณะของผ้ายกจะเว้นพื้นที่ซึ่งเป็นสีดำไว้มากเพื่อให้เห็นลายเด่นชัด ลักษณะลวดลายจะไม่มี ความหลากหลายมีลายประกอบจำนวนไม่มาก สีเส้นของเส้นใยที่ใช้ทอจะเป็นสีแดงและเหลืองเป็นหลัก ขนาดความกว้างของผ้ายกประมาณ 22-28 เซนติเมตร

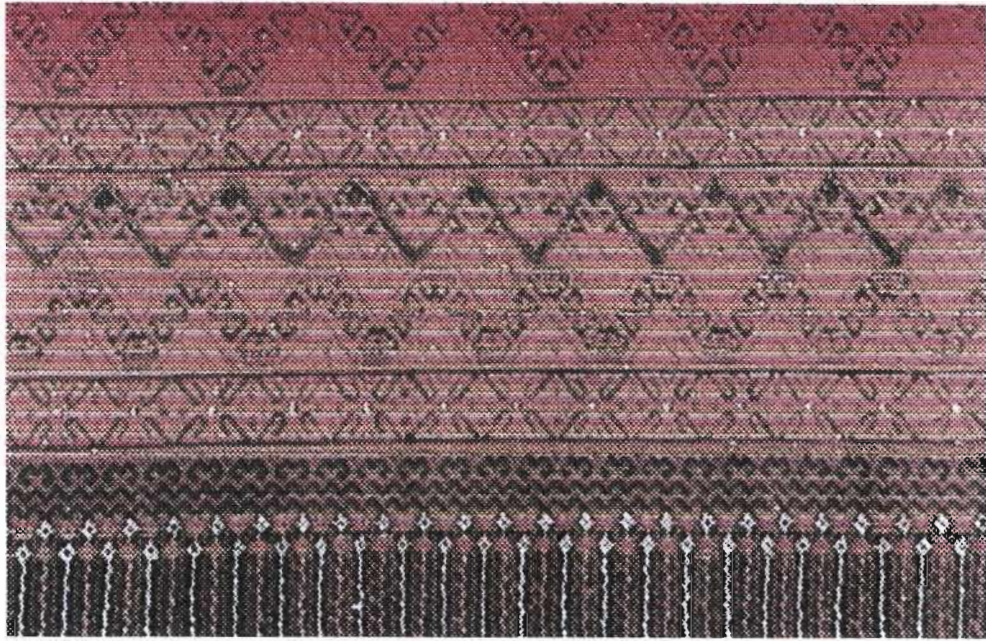

ภาพที่ 9 ผ้าจกตระกูลคูบัว

ที่มา : อุดม สมพร (2540) *ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์
หน้า 49

ผ้าจกตระกูลดอนแร่ เป็นผ้าจกที่ทำกันใน ตำบลดอนแร่ ตำบลห้วยไผ่ ตำบลหนองปลาหมอ และ ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ลายที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าตระกูลนี้ได้แก่ ลายกาบ และลายนกคูกีนน้ำท่วมต้น เป็นลักษณะการจกลายแน่นเต็มผืนผ้า โดยจะเว้นพื้นที่ที่เป็นสีดำไว้น้อยมาก ทำให้เกิดความเด่นชัดของลายหลักลดน้อยลง และจะหลากหลายด้วยลายประกอบสีของลายจกส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง ขนาดความกว้างของเชิงจกจะกว้างประมาณ 35-38 เซนติเมตร ซึ่งจะกว้างกว่าเชิงผ้าจกคูบัว ในปัจจุบันผ้าจกตระกูลดอนแร่จะมีการทำกันอย่างกว้างขวางในตำบลรางบัว ผลงานผ้าจกที่ได้ถือว่าเป็นงานหัตถกรรมที่ประณีต สวยงาม

ผ้าจกตระกูลหนองโพและบางกระโด ผ้าจกในพื้นที่ตำบลหนองโพ ตำบลบางกระโด และตำบลหนองอ้อ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผ้าจกตระกูลหนองโพและบางกระโดจะมีลักษณะลวดลายและสีสันทึบใกล้เคียงกับผ้าตระกูลคูบัว โดยจะเป็นลายนกคูกีนน้ำท่วมต้น แต่ผ้าตำบลหนองโพและตำบลบางกระโดจะเป็นลายหงษ์คูกีนน้ำท่วมต้น ซึ่งจะเป็นลายจกที่มีลักษณะใกล้เคียงกับลายจกในภาคเหนือ

ภาพที่ 10 ผ้าจกตระกูลดอนแร่

ที่มา : อุดม สมพร (2540) *ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์
หน้า 50

ภาพที่ 11 ผ้าจกตระกูลหนองโพและบางกระโด

ที่มา : อุดม สมพร (2540) *ผ้าจกไท-ยวน ราชบุรี* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ภาพพิมพ์
หน้า 51

ผ้าจกกับวิถีชีวิตของชาวไทย-ยวนปัจจุบัน

นับจากการที่ศิลปหัตถกรรมการทอผ้าจกชบเซาและไม่มีการทอในที่สุดกว่า 60 ปี จากเหตุที่สังคมไทยถูกกำหนดโดยรัฐให้เปลี่ยนแปลงสังคมสู่ภาวะทันสมัยตามอุดมการณ์ทุนนิยมของภูมิปัญญาตะวันตก ภูมิปัญญาผ้าจกจึงได้รับผลกระทบและประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมไทยอีกจำนวนมาก โดยจะถูกมองจากผู้คนที่คล้อยตามอุดมการณ์ของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย ว่าภูมิปัญญาของไทยเป็นของโบราณ คร่ำครึ ล้าสมัย สตรีชาวไทย-ยวนจำนวนหนึ่งก็ตกอยู่ในกระแสหรือจำยอมรับกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เสื้อผ้าเครื่องนุ่มห่มที่ใช้ในชีวิตประจำวันก็จะใช้เสื้อผ้าสมัยใหม่ที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรม ถ้านุ่งผ้าซิ่นก็จะได้รับความอับอาย จะพอลงเหลืออยู่บ้างก็ในเฉพาะคนแก่ และนุ่งเฉพาะในวันที่มีพิธีทางศาสนาเท่านั้น

เมื่อผ้าโรงงานเข้ามาแทนที่ ผ้าจกที่อยู่ในวิถีชีวิตดั้งเดิมก็หมดความหมาย ชำร่วยยังมีพ่อค้าของเก่าหัวใสที่ใช้ความได้เปรียบในความเป็นทุนนิยมตะวันตก อาศัยความไม่รู้เท่าทันของชาวบ้านเดินทางมาวันซื้อผ้าจกที่เป็นมรดกตกทอดแต่โบราณด้วยราคาเพียงผืนละ 50 บาท (พ.ศ. 2529) จะมีเหลืออยู่บ้างเล็กน้อยที่เก็บไว้เพื่อเป็นมรดกตกทอดยังคนรุ่นลูกรุ่นหลาน

ต่อมาเมื่อเริ่มมีแนวคิดที่จะอนุรักษ์โดยกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีเชื้อสายไทย-ยวนผสมผสานกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ชาวบ้านจึงเริ่มกลับมาเห็นคุณค่าของผ้าโบราณ เริ่มสร้างก็ทอผ้ากันใหม่ และทำกันอย่างแพร่หลายโดยเป็นการทอเพื่อขายตามกระแสทุนนิยม มิใช่ทอเพื่อการใช้ในครัวเรือนอีกต่อไป

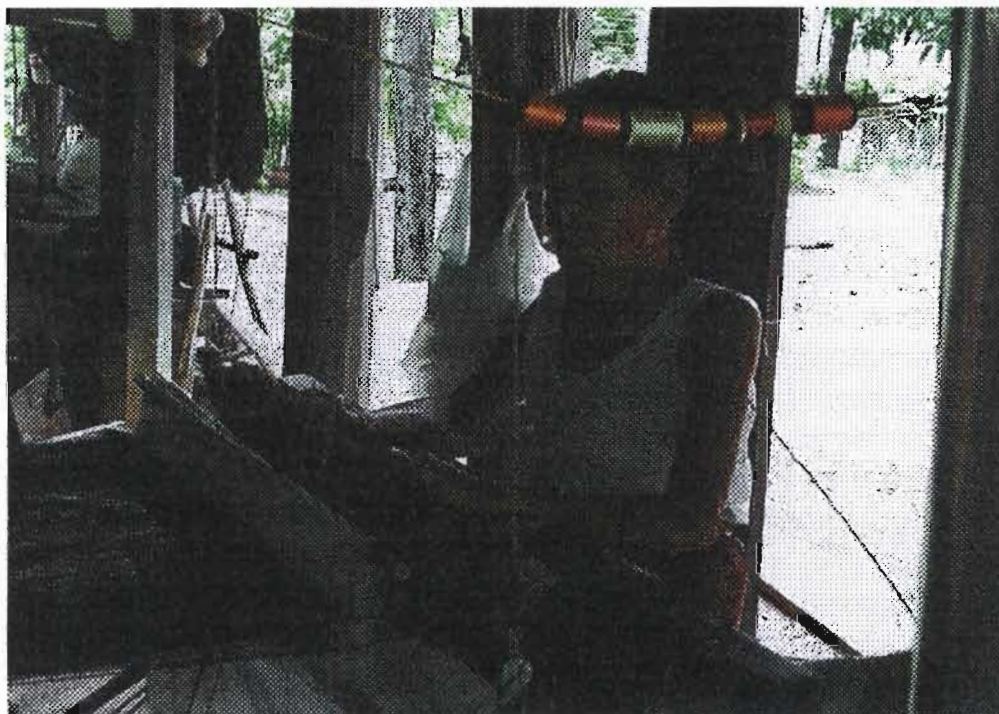
ภาพที่ 12 ผ้าจกที่เป็นฝีมือการทออย่างประณีตงดงามของชาวราชบุรีในปัจจุบัน

การทอผ้าจกในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงจากแบบดั้งเดิมพอสมควร อย่างเช่น กี่ที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนจะมีขนาดใหญ่ (หลังใหญ่) สมัยนี้จะมีขนาดเล็กลง คุณยายสำลี แป้งหอม ศิลปินดีเด่นโดยสภาวัฒนธรรม อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี สาขาช่างฝีมือ ประเภทเครื่องทักทอ ด้านการทอผ้า ชินตาหมู่ และผ้าขาวม้า ปี พ.ศ. 2543 เล่าให้ฟังว่า

“แต่ก่อนเขาทำไม้เหมือนทุกวันนี้หรือก ไม่เหมือนสมัยนี้ ก็จะมีหลังใหญ่ เขาจะใช้เตี้ยสอดทั้งหมด สมัยนี้เขาเอาเนื้อใส่ จะทำกันเอง ไม้ที่ใช้ทำจะเป็นไม้แก่นๆ”

ในส่วนของวิธีการทอ ปัจจุบันจะมีแบบหรือลายที่เป็นกระดาศ การทอจะทอตามลายที่ปรากฏในแบบ ในสมัยก่อนจะแกะลายจากผ้า คุณยายสำลี แป้งหอม เล่าให้ฟังอีกว่า

“เขาเอาแบบมาให้เขาทำ สมัยนั้นไม่มีโจนด (ลายหรือแบบที่เป็นกระดาศ) เขาเอาผ้ามาดูกันเฉยๆ เอาผ้ามาดูแล้วแกะลายจากผ้า แล้วก็ทำเลียนแบบตามลายผ้าเก่า สมัยนี้เขาจะมีแบบกระดาศมาให้มันง่ายกว่า”

ภาพที่ 13 คุณยายสำลี แป้งหอมถึงแม้จะอายุ 86 ปี แล้วแต่ยามว่างคุณยายก็ทอผ้า

ภาพที่ 14 ผู้วิจัยกำลังสัมภาษณ์คุณยายสำลี แป้งหอม ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน

ในปัจจุบันชุมชนรางบัวมีการทอผ้าจกกันแทบทุกครัวเรือน ในบางครัวเรือนได้ใช้การทอผ้าเป็นอาชีพหลักแทนอาชีพการเกษตร ที่เคยทำกันมาหลายชั่วอายุคน เนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลหลายครั้งลงทุนหว่านกล้าไปแล้ว แต่ไม่สามารถดำนาได้ต้องประสบกับการขาดทุนอยู่เสมอมา การทอผ้าจกถึงแม้จะต้องใช้ความอดุสาหะพยายาม และความอดทนสูง ผืนหนึ่งใช้เวลาเป็นเดือนก็ยังสามารถสร้างรายได้ที่แน่นอนกว่าการประกอบอาชีพทำการเกษตร จะเห็นได้ว่าไม่ว่ากาลเวลาจะผันแปรไปอย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาที่เป็นมรดกตกทอดมาแต่บรรพบุรุษอันทรงคุณค่า มีความประณีตละเอียดอ่อนของชาวรางบัวก็ยังคงเป็นภูมิปัญญาที่ทำให้ชาวรางบัวสามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามสมควรกับวิถีชีวิตที่เรียบง่ายที่สืบทอดกันมาช้านาน

บทที่ 6

กระบวนการเรียนรู้และผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจกของการศึกษาในระบบโรงเรียน

รวมเวลากว่า 100 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่สังคมไทยรับเอาแนวทางการพัฒนาประเทศตามแบบแผนของการพัฒนาสู่ความทันสมัยซึ่งมีฐานคิดจากภูมิปัญญาตะวันตกตามแนวคิดทุนนิยมที่ละเลยคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์หันไปสนใจแต่การพัฒนาวัตถุ สร้างผลผลิตเพื่อป้อนระบบตลาดพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจักรกลเพื่อเร่งให้เกิดกำลังการผลิตที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้นรวดเร็วขึ้น ทันสมัย และเป็นที่ต้องการของชาติตะวันตก มนุษย์จึงกลายเป็นเพียงแรงงานในโครงสร้างการผลิตในระบบอุตสาหกรรม และประกอบกับกระบวนการพัฒนาเพื่อความทันสมัยเป็นกระบวนการพัฒนาจากบนลงล่างหรือแบบรวมศูนย์อำนาจ มองปัญหาชนบทและกลุ่มคนยากจนว่า “โง่-จน-เจ็บ” กระบวนการพัฒนาจึงมุ่งไปที่กระบวนการเป็นผู้ให้ เป็นผู้ที่อยู่เหนือกว่า เป็นผู้นำองค์ความรู้ภูมิปัญญาจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนโดยมิได้คำนึงถึงศักยภาพขององค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น (วราลักษณ์ ไชยทัต 2544 : 9-10) สังคมไทยจึงได้ละเลยภูมิปัญญาดั้งเดิมอันทรงคุณค่าและรับเอาภูมิปัญญาตะวันตกเข้ามาแทนที่ โดยผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนตามระบบและแบบแผนของการศึกษาที่เรียกกันว่าเป็นระบบการศึกษาสากล คำว่า “การศึกษา” จึงเป็นคำที่เกิดขึ้นในช่วงนี้นั่นเอง

การศึกษาตามแบบของภูมิปัญญาตะวันตกที่เกิดขึ้นในสังคมไทยแรกเริ่มเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการฝึกฝนในส่วนของอักษรวิธีหรือวิชาหนังสือเพื่อฝึกหัดคนเข้ารับราชการ ต่อมาถูกทำให้ชัดเจนและสำคัญขึ้นโดยรัฐด้วยการกำหนดให้ความหมายของการศึกษาผูกติดกับคำว่า “โรงเรียน” และเชื่อมโยงกับการอ่านออกเขียนได้ พร้อมทั้งการสร้างการยอมรับจากสังคมว่าผู้ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนคือผู้มีการศึกษาและสามารถใช้วุฒิการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในระบบโรงเรียนมาใช้เป็นปัจจัยสำคัญในการเลื่อนฐานะทางสังคมและการทำงาน ด้วยความหมายและการสนับสนุนทางโครงสร้างสังคมข้างต้น การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงทวีความสำคัญมากขึ้น (อุษณีย์ ธโนศวรรย์ 2545 : 1) จนฝังตรึงอยู่ในสังคมที่ไม่ว่าผู้ใดก็ตามจะไม่สามารถปฏิเสธการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ว่าไม่มีความสำคัญสำหรับสังคมไทย ด้วยฐานคิดของภูมิปัญญาตะวันตกที่มุ่งควบคุมธรรมชาติด้วยวิธีแบบแยกส่วน ลดส่วน เมื่อเข้ามาฝังตรึงในการศึกษาในระบบโรงเรียนและดำเนินการถ่ายทอดโดยปราศจากการเลือกสรรประยุกต์ใช้ ผลที่เกิดขึ้นคือการนำมาซึ่งการทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในการดำรงชีวิตนานัปการหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความรู้ที่อยู่ในการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มาจากภูมิปัญญาตะวันตก ได้สร้างความแตกต่างให้กับความรู้ในรูปแบบอื่นที่ไม่ได้มีฐานคิดในการควบคุมธรรมชาติ อย่างเช่น ความรู้ในสังคมตะวันออกที่คำนึงถึงความสัมพันธ์กับธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน ความรู้ในลักษณะนี้จะอาศัยการสังเกตจากธรรมชาติเพื่อที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

อย่างไม่เบียดเบียนกัน ดังนั้นเมื่อความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันตกได้เข้าฝังตรึงในการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้วความรู้ที่เป็นแบบอื่นจึงถูกกดทับหรือกีดกันออกนอกกรอบของระบบการศึกษา (แหล่งเดิม 2545 : 15) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้มีผลทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้สูญหายไปจากสังคมไทยจนเกือบจะหมดสิ้น สังคมไทยเกิดความอ่อนแอ และการขาดความเป็นตัวของตัวเอง เนื่องจากการขาดความสมดุลแห่งการเรียนรู้ระหว่างภูมิปัญญาตะวันตกกับภูมิปัญญาที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิมของสังคมไทย

ดังนั้นแนวทางที่เหมาะสมที่จะเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทย จะทำได้ก็ด้วยกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชน การศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยนำภูมิปัญญาที่เป็นความภูมิใจของชาติกลับคืนสู่สังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2541 : ก) วิธีคิดในการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาจัดดำเนินการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้เกิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมอย่างผสมผสานในความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาตะวันออกกับระบบการศึกษาที่เป็นองค์ความรู้ของภูมิปัญญาตะวันตก ซึ่งแนวทางที่จะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ก็โดยการใช้สถานศึกษาที่มีความใกล้ชิดกับชุมชนมากที่สุดก็คือโรงเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะในโรงเรียนประถมศึกษาที่สังกัดสำนักงานการศึกษาประถมศึกษาแห่งชาติ เนื่องจากโรงเรียนประถมศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีอยู่กระจายเกือบจะครอบคลุมในทุกหมู่บ้าน

แต่อย่างไรก็ตามการให้การศึกษาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันคือหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 จะดำเนินไปตามหลักสูตรและนโยบายที่รัฐส่วนกลางกำหนดวางแผนให้ครูในโรงเรียนประถมศึกษานำไปปฏิบัติ ดังหลักการของหลักสูตรในข้อ 3 ที่ว่า “เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติไทยโดยมีเป้าหมายหลักร่วมกันแต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสที่จะจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการได้” (รัตนะ บัวสนธ์ 2535 : 26 อ้างอิงจาก กระทรวงศึกษาธิการ 2525) แนวทางข้างต้นจึงเป็นที่มาของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งมักจะจัดในกลุ่มวิชาการงานและอาชีพ และเป็นงานเลือก

ต่อมาพื้นฐานทางความคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาที่กล่าวถึงได้ปรากฏอย่าง ชัดเจนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับ พ.ศ. 2540 ใน “มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืนทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” และ ในมาตรา 7 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในส่วนของศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทยโดยการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการประกอบอาชีพได้

นอกจากนี้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า ได้กำหนดยุทธศาสตร์ เพื่อการพัฒนาประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. 2545 - 2549 โดยมุ่งเน้นพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งด้วยการส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวของชุมชนและประชาสังคมควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ที่หลากหลาย ให้คนในชุมชนได้รับการศึกษาที่สอดคล้องกับศักยภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2544 : 52)

การนำภูมิปัญญาผ้าจกที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวราชบุรี นับเป็นกรณีตัวอย่างหนึ่งของการสืบทอดเพื่อให้เกิดการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบในการศึกษาในระบบโรงเรียนด้วยการที่ชุมชนตระหนักในควมมีคุณค่าทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นในด้านจิตใจ ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และตระหนักร่วมกันที่จะอนุรักษ์เพื่อให้เกิดการสืบไปยังอนุชนรุ่นต่อมาหลังจากขบเขาในช่วงปี พ.ศ. 2470 และไม่มีมรดกทอเลยในที่สุด รวมเวลาประมาณ 60 ปี

การอนุรักษ์และดำเนินการสืบทอดเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2529 อาจารย์อุดม สมพร อาจารย์ประจำวิทยาลัยเทคนิคราชบุรี ผู้ที่มีเชื้อสายเป็นชาวไทย-ยวนเลือดเนื้อเชื้อไขของบรรพบุรุษ ชาวโยนกเชียงแสนคนหนึ่ง ได้ตระหนักถึงคุณค่าในภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ได้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์ศิลปสืบทอดผ้าจกราชบุรี ณ ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และริเริ่มดำเนินโครงการสอนศิลปการทอผ้าจก ผู้สอนคนสำคัญที่มีอาจไม่กล่าวถึงได้คือ อาจารย์สมบุญ คำยอด ที่เป็นผู้นำวิธีการทอผ้าจกไปสอนแก่กลุ่มผ้าสืบเชื้อสายชาวไทย-ยวน ที่อาศัยอยู่ในตำบลคูบัว ตำบลดอนแร่ ตลอดจนตำบลรางบัวและตำบลอื่นๆ โดยการสนับสนุนของหน่วยงานราชการ อาทิ กรมการศึกษานอกโรงเรียนโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนราชบุรี กรมอาชีวศึกษาโดยวิทยาลัยสารพัดช่างราชบุรี กรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ

การจัดการเรียนการสอนผ้าจกในโรงเรียนในระยะเริ่มต้น

ในช่วงปี พ.ศ. 2530 ชุมชนรางบัว ตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ก็ได้รับการฝึกการทอผ้าจกจากการสอนของอาจารย์สมบุญ คำยอด ชาวบ้านกลุ่มแรกที่ฝึกมี จำนวน 15 คน จนในปัจจุบันหลายคนที่สามารถทอผ้าได้อย่างประณีต สวยงาม และนำองค์ความรู้ในการทอผ้าจกมาปรับปรนจนกระทั่งสามารถยึดเป็นอาชีพหลักแทนการทำกรเกษตรที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวได้เป็นอย่างดี

ในปีเดียวกันนั่นเอง โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราษฎร์บำรุง) ได้เริ่มศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผ้าจก โดย อาจารย์หนู เจริญสุข อาจารย์ใหญ่ และ อาจารย์นารถยา เทียมแพ อาจารย์ผู้สอนวิชาศิลปะและดนตรี ซึ่งเป็นผู้มีความสนใจพื้นฐานเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาไทยที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนไทย และประกอบกับด้วยความที่อาจารย์นารถยา เทียมแพ เป็นผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนรางบัวนับตั้งแต่เริ่มรับราชการเป็นครูผู้สอนที่โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ทำให้สามารถเข้าถึงชาวบ้านรางบัวได้เป็นอย่างดี ในวันหยุดหรือยามที่มีเวลาว่างก็จะออกไปเยี่ยมเยือนชาวบ้าน อาจารย์นารถยา เทียมแพ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับชุมชนว่า

“เข้าบ้านไหนก็ได้ จะรู้จักเกือบทุกบ้าน ไปทุกบ้าน เข้าไปซักถาม พูดคุย สังเกตใช้วิธีครุฑสักง่า อะไรที่อยากรู้ก็จะถาม เช่น อันนี้ได้มาได้ยังไง สีท่ายังไง บางที่เห็นชาวบ้านทออะไรก็จะแวะเข้าไปดู”

“จะเข้าคลุกคลีกับชาวบ้าน ชาวบ้านมีงานก็จะไปโดยเฉพาะอย่างย้ง งานศพ งานแต่งงาน คือถ้าเป็นงานในเมืองจะไม่ค่อยสนใจเท่าไร จะสนใจ ชุมชนที่เราดูแลอยู่ จะมาท่งงาน ใครตาย ใครบวช ใครแต่งงาน ถ้าในเมือง มักจะฝากเงินไป ถ้าในชุมชนจะมาเอง มาตลอด รู้จักหมด สาม สี่หมู่บ้าน รอบที่ศรีจุ๊กหมด”

ในช่วงนี้เองเมื่อมีการอบรมทอผ้าจกและผู้ที่เกี่ยวข้องรับการอบรมรุ่นแรกเริ่มทอผ้าจก อาจารย์นาถยา เทียมแพ ได้เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้วิธีการทอผ้าจก จึงได้ขอเรียนวิธีการกับ พี่สุรินทร์ แก้วดี พี่ลม ดาวดึงษ์ และพี่วรรณ ดาวดึงษ์ เป็น 3 คนในกลุ่มที่ฝึกทอกับอาจารย์สมบุญ คำยอด ด้วยความที่มีความสามารถในการถักผ้าคอสตีส และงานศิลปะอื่นๆ อยู่แล้วจึงสามารถทอผ้าจกได้ภายในเวลา 1 ชั่วโมง และด้วยความมุ่งมั่นที่จะทอผ้าจกได้อย่างชำนาญและสวยงามได้ตามแบบแผนของบรรพบุรุษชาวราชบัว จึงขอที่ที่ชาวบ้านไม่ได้ใช้มาตั้งที่มุมห้องเรียน ฝึกลองผิดลองถูกเมื่ออยู่ในช่วงเวลาพัก หรือว่างเว้นจากการสอน เมื่อทอไปแล้วก็ให้ชาวบ้านที่มีความชำนาญในการทอช่วยดูให้ว่าทอผิดหรือถูกอย่างไร จนเกิดความชำนาญในที่สุด

หลังจากที่ทอผ้าจกจนเกิดความชำนาญแล้วก็เริ่มดำเนินการสอนนักเรียน โดยในช่วงแรก จะทำการสอนการทอผ้าจกในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการกับนักเรียนที่สนใจ และเริ่มจากเด็กที่ที่บ้าน มีที่ทอผ้า และญาติ พ่อแม่ พี่น้องใช้ทออยู่ โดยการสอนจะใช้วิธีสอนร่วมกันระหว่างญาติ พ่อแม่ พี่น้องกับอาจารย์นาถยา การสอนในช่วงนี้จะเน้นไปที่ทักษะคือให้ผู้เรียนสามารถทอผ้าจกได้แต่เพียง อย่างเดียว ยังไม่มีการพัฒนาหลักสูตรที่จะจัดการเรียนการสอนให้เป็นระบบตามวิธีการของ การศึกษาในระบบโรงเรียน จากนั้นนำผลงานที่นักเรียนทำส่งเข้าประกวดในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ของจังหวัดได้รับรางวัลที่ 1 จังหวัดจึงให้เงิน 10,000 บาท ณ จุดนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของการจัด การเรียนการสอนอย่างเป็นทางการโดยเงินส่วนหนึ่งถูกนำมาใช้ซื้อวัสดุเพื่อการสร้างที่จำนวน 10 หลัง จากเศษไม้ที่ขอจากวัดและแรงงานของภารโรง

ในปี พ.ศ. 2532 ได้เริ่มเปิดสอนการทอผ้าจกเป็นวิชาเลือกสำหรับเด็กนักเรียนใน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ในกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ พร้อมทั้งร่วมมือกับ ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนในการสอนชาวบ้านในลักษณะของการสอนแบบกลุ่มสนใจ หลักสูตร 3 เดือน จำนวน 2 รุ่น รุ่นละ 15 คน โดยผู้สอนจะใช้วิทยากรผู้เชี่ยวชาญการทอผ้าจกภายในหมู่บ้าน และอาจารย์นาถยา ร่วมกันสอน จากการดำเนินการจัดการเรียนการสอนในส่วนนี้ได้ นำ นางสมนึก แม้นพรม หนึ่งในผู้ได้รับการฝึกอบรม เข้าแข่งขันการทอผ้าจก ในงานมหกรรมของดีเมืองราชบุรี ในปี พ.ศ. 2532 ได้รับรางวัลที่ 1 นับเป็น ความสำเร็จอีกครั้งหนึ่งของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัวที่ แสดงถึงฝีมือและความร่วมมือร่วมใจระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอย่างแท้จริง

การพัฒนาหลักสูตรการทอผ้าจกในระดับประถมศึกษา

ในปี พ.ศ. 2532 นั้นเอง อาจารย์นาดยา เทียมแพ ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การทอผ้าจกเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษา ตามหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2523) ของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ใช้เวลา 1 คาบ ต่อสัปดาห์ ภายใต้ชื่อวิชา การทอผ้าตีนจก ในฐานะของความเป็นงานเลือกในกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพ ซึ่งเป็นกลุ่มประสบการณ์ที่มุ่งให้ผู้เรียนมีนิสัยรักงาน เห็นประโยชน์ของการทำงาน ทำงานเป็น ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ อันจะนำไปสู่การดำรงชีวิตที่ดี พึ่งตนเองได้ และเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ โดยในวิชาได้กำหนด วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานทั่วไปในประเด็นของความรู้ความเข้าใจประวัติความเป็นมาของการทอผ้าตีนจก มีความรู้ความเข้าใจส่วนประกอบของกี่ รู้หลักการเขียนลาย การใช้สีทอลายและผสมลาย มีความรู้ในการใช้กระสวยทอผ้า รู้หลักการและวิธีการทอผ้าตีนจกง่ายๆ หรือลายที่ไม่ซับซ้อน และสามารถกำหนดราคาค่าบริการ และราคาจำหน่ายได้ วิชาการทอผ้าตีนจกนี้มี คำอธิบายรายวิชา มีดังนี้ ศึกษาความเป็นมาของการทอผ้าตีนจก ส่วนประกอบของกี่กระทบ การใช้กระสวยทอผ้า หลักการและวิธีการทอผ้า เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ในการทอ การเขียนลาย การใช้สีทอผ้าและการผสมลาย สืบหาข้อมูลตลาดในการจำหน่ายผ้าตีนจก (นาดยา เทียมแพ ม.ป.ป : 1-4)

ในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรนี้อาจารย์นาดยา เทียมแพ กล่าวว่า

“ในระดับประถมศึกษาจะสอนประวัติความเป็นมาของผ้าจกเพื่อให้นักเรียนรู้แหล่งที่มา ว่าไท-ยวนเข้ามาจากทางไหนของประเทศไทย และมาอยู่ตรงไหนแตกสาขาไปอยู่ที่ไหนบ้างของจังหวัดราชบุรี จะเรียนในภาพกว้างๆ ไม่ลึก ต่อจากนั้นก็สอนให้เรียนรู้วิธีการเขียนลาย การใช้สีทอลาย ผสมลายทั้งหมดนี้จะเป็นภาคทฤษฎีซึ่งสอนในชั้นเรียน จะเวลามาเรียนทอผ้าจะให้เรียนลายง่ายๆ ลายเล็กๆ ไม่ซับซ้อน อันดับแรกจะฝึกทอผ้าพื้น โดยไม่ต้องจกใช้เหยียบอย่างเดียว เพื่อนักเรียนจะได้รู้ รู้จักสังเกตการเหยียบ เพราะถ้าเหยียบผิดเส้นมันจะซ้อน ต้องเลาะเขาจะได้รับความรู้ตรงนั้นก่อน เมื่อได้รับความรู้ในส่วนของวิธีเหยียบแล้วก็จะเริ่มฝึกทอจกแต่ละผืนซึ่งจะมีลายที่ไม่เหมือนกัน ในระดับนี้จะฝึกจากที่เป็นลายง่ายๆ ถ้าเขามีพัฒนาการขึ้นเขาจะขยับเอง เขาเปลี่ยนก็ จะไปที่ที่ยากขึ้น เขาจะทดลองก็ที่มีลวดลายยาก ก็จะทำให้เขาทดลองดูว่าจะทำได้ไหม ถ้าได้คือจะให้เขาเปลี่ยนเขาเอง เพราะเขาต้องการเองพัฒนาเอง”

ในปัจจุบันโรงเรียนชุมชนวัดรางบัวได้จัดให้ผู้เรียนในระดับชั้นประถมศึกษาทุกคน ทุกห้องต้องเรียนวิชาการทอผ้าจก ถึงแม้จะเป็นงานเลือกก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาผ้าจกที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวรางบัว

การพัฒนาหลักสูตรในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

สำหรับในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการทอผ้าจกเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา นั้นเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2534 เมื่อโรงเรียนชุมชนวัดรางบัวได้รับอนุมัติให้ขยายการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา ในโครงการโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา อาจารย์ นาดยา เทียมแพ ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามหลักสูตรตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2523) ซึ่งมีจุดเน้นประการหนึ่ง คือการมุ่งตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนในท้องถิ่น เรียนรู้สภาพของท้องถิ่น สังคม เศรษฐกิจ มีความรักผูกพันและมีความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับจุดเน้นของหลักสูตรและนโยบายการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการทอผ้าจกนี้ จะอยู่ในกลุ่มวิชาเลือกเสรีในหลักสูตรวิชาอาชีพ โดยใช้เวลาในการจัดการเรียนการสอน 4 คาบ / สัปดาห์ / ภาค 2 หน่วยการเรียนรู้ ภายใต้ชื่อวิชา ช 01106 ช่างทอผ้าด้วยที่ 1 โดยมี จุดประสงค์ เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักของวิชาอาชีพพอที่จะนำไปปรับปรุงการดำรงชีวิต มีความสามารถและทักษะในอาชีพเพียงพอที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพตามควร แก้วัย มีเจตคติที่ดีต่องานอาชีพและมี คุณธรรมในการประกอบอาชีพ และเพื่อให้มีความสามารถในด้านการจัดการการตลาด และร่วมมือในการประกอบกิจการหรือธุรกิจ

วิชา ช 01106 ช่างทอผ้าด้วยที่ 1 มี คำอธิบายรายวิชา ดังนี้ ศึกษาความเป็นมาของการทอผ้าในชุมชน คุณสมบัติของด้าย ส่วนประกอบของกี่แบบธรรมดา การกรอด้าย การเก็บหูก การขึ้นตะกรอ การใช้กระสวยทอผ้า หลักการและวิธีการทอผ้า เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ในการทอ ปฏิบัติงานกรอด้ายเข้ากระสวย กรอด้ายเพื่อเตรียมเข้าหูก ผีกหัดใช้กี่ เตรียมอุปกรณ์ในการทอ ทอผ้าพื้นสีเดียว การทอผ้าจกกลวดลายต่างๆ สืบหาข้อมูลตลาด คำนวณราคา และกำหนดราคาค่าบริการ และจัดจำหน่าย ในการออกแบบหลักสูตรในระดับมัธยมศึกษา เนื้อหาวิชาที่จะจัด ประสานการณีให้กับเด็กนักเรียนจะมีความซับซ้อนขึ้น จนกระทั่งการออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ นางเรย์นาดยา เทียมแพ กล่าวว่

“ในระดับมัธยมจะซับซ้อนขึ้น ตั้งแต่เขียนลวดลาย จนถึง การทอลายจะยากขึ้น จะทำในแบบเดียวกันกับที่ผู้ใหญ่ทำขาย ทำเหมือนกันเลย ดังนั้นเด็กในระดับนี้เมื่อเห็นลายที่ทำขายขณะนี้เขาจะทำได้ทันที”

“ช่วงปลายๆ ของการเรียนจะฝึกให้เขาออกแบบ พัฒนาผลิตภัณฑ์ เอาไปแต่งเสื้อผู้หญิง แต่งรองเท้า แต่งกระเป๋า ก็จะมีหลากหลายที่เอามาส่ง มีหลายรูปแบบ แล้วแต่เขาคิด บางทีก็เป็นกระเป๋า เป็นเข็มขัด เป็นที่คาดผมก็มีในรูปแบบแปลกๆ”

จะเห็นได้ว่าในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการทอผ้าจก หรือผ้าตีนจกของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว จะมีเป้าประสงค์เพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของชาวไทย-ยวน ด้วยการจัดการเรียน

การสอนเพื่อถ่ายทอดประสบการณ์อย่างเป็นระบบกับเยาวชนที่เป็นลูกหลานของชาวราบัวด้วยหลักของการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะอย่างเต็มที่ที่จะกระทั่งสามารถนำภูมิปัญญาที่ได้รับจากการถ่ายทอดประสบการณ์ไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้ หลักสูตรท้องถิ่นนี้จะมี ความสอดคล้องกับบริบทของชุมชนและเป็นความต้องการของชุมชน ลักษณะเนื้อหาในระดับประถมศึกษาจะให้ภาพกว้างๆ และการฝึกทักษะการทอที่ไม่ซับซ้อน ส่วนในระดับมัธยมศึกษา เนื้อหา และสวดลายจะมีความซับซ้อนจนนักเรียนเกิดทักษะเทียบเคียงกับงานระดับฝีมือที่ชาวบ้านทออยู่ในปัจจุบัน

วิธีการจัดการเรียนการสอน

ในการจัดการเรียนการสอนนั้น อาจารย์นาลยา เทียมแพ จะพัฒนาหลักสูตรโดยแบ่งออก 2 ส่วน ส่วนแรก จะเป็นภาคทฤษฎีซึ่งจะเรียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาตั้งแต่ชาติพันธุ์ของชาวไทย-ยวน ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาผ้าจกกับวิถีชีวิต การเขียนลาย ให้สีสวดลายต่างๆ คุณสมบัติของวัสดุอุปกรณ์ในการทอ ส่วนนี้จะจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 2-3 คาบ ส่วนที่สอง จะเป็นภาคปฏิบัติ ปฏิบัติงานกรอถ่ายเข้ากระสวย กรอถ่ายเพื่อเตรียมเข้าทอ ฝึกหัดใช้กี่ เตรียมอุปกรณ์ในการทอ ทอผ้าพื้นสีเดียว การทอผ้าจกสวดลายต่างๆ การออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ ในส่วนของภาคปฏิบัตินี้จะให้นักเรียนได้ฝึกทักษะบนกี่ทอผ้าซึ่งจัดวางอยู่ในอาคารอเนกประสงค์จำนวน 37 หลัง (รายละเอียดในภาคผนวก 4 และ 5)

ภาพที่ 15 อาจารย์นาลยา เทียมแพ ดูนักเรียนฝึกทอผ้าจก

ภาพที่ 16 นักเรียนชายกำลังฝึกทอผ้าจก

ภาพที่ 17 ผู้วิจัยกำลังดำเนินการสัมภาษณ์อาจารย์นารถยา เทียนแพ

การเรียนการสอนในส่วนภาคทฤษฎีอาจารย์นารถา เทียมแพ จะเป็นผู้สอนแต่เพียงผู้เดียว ในภาคปฏิบัติอาจารย์นารถา เทียมแพ จะเชิญชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญการทอผ้าจกจากชุมชนมาช่วยสอนตามที่ประมาณเอื้ออำนวย นอกจากนี้การเรียนการสอนภาคปฏิบัติยังใช้ระบบที่สอนน้องคือให้นักเรียนที่เก่งคอยช่วยเหลือแนะนำเด็กนักเรียนที่อ่อน และนอกจากนี้ในบางครั้งยังมีการพานักเรียนไปศึกษานอกสถานที่คือที่ศูนย์สืบทอดศิลป์ผ้าจกของชุมชนรางบัว ซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนที่ทรงคุณค่า สำหรับกระบวนการเรียนการสอนในภาคปฏิบัตินี้ อาจารย์นารถา เทียมแพ เล่าให้ฟังว่า

“การสอนภาคปฏิบัติเป็นการสอนตัวต่อตัว ต้องประกบนักเรียนตลอดโดยเฉพาะในช่วงที่นักเรียนเริ่มเรียนยังไม่คล่องจะทำผิดๆ ถูกๆ ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด หลายครั้งสอนจนเวียนหัว บางครั้งต้องกินพาราเซตามอลเลย บางครั้งก็เครียดว่าทำไมผิดกันเยอะแยะเลย ก็นี้ก็ทำผิด ก็นี้ก็ทำผิด เดี่ยวคนนั้นเรียกเดี๋ยวคนนี้เรียก เราก็ต้องจัดคิว คนไหนเรียกครูก่อน ตอนเริ่มใหม่เป็นจุดเริ่มต้นที่เหนื่อย แต่พอเขาทำเป็นแล้วเราก็สบายก็เดินดูไกลว่าทำได้ทำไม่ได้ มีพัฒนาการขึ้นใหม่”

“การสอนจะใช้ระบบพี่ที่เก่งแล้วช่วยดูแลน้อง คือพี่สอนน้อง พี่ที่เก่งจะให้ไปช่วยดูแลแทนครู ไปดูกันนั่นที ครูดูอยู่ตรงนี้ และนอกจากนี้ใช้วิทยากรจากชาวบ้าน โดยเชิญเขามาช่วยสอน ซึ่งก็คือศิษย์เก่าของเรา โดยให้ค่าตอบแทนชั่วโมงละ 75 บาท หมดงบเมื่อไรก็เลิกกัน เพราะงบเราได้น้อยค่ะ หมายถึงจบจากทุกอย่าง โดยเฉลี่ยบางครั้งได้ 20 ชั่วโมง บางครั้งได้ 15 ชั่วโมง แล้ววันหนึ่งที่มีการเรียนการสอนตั้ง 4 ชั่วโมงเชิญมาสอนได้แค่ 3-4 อาทิตย์ก็หมด แต่ว่าลูกศิษย์มักจะช่วยเหลือ บางทีเขาก็มาเกินให้ช่วยๆ กันไป เขาบอกหนูช่วยครู หนูเอาเท่านี้ก็พอ”

ในส่วนของการประเมินผล ทุกครั้งที่มีการเรียนการสอนจะมีการประเมินความก้าวหน้าในการฝึกทักษะการทอทุกครั้ง

“การประเมินความก้าวหน้าจะประเมินทุกชั่วโมง ว่าวันนี้นักเรียนทอได้กี่เส้น เขาตีขึ้นหรือเขาแย่ง บางทีก็มีแบบถอยหลังเข้าคลอง บางทีเขาก็บอกว่าเขาแก้ของน้องที่ทำทิ้งไว้”

การจัดการเรียนการสอนการทอผ้าจกนี้ในระดับประถมศึกษาให้นักเรียนทุกคนจะต้องเรียน แต่ในระดับมัธยมเป็นวิชาเลือกเสรีแต่โดยส่วนใหญ่แล้วก็จะเลือกเรียนวิชาผ้าจก ด้วยเหตุผลที่ตัวเองไม่ถนัดในกลุ่มวิชาเลือกที่เป็นวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ ในส่วนของนักเรียนชั้นประถมศึกษากลับมีความต้องการให้มีการเพิ่มชั่วโมงเรียน เนื่องจากในสัปดาห์หนึ่งเรียนเพื่อ 1 คาบ อาจารย์นารถาให้อธิบายว่า

นักเรียนในชั้นประถมเขายากเรียน สัปดาห์หนึ่งเขามีชั่วโมงเดียว เขากลัวที่จะไม่ทอผ้ามันยุ่ง เขาชอบเขายากเรียนเพราะไม่เครียด ไม่เป็นวิชาการอะไร เขามีความสุขกับการได้ทำ ได้ทาสี เห็นผลงานของตัวเอง บางคนทอไปก็ล้มลงไปกองทอผลงาน(การทอผ้าจก ลายที่ปรากฏจะอยู่ด้านล่าง)

ผลของการจัดการเรียนการสอน

นับตั้งแต่การจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังด้วยการพัฒนาหลักสูตรเพื่อจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบนับแต่ปี พ.ศ. 2534 ถึงปัจจุบัน โรงเรียนชุมชนวัดรางบัวได้ผลิตซ้ำหรือสืบทอดทางภูมิปัญญาการทอผ้าจกกับนักเรียนประมาณ 1,000 คน จนเกือบจะเรียกได้ว่านักเรียนที่มาเรียนโรงเรียนรางบัวจะสามารถทอผ้าจกได้ทุกคน จะมีความเชี่ยวชาญมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับความสนใจ ความเอาใจใส่ของเด็กนักเรียน และในการจัดการเรียนการสอนเด็กทุกคนที่เลือกเรียนไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชายจะได้รับการฝึกอย่างเท่าเทียมกัน และด้วยเหตุที่การทอผ้าจกเป็นภูมิปัญญาที่เป็นงานทางด้านศิลปะนักเรียนที่เรียนจะต้องใช้ความอดทน และสมาธิในการฝึกฝนจึงเป็นการกล่อมเกลาลักษณะนิสัย เด็กนักเรียนที่ค่อนข้างดีอีร์น เกเร หลังจากเรียนการทอผ้าจกแล้วก็เกิดความอดทน ความอดกลั้นมากขึ้น และนอกจากนี้เด็กนักเรียนบางคนยังได้นำความรู้ที่ได้จากโรงเรียนไปช่วยผู้ปกครองที่บ้านในการทอผ้าจกด้วย ผลสำเร็จของการสืบสานภูมิปัญญาผ้าจกนี้นับเป็นความหมายอันทรงคุณค่าของสังคมไทย จากนั้นไปคือการสนทนาระหว่างอาจารย์เฉลิมศักดิ์ บุญประเสริฐ ผู้อำนวยการคนปัจจุบันที่ให้การสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนทอผ้าจกเป็นอย่างดีมากกับอาจารย์นาถยา เทียมแพ และนักเรียนชายคนหนึ่ง กรณีนี้ที่เป็นตัวอย่างหนึ่งของนำความรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตกลับไปช่วย ผู้ปกครองทอผ้าที่บ้าน (ณัฐกฤต ดิฐวิรุฬห์ 2541)

อาจารย์เฉลิมศักดิ์

“เป็นไงบ้างครับอาจารย์นาถ ที่ผ่านมาสอนเด็กเป็นไงบ้าง”

อาจารย์นาถยา

“สอนได้ผลเป็นที่น่าพอใจค่ะ โดยเฉพาะนักเรียนชายคาดไม่ถึงเลยนะค่ะว่าเขาจะทำได้ สำหรับนักเรียนหญิงนั้นทำได้ทีเดียว”

อาจารย์เฉลิมศักดิ์ (พูดกับนักเรียนชาย)

“เป็นไงหนูทำได้ไหมลูก”

นักเรียน

“ทำได้ครับ”

อาจารย์เฉลิมศักดิ์

“เวลากลับไปบ้านหนูได้ทำหรือเปล่าลูก”

นักเรียน

“ทำครับ ไปทำที่บ้านป้าครับ”

อาจารย์เฉลิมศักดิ์

“ดีมากลูก พยายามเข้านะลูก ผ้าจกจะได้ไม่หายไปจากบ้านเรา”

ในส่วนของผลผลิตที่ได้คือผ้าจกที่เกิดจากฝีมือนักเรียน โรงเรียนจะนำไปจำหน่าย รายได้ที่ได้จากการขายผ้าจก อาจารย์นารถา เทียมแพ จะจัดแบ่งให้นักเรียนเท่าๆ กัน บางครั้งได้คนละ 50 บาท หรือ 100 บาท และในบางครั้งเด็กจะไม่รับคืนกลับไปโรงเรียนเพื่อซื้อด้ายให้กับรุ่นน้องๆ ได้เรียนต่อไป นับเป็นความงดงามทางด้านจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความเอื้ออาทรที่ยังคงเหลืออยู่ในสังคมชนบทแต่จะหาได้ยากยิ่งสำหรับในสังคมเมือง

นอกจากนี้ในนักเรียนบางรายมีความอดุสหาต้องการช่วยสร้างรายได้เพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองด้วยการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในช่วงปิดเทอม ก็ได้ขอขยืมที่จากโรงเรียนยกไปที่บ้านทอผ้าจกและส่งมาให้คณะครูในโรงเรียนช่วยขายให้ นับเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และสร้างเสริมรายได้ที่จะนำซึ่งการแบ่งเบาภาระของครอบครัว

กล่าวโดยสรุปแล้วกระบวนการเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจกที่เกิดขึ้นในการศึกษาในระบบโรงเรียน กรณีโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว เกิดจากการที่อาจารย์อุดม สมพรผู้สืบเชื้อสายชาวไทย-ยวน ที่อาศัยอยู่ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นผู้ริเริ่มฟื้นฟูศิลปหัตถกรรมการทอผ้าจกโดยความร่วมมือของภาครัฐในการสนับสนุนงบประมาณในการจ้างวิทยากรฝึกอบรม ซึ่งวิทยากรคนแรก คืออาจารย์สมบุญ ค่ายอด ในการจัดฝึกอบรมจะจัดในตำบลต่างๆ ในจังหวัดราชบุรีที่มีชาวไทย-ยวนอาศัยอยู่ ตำบลรางบัวเป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการฝึกอบรมการทอผ้าจก โดยฝึกอบรมรุ่นแรกจำนวน 15 คน จากนั้นโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว โดยอาจารย์นารถา เทียมแพ ผู้ที่มีความสนใจในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพิเศษพร้อมด้วยการสนับสนุนของอาจารย์หนู เจริญสุขอาจารย์ใหญ่ในขณะนั้น ได้ร่วมมือกับชุมชนเพื่อนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าจกมาจัดการเรียน การสอนในโรงเรียนเพื่อให้เกิดการสืบทอดอย่างเป็นระบบ

แรกเริ่มเป็นการจัดการเรียนการสอนแบบไม่เป็นทางการ คือยังไม่มีกรร่างเป็นหลักสูตร พร้อมๆ กันนั้นก็ได้ร่วมมือกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดราชบุรีจัดอบรมรวมการทอผ้าจกในรูปของกลุ่มสนใจ จากนั้นในปี พ.ศ. 2532 อาจารย์นารถา เทียมแพ ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการทอผ้าตีนจกเป็นงานเลือกในกลุ่มวิชาการงานและอาชีพเพื่อจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาขึ้น และในปี พ.ศ. 2534 โรงเรียนชุมชนวัดรางบัวได้รับอนุมัติให้เปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโครงการโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา อาจารย์นารถา เทียมแพ ก็ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นวิชาเลือกเสรีในหลักสูตรวิชาอาชีพของหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นนั้นและเปิดสอนควบคู่กับระดับประถมศึกษามาจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยการให้การสนับสนุนอย่างดียิ่งจากอาจารย์เฉลิมศักดิ์ บุญประเสริฐ ผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบันที่มาดำรงตำแหน่งแทนอาจารย์หนู เจริญสุขอาจารย์คนเดิมที่เกษียณอายุราชการ

จะเห็นได้ว่ากระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนการสอนภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทยของการศึกษาในระบบโรงเรียนเพื่อที่จะให้เกิดการสืบทอดหรือผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และบุคคลที่เกี่ยวข้องนี้จะต้องมีเป้าหมายร่วมกันในการที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ตลอดจนร่วมมือกันที่จะพัฒนาภูมิปัญญาให้สามารถดำรงอยู่หรือมีพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่ หากไม่เช่นนั้นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่านี้อาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานมหกรรมประจำปีของจังหวัด หรืออยู่ในตู้โชว์ของศูนย์วัฒนธรรมต่างๆ ให้ผู้คนได้แต่ชมความงดงามเท่านั้น และเมื่อภูมิปัญญาเหล่านี้ไม่อยู่ในวิถีชีวิต การอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมก็คงจะต้องทำอยู่เสมอไม่เช่นนั้นก็คงสูญหายไปอย่างเช่นกรณีของภูมิปัญญาผ้าจกที่กล่าวมาแล้ว

บทที่ 7

สรุปผลการศึกษา ข้อสรุปเชิงทฤษฎีและข้อเสนอแนะ

นับตั้งแต่ประเทศดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย โดยใช้แบบแผนของ ภูมิภาคตะวันตกที่มีฐานคติเพื่อที่จะควบคุมธรรมชาติให้สนองต่อความต้องการของมนุษย์ เน้นการแข่งขันด้วยมีความเชื่อว่าการแข่งขันจะนำไปสู่ความก้าวหน้า และความกินดีอยู่ดีของคน ในสังคมโลก การยึดถือแนวทางการพัฒนาประเทศตามแนวทางของภูมิภาคตะวันตกเป็นแม่แบบ ในทุกด้านส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมไทยอย่างรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยจะมี ความผูกพันกับธรรมชาติ ดำรงอยู่แบบพึ่งพิงอิงกัน เอื้ออาทรในหมู่สมาชิกในสังคม มีภูมิปัญญาที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษที่เป็นของตัวเอง เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ภูมิปัญญาที่เป็นมรดกจากบรรพบุรุษที่ฝังรากลึกเป็นวัฒนธรรมอยู่ในสังคมดั้งเดิมจะเป็นสิ่งล้ำสมัย โบราณ คร่ำครึ ไม่สามารถนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้ จึงไม่มีการสืบทอดซึ่งก็คือไม่มีการผลิตซ้ำ ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาในสังคมไทยจึงนับวันจะเลือนหายไปจากสังคมไทย อย่างไรก็ตามเมื่อ ประเทศประสบปัญหาจากการพัฒนาที่พึ่งพิงภูมิปัญญาจากประเทศตะวันตก ผู้คนในสังคมเริ่ม ตระหนักถึงคุณค่าของสังคมไทยที่เป็นต้นทุนทางสังคมที่สามารถประคับประคองประเทศชาติโดย รวมให้ดำรงอยู่ได้

ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการนำเสนอให้กระบวนการที่คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นผู้สืบทอดทาง ชาติพันธุ์ที่เป็นผู้สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญา ผู้เกี่ยวข้องในชุมชน ผู้เกี่ยวข้องในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อวิถีชีวิตในแง่ของความเชื่อ ค่านิยม และจิตสำนึกของคน ตลอดจนความเชื่อมโยงของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จนเกิดความเห็นพ้อง และความร่วมมือกันที่สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อที่จะผลิตซ้ำภูมิปัญญา ท้องถิ่นด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน

ในการวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นวิธีในการศึกษา โดยศึกษาจาก ความหมายที่คนในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะนำไปสู่ ข้อสรุปเชิงทฤษฎีในปรากฏการณ์นี้ (substantive theory) กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอใน 3 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังคมไทย
- ส่วนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียน
- ส่วนที่ 3 การก่อกำเนิดภูมิปัญญาท้องถิ่นของการพัฒนาเพื่อความทันสมัย

ในงานวิจัยได้ใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานรากในการสืบค้นความหมายที่ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และในงานวิจัยชิ้นนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะกรณีผู้

ปัญญาผ้าจกในชุมชนรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี ข้อมูลของการศึกษาได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก การได้มาซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้วิธีการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยผู้ให้ข้อมูลหลักจะได้แก่ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน ชาวบ้านที่เป็นผลผลิตจากการทอดภูมิปัญญาผ้าจกของโรงเรียนชุมชนรางบัว นักเรียนที่กำลังเรียน และชาวบ้านที่ฝึกทอผ้าจกด้วยตนเอง

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

ภูมิปัญญาผ้าจกเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวไทย-ยวน ที่อพยพมาจากเมืองโยนกเชียงแสน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยส่วนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานที่เมืองราชบุรี และเมื่อผู้คนมีจำนวนมากขึ้นจึงมีการขยายการตั้งรกรากไปยังพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดราชบุรี ส่วนหนึ่งคือชุมชนรางบัวในปัจจุบัน

ภูมิปัญญาผ้าจกได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเพื่อความทันสมัย ทำให้การทอผ้าจกที่สืบทอดกันมาช้านาน ชบเซาและไม่มี การทอในที่สุดเมื่อ 60 กว่าปีที่ผ่าน มา จากนั้นในปี พ.ศ. 2529 อาจารย์อุดม สมพร อาจารย์ประจำวิทยาลัยเทคนิคราชบุรี ผู้ที่มีเชื้อสายเป็นชาวไทย-ยวนเลือดเนื้อเชื้อไขของบรรพบุรุษ ชาวโยนกเชียงแสนคนหนึ่ง ได้ตระหนักถึงคุณค่าในภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ได้ริเริ่มจัดตั้งศูนย์ศิลปสืบทอดผ้าจกราชบุรี ณ ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และเริ่มทำการสอนศิลปการทอผ้าจก ผู้ที่เป็นวิทยากรการสอนในช่วงแรก คือ อาจารย์สมบุญ คำยอด ที่เป็นผู้นำวิธีการทอผ้าจกไปสอนแก่กลุ่มผ้าสืบเชื้อสายชาวไทย-ยวน ที่อาศัยอยู่ในตำบลคูบัว ตำบลดอนแร่ ตลอดจนตำบลคูบัวและอื่นๆ โดยการสนับสนุนของหน่วยงานราชการ อาทิ กรมการศึกษานอกโรงเรียนโดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนราชบุรี กรมอาชีวศึกษาโดยวิทยาลัยสารพัดช่างราชบุรี กรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ ณ จุดนี้เองที่ทำให้เกิดการตื่นตัวและประกอบกับผ้าจกที่ประณีตสวยงามจะมีราคาสูง ชาวบ้านที่เป็นแม่บ้านส่วนหนึ่งเริ่มทอผ้าจกเป็นอาชีพเสริมจากการทำการเกษตรที่ให้ผลผลิตไม่ทันัก เนื่องจากชุมชนรางบัวยังไม่มีระบบชลประทาน น้ำที่ใช้ในการทำการเกษตรจึงต้องอาศัยน้ำฝนซึ่งในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมามากต้องไม่ตามฤดูกาล ในปัจจุบันชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ยึดอาชีพการทอผ้าจกเป็นอาชีพหลักแทนการทำการเกษตร

ในช่วงปี พ.ศ. 2529 ที่มีการอบรมการทอผ้าจกแก่ชาวบ้านรางบัว จำนวน 15 คน อาจารย์นารถา เทียมแพ อาจารย์ผู้สอนวิชาศิลปะและดนตรี ของโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ซึ่งเป็นผู้ที่สนใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก และสามารถเข้าถึงชุมชนได้เป็นอย่างดี จึงไปขอฝึกทอผ้าจกกับชาวบ้าน เมื่อสามารถเรียนรู้วิธีการทอในเบื้องต้นแล้ว จึงได้ร่วมมือกับชุมชนนำมาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน ช่วง 2 ปีแรกดำเนินการสอนกับนักเรียนที่สนใจ และกลุ่มนักเรียนที่ผู้ปกครองทอผ้าจก การเรียนการสอนเป็นการร่วมมือกันระหว่างบ้านกับโรงเรียน ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2532 อาจารย์นารถา เทียมแพ โดยการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากอาจารย์หนู เจริญสุข อาจารย์ใหญ่ในขณะนั้น ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิชาการทอผ้าตีนจก เพื่อเปิดสอนเป็นงานเลือก กลุ่มวิชา

การงานและอาชีพ ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 และเริ่มการสอนตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และเมื่อโรงเรียนชุมชนวัดรางบัวได้รับอนุมัติให้เปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ในปี พ.ศ. 2534 อาจารย์นารถยา เทียมแพ ก็ได้พัฒนาหลักสูตรวิชาเลือกเสรี วิชา ช 01106 ช่างทอผ้าด้วยกี่ 1 ในหลักสูตรอาชีพ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 และเปิดสอนมาจนกระทั่งทุกวันนี้

จากปรากฏการณ์ทางสังคมในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่นของการศึกษาในระบบโรงเรียนในกรณีการทอผ้าจกที่เป็นปีกแผ่นมาเป็นเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา สามารถสรุปได้ว่าเนื่องจากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ ประการแรก คือ การสนับสนุนอย่างจริงจังของผู้บริหาร นับแต่มีการริเริ่มที่จะจัดการเรียนการสอนภูมิปัญญาการทอผ้าจกในโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนถึง 2 คน แต่นโยบายก็ไม่มีเปลี่ยนแปลง มีการสืบทอดทางนโยบายและส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนอย่างเต็มที่ ประการที่สอง ความเอาใจใส่ สนใจ เอาใจจริงเอาใจ เข้าถึงชุมชนของครูผู้สอน โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว โดยอาจารย์นารถยา เทียมแพ ที่เป็นอาจารย์ผู้สอนการทอผ้าจก จะเป็นผู้ที่มีความสามารถที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในด้านของความเอาใจใส่กับชุมชน เข้าถึงชุมชนเกิดเป็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างโรงเรียนกับชาวบ้าน และเป็นผู้ที่ตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญาทางด้านภาษาพูด ถึงแม้ว่าอาจารย์นารถยาจะมีพื้นเพเป็นคนภาคกลาง คือเกิดที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แต่ด้วยความที่มีความผูกพันกับชุมชนเป็นอย่างดีทำให้สามารถพูดภาษาไทย-ยวนได้ทำให้ช่องว่างที่เกิดจากการสื่อสารไม่มี และนอกจากนี้อาจารย์นารถยา เทียมแพ ยังเป็นผู้ที่มีความสนใจและตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาผ้าจกซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เป็นวิถีชีวิตของชาวรางบัวมาหลายชั่วอายุคน โดยตระหนักถึงว่าถ้าไม่มีการจัดการสืบทอดอย่างเป็นระบบแล้ว ภูมิปัญญาดังกล่าวคงจะสูญหายไป จึงเป็นที่มาของการนำภูมิปัญญาผ้าจกซึ่งแต่เดิมมีที่ยืนอย่างคับแคบในสังคมส่วนน้อยของชาวรางบัวสู่พื้นที่ใหม่คือการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นคุณูปการใหญ่หลวงที่ทำให้เกิดการผลิตซ้ำ และขยายขอบเขตอย่างกว้างขวางในลักษณะของการย้อนกลับ คือจากโรงเรียนกลับสู่ชุมชนจนกลายเป็นอาชีพรองที่สร้างรายได้เสริมกับการประกอบอาชีพทางการเกษตรหรืออาชีพรับจ้าง และในบางครอบครัวใช้การทอผ้าจกเป็นอาชีพหลัก อาชีพการเกษตรและอาชีพรับจ้างกลับกลายเป็นเป็นอาชีพรองแทน

ในส่วนวิธีการเรียนรู้ของการศึกษาในระบบโรงเรียนจะมีข้อดีคือการทำผู้สอนซึ่งเป็นผู้มีความรู้ในศาสตร์ทางด้านการสอนหรือถ่ายทอดองค์ความรู้แก่มนุษย์ ทำให้สามารถมองภาพทะลุวังจะจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียนเป้าหมายอย่างไรจึงจะสามารถมีความรู้ได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ผลที่เกิดขึ้นจากศาสตร์ทางด้านการสอนข้างต้นจึงมีการออกแบบการสอนที่อยู่ในรูปของหลักสูตร โดยแบ่งแยกรายละเอียดของเนื้อหาให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้อย่างเป็นขั้นตอน เข้าใจองค์ความรู้ที่ประกอบเป็นภูมิปัญญาผ้าจกอย่างลุ่มลึก ซึ่งจะแตกต่างกับ ในการเรียนรู้ตามแบบของวิถีชาวบ้านจะเรียนรู้โดยมุ่งทำเป็น ในบางคนเรียนรู้จนสามารถทอผ้าจกได้สวยงามแต่ไม่ทราบว่าส่วนประกอบของกี่หรือหูกประกอบด้วยชิ้นส่วนอะไรบ้าง แต่ละชิ้นเรียกว่าอะไร ลักษณะการเรียนรู้ของบางคน

จึงมีลักษณะเป็นการเตี้ยอดความรู้คือเรียนรู้เพื่อให้สามารถทำได้เพียงเดียว การเรียนรู้ลักษณะจะมีข้อดีคือสามารถเรียนรู้วิธีการทอผ้าได้อย่างรวดเร็ว ในหลายรายสามารถทอผ้าได้โดยใช้เวลาแค่ 1 สัปดาห์ และภายในเวลาไม่เกิน 1 เดือนจะทอได้อย่างชำนาญ แต่จะมีข้อเสียคือจะไม่สามารถดัดแปลงหรือดัดแปลงได้ไม่ทันนักในผลผลิตที่ได้จากการทอผ้าไม่ว่าจะเป็นลวดลาย สี ขนาดผ้าเพื่อให้สามารถสอดคล้องกับความต้องการของตลาด และภาวะทางเศรษฐกิจในสังคมสมัยใหม่

อย่างไรก็ตามในภาวะของการเชื่อมประสานระหว่างชุมชนกับโรงเรียนที่เป็นเนื้อเดียวกัน ทำให้มีการถ่ายทอดความรู้ที่มาจากสังคมสมัยใหม่กับความรู้ดั้งเดิม การเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการของชาวบ้านกับการเรียนรู้แบบเป็นทางการที่เกิดจากการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงผสมผสานโดยเป็นไปในลักษณะของการพูดคุย แนะนำ ชักถาม และบอกต่อ ชาวไร่จึงสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการทอผ้าจากได้อย่างสอดคล้องกับความต้องการของสังคมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ในการจัดดำเนินการสอนภูมิปัญญาผ้าจกให้กับเยาวชนที่มีเชื้อสายไท-ยวน ทำให้เกิดการสืบทอดทางภูมิปัญญาและนำมาซึ่งรายได้แก่ครอบครัว รัฐควรให้ความสนับสนุนอย่างจริงจังโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นงบประมาณในการจ้างปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อช่วยสอนเด็กให้เกิดการดูแลอย่างทั่วถึง นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดสรรงบประมาณหรือดำเนินการทางด้านการตลาดเพื่อจัดซื้อผลงานของนักเรียน ซึ่งจะส่งผลให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียนอย่างตามควรแก่อัตภาพ นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีส่วนช่วยในการประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางขวางเพื่อแสดงให้เห็นว่าผลงานการทอผ้าจกที่ประณีต สวยงามอย่างแท้จริงเป็นงานของชาวไร่ดำ บ้างไร่ดำ อ่าเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี เพื่อให้ผ้าจกรางบัวมีที่ยืนในสังคมอย่างแท้จริง สิ่งนี้เป็นความปรารถนาอันแรงกล้าของคณะครูโรงเรียนชุมชนวัดรางบัว และชาวไร่ดำทุกคน

บรรณานุกรม

- กองทัพ เคลือบพนิชกุล, กำพล วันทา, และสุรัชย์ อุดรศาสตร์ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กรุงเทพฯ : Forepace Publishing House
- กล้า ทองขาว (2531) พัฒนาการของแนวความคิดในการพัฒนาบุคคลและสังคมด้วยการศึกษาทางไกล นนทบุรี : สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ 21 (2540) การเรียนรู้ : ชุมทรัพย์ในตน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ผู้แปล) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2544) “ กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน” ใน *ประมวลบทความ นวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้สำหรับครูยุคปฏิรูปการศึกษา* พิมพ์นทร์ เดชะคุปต์และคณะ บรรณาธิการ กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) “วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย” ใน *60 ปี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา* กรุงเทพฯ : ศูนย์เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2543) *วาทกรรมการพัฒนา* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- _____ (2544) *วิวิธวิทยาของสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์* กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____ (2545) *สัญวิทยา, โครงสร้างนิยม, หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษา รัฐศาสตร์* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ณัฐกฤต ดิษฐวิรุฬห์ (2541) *สืบสานภูมิปัญญาผ้าจก* วิดีทัศน์ประกอบการสัมมนาเสริม ชุตติวิชาการพัฒนาหลักสูตรและวิทยวิธีทางการสอน นนทบุรี : สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ทองปลิว ชื่นชม (2544) “ปรัชญาการศึกษานอกระบบ” ใน *ประมวลสาระชุตติวิชาปรัชญาและหลักการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 3* บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เทียนชัย วงศ์สุวรรณ (2543) “จากโลกาภิวัตน์ด้วยพัฒนาสู่โลกาภิวัตน์อาริยะ” *วิถีสังคมไท* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล (2536) “หลักการและแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตร” ใน *ประมวลสาระชุตติวิชาการพัฒนาหลักสูตรและวิทยวิธีทางการสอน หน่วยที่ 1* นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- นภาพรณ์ ทะวานนท์ (2540) *เอกสารคำสอนวิชาสังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ* กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- _____ (2544) *แม่ของบ้าน* อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางผาสุกทองเสวด กรุงเทพฯ :

- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (มปป.) *การศึกษาที่ทางเลือกของชีวิต* <http://www.geocities.com/midnightuniv/>.
- นาดยา เทียมแพ (มปป.) *หลักสูตรท้องถิ่น วิชา การทอผ้าตีนจก* ราชบุรี : โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ถ่ายเอกสาร
- นาดยา เทียมแพ (มปป.) *หลักสูตรท้องถิ่น วิชา ช่างทอผ้าด้วยกี่ 1 (ช 01106)* ราชบุรี : โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว ถ่ายเอกสาร
- ประเวศ วะสี (2536) “การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น” *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1* กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญาและมูลนิธิหมู่บ้าน.
- _____ (2543) “จากโลกาภิวัตน์ด้อยพัฒนาสู่โลกาภิวัตน์อารยะ” *วิถีสังคมไท* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก.
- _____ (2541) “คำนิยม” ใน *ภูมิปัญญาชาวบ้าน: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้-แก้ปัญหาของชาวบ้านไทย* กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา
- _____ (2541) “วิถึบูรณาการ : ทางออกทางภูมิปัญญา” *ยุทธศาสตร์ประเทศไทย 1999-2000* กรุงเทพฯ : โครงการวิถึทรรศน์.
- พิทยา ว่องกุล (2541) “สภาภูมิปัญญาไทย : รังสรรค์ วัฒนธรรม และความเป็นไท” *ไทยยุควัฒนธรรมทาส* กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- พิไลวรรณ อัมพรสินธ์, นาดยา เทียมแพ และรัตนภรณ์ หลีจินตะ (2541) *ผ้าจกมรดกไท-ยวน ราชบุรี* ราชบุรี : สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดราชบุรี
- พิธีสิทธิ์ คำนวนคศิลป์ (2543) “พัฒนาศาสตร์ : ระบบความรู้ใหม่ยุคหลังภาวะทันสมัย” *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์* ปีที่ 17 ฉบับที่ 3 เมษายน-มิถุนายน หน้า 12-29.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล (2544) “ปรัชญาการศึกษาเชิงองค์รวมบนฐานของพระพุทธศาสนา” *สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 23* กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พริตจ๊อบ คราปรี (2544) *จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ เล่ม 1* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- มนทรา โรจนวิสุทธิ (2539) *การวิเคราะห์กระบวนการใช้สื่อโทรทัศน์เพื่อการรณรงค์วัฒนธรรมไทย* วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ยศ สันตสมบัติ (2542) *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน* เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.
- รัตนะ บัวสนธ์ (2538) “โลก-วัฒนธรรมกับการพัฒนา” ใน *ประมวลสาระ ชุดวิชาสภทรรศน์ศึกษา หน่วยที่ 4* นนทบุรี : บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (2545ก) **หลักสูตรสถานศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2544 โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราชบุรีบำรุง) ราชบุรี : โรงเรียนฯ**
ถ่ายเอกสาร
- โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (2545ข) **แผนปฏิบัติการ ปีการศึกษา 2545 โรงเรียนชุมชนวัดรางบัว (แหลมราชบุรีบำรุง) ราชบุรี : เอกสารอัดสำเนา**
- วรรณ วุฒทะเลกุล และยุรรัตน์ พันธุ์สุธา (2537) “ผ้าทอกับวิถีชีวิตชาวไทย” ใน **ผ้าไทย** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
- วรลักษณ์ ไชยทัฬห การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เชียงใหม่ : สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ
- วิเชียร เทียมเมือง (2542) **จังหวัดราชบุรี หนังสือประกอบการสอนรายวิชา ส 071 (ท้องถิ่นของเรา) และกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ราชบุรี : โรงพิมพ์ธรรมรักษ์**
- วีระ สมบูรณ์ (ผู้แปล) (2543) “ปาฐกถาเรอดิงเจอร์ 1997 โยงใยแห่งชีวิต ของพริตจ็อล์ฟ คาปรา **วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน หน้า 6-17.**
- สุดารา สุจฉายา (บรรณาธิการ) (2541) **ราชบุรี กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี**
- สุพร เลี่ยนสลาย (2544) “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” ใน **ประมวลสาระชุดวิชาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการบริหารการพัฒนา หน่วยที่ 3** นนทบุรี : บัณฑิตศึกษา สาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) **แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ.2545-2549** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) **แนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา** กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดีดจำกัด
- สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2544) **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ. 2545-2549** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี
- องค์การบริหารส่วนตำบลรางบัว (2545) **เอกสารบรรยายสรุปองค์การบริหารส่วนตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี** เอกสารอัดสำเนา
- อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2544) **ปฏิรูปการศึกษา : มุมมองทางกระบวนการทัศน์และบริบทสังคมไทย**
<http://www.geocities.com/midnightuniv/>.
- อภิชัย พันธเสน (2539) **พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรรค ตอนที่ 1 แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา** กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย** นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1
แนวทางการสัมภาษณ์ ชุดที่ 1
บริบทชุมชน

1. ข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน

1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

1.1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน ชุมชนราบบัวมีระยะเวลาก่อตั้งนานเท่าใด
กลุ่มคนผู้ก่อตั้งคือใคร มาจากที่ใด

1.1.2 สภาพในอดีตของชุมชนราบบัวเป็นอย่างไร

1.1.3 อาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชนคืออาชีพอะไร ปัจจุบันประกอบอาชีพอะไร
เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร

1.2 สภาพภูมิศาสตร์

1.2.1 ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชน หรือพื้นที่ทางกายภาพ เป็นอย่างไร

1.2.2 สภาพของดิน แหล่งน้ำ และอื่น ๆ เป็นอย่างไร

1.3 ประชากร

1.3.1 การประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างไร

1.3.2 รายได้จากการประกอบอาชีพมีเพียงพอต่อการดำรงชีวิตหรือไม่อย่างไร

1.4 เชื้อชาติ ภาษา

1.4.1 เชื้อชาติของสมาชิกในชุมชนมีอะไรบ้างลักษณะทางชาติพันธุ์เป็นอย่างไร

1.4.2 ภาษาของสมาชิกในชุมชนที่ใช้สื่อสารภายในครอบครัวคือภาษาอะไร

1.4.3 ภาษาที่สมาชิกในชุมชนใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน และสื่อสารกับบุคคล
ภายนอกคือภาษาอะไร

1.5 ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน/บ้านเรือน

1.5.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนโดยทั่วไปของสมาชิกของชุมชนเป็นอย่างไร
มีการกระจายตัว กระจุกตัวของบ้านเรือนอย่างไร

1.5.2 รูปแบบของการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นอย่างไร

1.6 การถือครองที่ดิน

1.6.1 ครอบครัวแต่ละครอบครัวมีการถือครองที่ดินเพื่อใช้ประกอบอาชีพ และเพื่อ
เหตุผลอื่นครอบครัวละโดยประมาณเท่าใด

1.6.2 ที่ดินที่มีอยู่ของแต่ละครอบครัวเป็นที่ดินที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง
หรือเช่า

1.7 ระบบสาธารณูปโภค

1.7.1 ถนนหนทางทั้งภายในชุมชนและการเชื่อมต่อกับชุมชนอื่น มีการก่อสร้างตั้งแต่เมื่อไร สภาพแรกเริ่มเป็นอย่างไร ใครเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการก่อสร้าง

1.7.2 ระบบสาธารณูปโภคที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างไร มีผลกระทบต่อระบบสังคมหรือไม่ และอย่างไร

2. ลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และสถาบันของชุมชน

2.1 การปกครอง

2.1.1 ระบบการปกครองที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิมของชุมชนเป็นอย่างไร ผู้นำชุมชนตั้งแต่แรกเริ่มคือใคร

2.1.2 ระบบการปกครองที่ดำเนินการโดยภาครัฐเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด มีการเชื่อมประสานกับระบบการปกครองที่เป็นพื้นฐานดั้งเดิมหรือไม่อย่างไร

2.2 ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชน

2.2.1 รูปแบบของความร่วมมือกันในกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมของชุมชนมีลักษณะอย่างไร สมาชิกชุมชนให้ความร่วมมือกันในการปฏิบัติภารกิจมากน้อยเพียงไร

2.2.2 สมาชิกของชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในแง่ของการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างไร

2.2.3 กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน การแก้ปัญหาภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นในชุมชนมีหรือไม่และอย่างไร

2.3 สถาบันทางสังคมของชุมชน

2.3.1 ความสัมพันธ์ของครอบครัว เครือญาติ มีความผูกพันกันมากน้อยเพียงไร และมีความสำคัญต่อความเป็นปึกแผ่นของครอบครัวมากน้อยเพียงไร

2.3.2 วัดมีอิทธิพลต่อการกล่อมเกลาสมาชิกในชุมชนมากน้อยเพียงไร

2.3.3 โรงเรียนมีส่วนในฐานะความเป็นสถาบันที่ให้ความรู้กับเยาวชนอย่างไร

2.3.4 ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนมีส่วนในการสร้างความมั่นคงให้แก่ชุมชนในฐานะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตมากน้อยเพียงไร และได้รับความร่วมมือและความเอาใจใส่จากสมาชิกในชุมชนหรือไม่เพียงใด

2.3.5 ความผูกพันระหว่างชนบทธรรมเนียมประเพณีกับวิถีการดำรงชีวิตเป็นอย่างไร

2.3.6 ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตมีบ้างหรือไม่

2.4 การประสานร่วมมือของชุมชน

2.4.1 การประสานร่วมมือของชุมชนเน้นในลักษณะของกลุ่ม เช่น องค์กรชาวบ้านที่ประกอบกิจกรรม ทั้งเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและการดำรงชีวิตมีอะไรบ้าง

2.4.2 การประสานความร่วมมือของสมาชิกชุมชนในส่วนของการทำงาน มีลักษณะอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร มีการดำเนินการอย่างไร ผลที่ได้จากการดำเนินการมีอย่างไรบ้าง

3. การดำรงชีวิต และระบบเศรษฐกิจ

3.1 การประกอบอาชีพ

3.1.1 การประกอบอาชีพที่เป็นอาชีพหลักของสมาชิกของชุมชนมีอะไรบ้าง

3.1.2 อาชีพเสริมของสมาชิกในชุมชนมีหรือไม่ และวิธีการประกอบอาชีพเสริมมีอย่างไร

3.1.3 ในการประกอบอาชีพมีวิธีการใช้แรงงานในการผลิต เช่น การเอาแรง การลงแขก การจ้างงาน ฯลฯ หรือไม่ อย่างไร

3.2 ระบบเศรษฐกิจของชุมชน

3.2.1 รูปแบบและลักษณะของการขายผลผลิต การซื้อสินค้าเพื่อการบริโภคเป็นอย่างไร

3.2.2 รูปแบบการขายผลผลิตผักดำเนินการอย่างไร

4. ข้อมูลอื่น ๆ

ภาคผนวก 2
แนวทางการสัมภาษณ์ ชุดที่ 2
ฐานคิดของการผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจก

1. ลักษณะทั่วไปทางภูมิปัญญา
 - 1.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมีภูมิปัญญาอะไรบ้าง ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ถูกกีดกันจากการพัฒนาสู่ความทันสมัย และภูมิปัญญาที่มีการถ่ายทอดที่เป็นวิถีชีวิตในปัจจุบัน
 - 1.2 ประชาชนชาวบ้านในแต่ละภูมิปัญญา เช่น หมอพื้นบ้าน พระ ผู้นำเกษตรกร ฯลฯ มีใครบ้าง ปัจจุบันยังคงใช้ภูมิปัญญานั้นต่อการดำรงชีวิตหรือไม่ อย่างไร
2. รายละเอียดของภูมิปัญญาผ้าจก
 - 2.1 ที่มาของภูมิปัญญาผ้าจกมีมาอย่างไร มีวิธีการใช้เนื่องในโอกาสใดบ้าง
 - 2.2 ผู้ที่ทอผ้าจกคือใคร แต่ละผืนใช้เวลานานเท่าใด
 - 2.3 ลวดลายที่ใช้ทอผ้ามีที่มาจากอย่างไร มีกี่แบบ และมีวิธีการสร้างลายอย่างไร
 - 2.4 เครื่องมือและวัสดุที่ใช้ในการทอผ้าจกมีรายละเอียดอย่างไรบ้าง วิธีการสร้างและการได้มาซึ่งวัสดุประกอบการทอเป็นอย่างไร
 - 2.5 ผ้าจกที่ทอแล้วนำมาประกอบกับเครื่องแต่งกายของผู้หญิงอย่างไร และในผู้ชายมีการนำมาใช้ในลักษณะใดบ้าง
3. การผลิตซ้ำภูมิปัญญาผ้าจก
 - 3.1 ทำไมจึงมีความคิดที่จะถ่ายทอดวิธีการผ้าจกอย่างเป็นระบบ ด้วยการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการในการศึกษาในระบบโรงเรียน
 - 3.2 ก่อนการดำริที่จะสืบทอดภูมิปัญญาผ้าจกด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน มีการสืบทอดในลักษณะของการศึกษาแบบไม่เป็นทางการหรือไม่ อย่างไร
 - 3.3 ผู้ที่หรือกลุ่มบุคคลที่เป็นต้นคิดในการที่จะดำเนินการอนุรักษ์วิธีการทอผ้าจกคือใคร และมีวิธีการอย่างไรที่ทำให้เกิดการยอมรับที่จะร่วมมือกันสืบทอดภูมิปัญญาผ้าจก
 - 3.4 ชาวบ้านให้ความสนใจ และเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์วิธีการทอผ้าจกหรือไม่ ในกรณีของกลุ่มที่สนใจได้แสดงให้เห็นความสำคัญในลักษณะใดบ้าง
 - 3.5 ความร่วมมือที่เกิดขึ้นของกลุ่มคนต่าง ๆ มีลักษณะอย่างไรบ้าง

ภาคผนวก 3
แนวทางการสัมภาษณ์ ชุดที่ 3
กระบวนการจัดการเรียนการสอนผ้าจก

1. การดำเนินการ

- 1.1 วิธีการจัดการเรียนการสอนมีขั้นตอนการดำเนินการอย่างไร ทั้งในส่วนของโรงเรียน และชุมชน
- 1.2 การดำเนินการจัดการเรียนการสอนดำเนินการอย่างไร ในส่วนของบุคลากรที่รับผิดชอบ งบประมาณ การจัดหาวัสดุ อุปกรณ์การสอน สถานที่เรียน

2. การพัฒนาหลักสูตร

- 2.1 ผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนคือใครบ้าง
- 2.2 วิธีการศึกษาข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตรมีอย่างไร
- 2.3 รายละเอียดของหลักสูตรมีอย่างไรบ้าง

3. วิธีการจัดการเรียนการสอน

- 3.1 กระบวนการในการถ่ายทอดความรู้แก่ผู้เรียนมีอย่างไรบ้าง ใช้วิธีสอนแบบใด
- 3.2 ชุมชนมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมอย่างไรในกระบวนการเรียนการสอน
- 3.3 ในการเรียนการสอนมีการสอนภาคทฤษฎี และปฏิบัติอย่างไร
- 3.4 การประเมินผลการเรียนดำเนินการอย่างไร
- 3.5 ผลงานที่ได้มีการจัดดำเนินการอย่างไร มีผลต่อรายได้ของผู้เรียนหรือไม่ อย่างไร
- 3.6 ผู้ปกครองมีความรู้สึกอย่างไรต่อการดำเนินจัดการเรียนการสอนผ้าจกของโรงเรียน

ภาคผนวก 4
แผนการสอน
หลักสูตรท้องถิ่นระดับประถมศึกษา

แผนการสอนที่ 1 คาบที่ 1-2 เรื่อง ประวัติผ้าตีนจก

สาระสำคัญ การศึกษาประวัติความเป็นมาของผ้าตีนจก จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับที่อยู่ของชาวไท-ยวน ในปัจจุบันและวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมา

แผนการสอนที่ 2 คาบที่ 2 เรื่อง ส่วนประกอบของตัวกึ่งทอผ้า

สาระสำคัญ การศึกษาส่วนประกอบของตัวกึ่งทอผ้า ผู้เรียนสามารถทราบถึงส่วนประกอบในตัวกึ่งทอผ้าแต่ละชิ้นจะได้ใช้งานได้ถูกต้องตามชนิดและเก็บรักษาอย่างถูกวิธี จะเก็บไว้ใช้ได้นาน

แผนการสอนที่ 3 คาบที่ 3 เรื่อง เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทอผ้า

สาระสำคัญ การศึกษาลักษณะของอุปกรณ์แต่ละชิ้นการใช้งาน การเก็บรักษาและใช้ได้ถูกต้องกับงาน สามารถเลือกใช้อุปกรณ์ได้เหมาะสมและปลอดภัย

แผนการสอนที่ 4 คาบที่ 4-6 เรื่อง การเขียนลาย

สาระสำคัญ การศึกษาถึงการเขียนลายเป็นการสร้างแบบไว้สำหรับเป็นต้นแบบในการทอผ้า ผู้เรียนจะสามารถเขียนลายได้ บอกลาย นับเส้นและให้สีได้สวยงาม รู้จักการผสมผสานระหว่างลายหลักและเส้นแทรกพิเศษ (เส้นขัด)

แผนการสอนที่ 5 คาบที่ 7-16 เรื่อง การอธิบายการเตรียมเครื่องมือและปฏิบัติการทอผ้า การต่อด้าย

สาระสำคัญ การศึกษาถึงการเตรียมเครื่องมือในการทอผ้า จะทำให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจถึงอุปกรณ์ในการทอผ้า ขั้นตอนการทอผ้า การปฏิบัติการทอผ้า การให้สีที่กลมกลืนและการให้สีตัดกัน

แผนการสอนที่ 6 คาบที่ 17 เรื่อง การพุ่งกระสวย

สาระสำคัญ การศึกษาถึงหลักการใช้กระสวยทอผ้าผู้เรียนจะสามารถปั่นด้ายกระสวย ซึ่งต้องใช้เส้นด้าย 2 เส้นคู่ ปั่นจากกระว้างเข้าหลอดด้าย แล้วนำไปใช้เป็นกระสวยในการพุ่งหลังจากทอผ้าเสร็จ 1 แถวทุก ๆ แถวต่อไป

แผนการสอนที่ 7 คาบที่ 18 เรื่อง การคิดคำนวณราคาผ้าตีนจก

สาระสำคัญ การศึกษาถึงวิธีการคำนวณราคา ในการคิดราคาผ้าตีนจกทำให้ผู้เรียนสามารถคิดราคาต้นทุน กำไรของชิ้นงานนั้น ๆ ได้ถูกต้องเหมาะสม

ภาคผนวก 5
แผนการสอน
หลักสูตรท้องถิ่นระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
วิชา ช 01106 ช่างทอผ้าด้วยกี่ 1

แผนการสอนที่ 1 คาบที่ 1-2 เรื่อง ปฐมนิเทศ

สาระสำคัญ การเรียนรายวิชา ช01106 ช่างทอผ้าด้วยกี่ 1 เพื่อให้นักเรียนได้ค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเองตลอดจนเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบอาชีพ

แผนการสอนที่ 2 คาบที่ 3-6 เรื่อง ความเป็นมาของการทอผ้าในชุมชน

สาระสำคัญ ความเป็นมาของการทอผ้าในชุมชน สืบเนื่องจากวัฒนธรรมประเพณีของชาวไท-ยวนที่ยังคงสืบทอดมรดกการทอผ้ามาจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากภาคเหนือตั้งแต่สมัย รัชกาลที่ 1 ซึ่งยังคงรักษาและสืบทอดอยู่จนถึงปัจจุบัน

แผนการสอนที่ 3 คาบที่ 7-8 เรื่อง คุณสมบัติของด้าย

สาระสำคัญ ในการพิจารณาคุณสมบัติของด้ายนั้น เราต้องเลือกให้เหมาะกับการทอผ้า เพราะด้ายที่ได้จากฝ้ายหรือเส้นใยธรรมชาติจะมีคุณสมบัติเฉพาะ คือทอเป็นผืนผ้าแล้วจะสวมใส่สบายไม่ร้อนไม่ยืดและหด เราจึงนิยมใช้ฝ้ายมาทำเป็นเส้นด้ายสำหรับทอผ้า

แผนการสอนที่ 4 คาบที่ 9-12 เรื่อง ส่วนประกอบของกี่แบบธรรมดา

สาระสำคัญ การศึกษาส่วนประกอบของกี่ทอผ้า ผู้เรียนสามารถทราบถึงส่วนประกอบในตัวกี่ทอผ้าแต่ละชิ้น จะได้ใช้งานได้ถูกต้องตามชนิดและเก็บรักษาอย่างถูกวิธี จะเก็บไว้ใช้ได้นาน

แผนการสอนที่ 5 คาบที่ 13-24 เรื่อง การกรอด้าย เก็บหูก เข้าหูก ขึ้นตะกรอ และการใช้กระสวยทอผ้า

สาระสำคัญ การกรอด้ายเป็นการปั่นด้ายเข้าหลอดเพื่อเตรียมเก็บหูก เข้าหูก ขึ้นตะกรอ เป็นการเตรียมที่ทอผ้าให้พร้อมก่อนที่จะเริ่มทอผ้า การใช้กระสวยเป็นการปั่นด้ายเข้ากระสวย เพื่อนำไปพุ่งเป็นเส้นพุ่ง

แผนการสอนที่ 6 คาบที่ 25-28 เรื่อง หลักการวิธีการทอผ้าและอุปกรณ์ในการทอผ้า

สาระสำคัญ ก่อนที่จะลงมือทอผ้านั้นจะต้องทราบถึงหลักการและอุปกรณ์ในการทอผ้า เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมก่อนลงมือฝึก หลักของการทอจะต้องรู้กระบวนการคือการเตรียมเส้นใยก่อนแล้วเตรียมอุปกรณ์เพื่อการใช้อย่างถูกต้องและปลอดภัย

แผนการสอนที่ 7 คาบที่ 29-36 เรื่อง การปั่นด้ายเข้ากระสวยและการต่อด้าย

สาระสำคัญ การปั่นด้ายเข้ากระสวยเป็นการเตรียมความพร้อมก่อนที่จะเริ่มทอผ้า เพราะกระสวยคือเส้นพุ่งที่ทำให้เกิดเป็นผืนผ้าขึ้นมา การต่อด้ายเป็นการเตรียมผู้ทอผ้าก่อนที่จะเริ่มทอผ้า ผู้ทอจะต้องฝึกต่อด้ายเสียก่อน เพราะการต่อด้ายสำหรับทอผ้าจะแตกต่างจากการต่อด้ายธรรมดา เพราะจะต้องต่อให้มีปมเล็กที่สุดเพื่อรอดเข้าไปในซี่พืมได้

แผนการสอนที่ 8 คาบที่ 37-40 เรื่อง การกรอด้ายเพื่อเตรียมเข้าทูก การเตรียมอุปกรณ์ในการทอผ้า

สาระสำคัญ การกรอด้ายคือการม้วนด้ายเข้าหลอดด้านในเป็นการเตรียมพร้อมก่อนที่จะเริ่มทอผ้า เช่นเดียวกับการเตรียมอุปกรณ์จะเป็นการเตรียมเครื่องมือในการที่จะเริ่มทอผ้าเพื่อจะได้สะดวกรวดเร็วขึ้น

แผนการสอนที่ 9 คาบที่ 41-50 เรื่อง การเขียนลายเป็นแบบทอผ้า

สาระสำคัญ เป็นการศึกษาลวดลายต่าง ๆ ที่ใช้ทอผ้าตีนจกแล้ววาดไว้เป็นแบบหรือที่เรียกว่าโฉนดลายจะใส่สีได้ 2 ลักษณะ คือสีตัดกันและสีกลมกลืนกันแล้วแต่จะเห็นสวยงามและเหมาะสม

แผนการสอนที่ 10 คาบที่ 41-50 เรื่อง การทอผ้าพื้นสีเดียวและการทอผ้าที่มีลวดลาย

สาระสำคัญ การทอผ้าพื้นสีเดียวเป็นการพุ่งกระสวยส่งเส้นพุ่งให้ด้ายผ่านตลอดแนวของเส้นยืนด้วยการเหยียบม้าม้าไม่ให้เส้นยืนแยกออกจากกัน สำหรับการทอผ้ามีลวดลายเป็นการจกลวดลายตามแบบ (โฉนดลาย) ที่เขียนไว้เพื่อให้ได้ลวดลายตามความต้องการ
